

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Eleven foglalat

A humán értékek iránt elkötelezett ember, ha nyitott szemmel jár a világban, időben és térben a kulturális javak rendkívüli bőségével találkozik. Ennek a csonkíthatatlan sokféleségnek természetesen vannak, lehetnek egységesítő mozzanatai is. Számon kell tartani azokat az összetevőket, amelyek az „emberi nem” létmódjának, illetve a benne gyökerező „általános emberi kultúrának” az alapjait képezhetik. Ám e közös minimum mellett – a „saját” és a „másik” párbeszédének sikeressége érdekében – érdemes fokozottan odafigyelni azokra a pozitív értelemben vett eltérésekre is, amelyek az emberi létmódon és az emberi kultúrán – e két, túlságosan tág és elvont kategórián – *belül* megmutatkoznak. S nem árt tudatosítani újra meg újra, hogy még a globalizáció által meghatározott mai világban is a hagyományközösségre épülő kollektív individuum – a nép, a nemzet – az értékes különbözőségek egyik, ha nem a legfőbb hordozója.

Ebből következően: az emberiség kulturális öröksége, s benne a világirodalom nem értelmezhető valamilyen absztrakt, egyetemes szellemi processzus végeredményeként. Egymással bonyolult kölcsönviszonyban álló „partikuláris” folyamatok eleven foglalatoként viszont annál inkább megragadható. S ezen a ponton válik érthetővé a magyar népi gondolat művelt, széles látókörű képviselőinek törekvése is: úgy kapcsolni be a sok szempontból periférikus helyzetű magyar irodalmat a világirodalom fő áramába, hogy literatúránk – más, rokon szellemiségű népek irodalmával dialógust kezdeményezve – képes legyen felmutatni és megújítva megőrizni sajátos arculatát, egyéni színeit. (E programot, mint ismeretes, többek között olyan művész-értelmiségiek vallották magukénak, mint a „magyar műhelyről” értekező Németh László vagy a „bartóki modell” irodalmi megvalósítására kísérletet tevő Nagy László.)

Ez az eszmeiség a XX. században, és talán még a XXI. század elején is viszonylag széles körben hatott a magyar szellemi életben, ám időről időre jelentős közegellenállásba (nem egyszer a hallgatás falába) ütközött – ami nem véletlen, hiszen többnyire nem tudott és nem is akart megfelelni a fennálló politikai és poétikai diskurzusoknak. Sokan és sokszor bélyegezték meg – az arisztokratikus kultúraeszmény képviselői éppúgy, mint a nagyvárosi lét felsőbbrendűségének hirdetői. A nyolcvanas évekig – mások mellett – a dogmatikus internacionalizmus hívei, az utóbbi évtizedekben a nyugati „haladáshit” ideológusai minősítették (minősítik) meghaladottnak. A korai Kádár-korszakban, 1958-ban kemény hangvétellű párthatározat is született ellene; napjainkban egyes irodalmi kézikönyvek még a létezéséről sem hajlandóak tudomást venni.

Ám az elítélés és az elhallgatás – szimbolikus vagy nagyon is valóságos – aktusai sohasem érvényesültek maradéktalanul. Kézenfekvő a példa: az Oláh János által újraalapított Magyar Napló tevékenységének közép-pontjában közel negyed évszázada következetesen a népi irodalom örökségének továbbvitele és megújítása áll.

Jelen lapszámunkban is több olyan esszéisztikus írás szerepel, amely meggyőzően tanúskodik arról: a magyar irodalom múltjában és jelenében megkerülhetetlenül fontos szerepet játszik a (modern) népiség és a vele több ponton összekapcsolódó újrealizmus eszmei és művészeti irányzata.

Mórocz Gábor

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán
E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Munkatársak:

Berta Zsolt
(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Bolla Eszter (szerkesztő)
E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)
E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)
E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)
E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János
(ügyvezető)
E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: Oláh Máttyás László

*

A címlapon: **Csontos János**
(A fotót Bach Máté készítette)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Mórocz Gábor: *Eleven foglalat* 1

SZEMHATÁR

Kalász Márton: <i>Emlék – nagyapám; Pótkenyér-elégia, 2016</i>	3
Kiss Benedek: <i>Én vagyok hátra; A gyalogos</i>	4
Salamon Konrád: <i>Nemzeti tudatfosztás</i> <i>Németh László és Márai Sándor a népi–urbánus ellentétről</i>	5
Győri László: <i>Fohász; A Föld eltávolítása a Naprendszerből</i>	11
Mórocz Gábor: <i>Összekuszált V-vonalak? Szempontok A Nyugat elődei</i> <i>esztörténeti kontextusának értelmezéséhez</i>	12
Kántor Zsolt: <i>Páratextus; Belegondolja a szóba a lélet</i>	18
Falusi Márton: <i>A nemzeti irodalomtörténet-írás esélyéről</i>	19
Lázár Balázs: <i>H.e.l.s.i.n.g.ő.r.</i>	23
Oláh Katalin Kinga: <i>Különös kihívás</i> <i>Beszélgetés Orosz István grafikuművésszel</i>	24
Vincze Ferenc: <i>Reggelfelé a Dolmán</i>	27
Petőcz András: <i>Vár rám az apám; Megfigyel az Isten</i>	30
Király Farkas: <i>A gyümölcs íze</i>	31
Oravecz Péter: <i>Felidae (IV.)</i>	36
Csapody Miklós: <i>A mennyei kapu. Búcsú Kántor Lajostól (1937–2017)</i>	37
Lajtos Nóra: <i>„Bevégeztetett...” Sánta Ferenc novellái a televízióban</i>	38
Lajtos Nóra: <i>„Én mindig a kontrasztot igyekeztem megmutatni...”</i> <i>Beszélgetés Szinetár Miklóssal, a Halálnak halála című tévéfilm</i> <i>rendezőjével</i>	41
Viiivi Luik: <i>Milyen távol van Észtország?</i>	42
Jukka Koskelainen: <i>A képről</i>	45
Olli Heikkonen: <i>Ez tehát Tomszk; Tiszteld a berkenyét;</i> <i>Amikor az este éjszakába megy át</i>	46
Tomi Kontio: <i>Azt hiszem, élek...; Együtt, négy szemmel;</i> <i>Barátainak mondtad a fákat</i>	47
Jyrki Kiiskinen: <i>Nem egyformák a tükrök...; Egy szürke vasajtót találtam...</i>	48
Ferdinandy György: <i>Forgácsok III.</i>	49
Csontos János: <i>Illuzionizmus; Négy évszak</i> <i>Megkésett koccintás</i>	52
	53

NYITOTT MŰHELY

Zsille Gábor: *Mások helyett bátor*
Beszélgetés Csontos János József Attila-díjas költővel újságírásról és
szépirodalomról, filmzésről és építészetéről, földi létről és túlvilágról 54

KÖNYVSZEMLE

Zsille Gábor: <i>A világ lelkiismerete</i> <i>Zieleni się drzewo pokoju – The Tree of Peace Turns Green</i>	64
Oláh András: <i>Levert fészkek között</i> <i>Nagy Zsuka: küllők, sávok</i>	65
Bakonyi István: <i>„Ott állunk az örök élet kapujában”</i> <i>Csernák Árpád: A doboz</i>	67
Udvardy Zoltán: <i>Suhanna, visszaszállna</i> <i>Urbán Péter: Kóborlók</i>	68

SZERZŐINK 70

Lapszámunkat Orosz István grafikuművész alkotásainak reprodukcióival illusztráltuk.

2017. januárjától a Magyar Napló folyóirat a XXIX. évfolyamába lépett, amit mostanáig tévesen tüntettünk fel. A figyelmetlenségünkért elnézésüket kérjük.

KALÁSZ MÁRTON

Emlék – nagyapám

*Lajtnak hívtuk, ami nyaranta vitt,
 nem a szomjaknak, hatalmas vizet
 oltóknak – lapító kölyök, bevárom itt,
 lopva hátára telepedhetek.
 Idézem kuncogva – nagyapám, ő kihív
 hozzá a hegyre, láng dolga lehet.
 A szőlőhegy viszont akkora köves ív,
 mutathatja sajjó talpán a vért, aki megy.
 Az öreg persze gyöngéd szokása szerint
 érett fürtöt nyomva arcomhoz csak legyint.
 Kész az ebéd is, simogat; nyulacska éjszaka
 rossz sorolásba tért, nem is jutott haza –
 na, mondja nagyapám, kedveled nálam az ízeget,
 e csodára beljebb a rim: lánghoz szintén köze lehet.*

Pótkenyér-elégia, 2016

Kormos István emlékezete

*Ismertük – addig mi vajon, e számárkenyeret –
 mások, ő, s kiket fölállított asztalunktól, kezdő világ,
 példánk, jó szellemed. Két hetet, mondta, rám úgy mutatott,
 s neked hármát – tudta, talány, s ha feladat,
 lassú kertvégi csobbant vagyok, gyerekkori patak.
 De az írás – két hét se kellett, valamint kérked: csobogás,
 sok parti virág közt, eszembe juttatta, ki tárta más,
 fönt a part szíromözönén ki matatott,
 nagyapánk – ez réven számárkenyér, el nem hárinthatod.
 Bárki, tudta-e: tüskerózsa – kék, már vers kérkedett.
 Akkor épp „versek gyerekeknek” – egy lapon pásztázni lehet.
 Ismételtgettük, jól hangzik, hunyorít, mekkorát,
 van tej, kérdik: elkél – számárkenyéren e világ?*

KISS BENEDEK

Én vagyok hátra

*Üres kerti székek szanaszét,
szemközt Tördemic lidércfényei
a hegykaréj alatt.
Uram-Teremtőm, megiszom
a mai utolsó poharat.*

*Volt vígság, várakozás valami jóra,
de szemüvegem mögül most csak
romokra látok.
Két romvár között sóhajtok akkorát,
hogy hallják a halott barátok.*

*Volt vígság, várakozás akkor is,
mikor még a diófa lombja alatt
sokan ültünk karéjban.
Szólt akkor is az éji bogár, s mi
csendültünk poharainknál is jobban.*

*Elcsendesült a régi kompánia,
a diófa lombja
ritkul és senyved.
Uram-Teremtőm, hiszem, hogy
mindnyájunkra permetezed kegyelmed.*

*Én vagyok hátra, meg még néhány
kósza társ, kikkel együtt
szövetkeztünk a jobbra.
Pihenjen már minden álmunk,
minden ricsajos tervünk
bebalzsamozva.*

A gyalogos

*Utamat végigtántorogtam,
csak ritkán volt a mezsgye egyenes.
Mentem, mérföldkőről mit sem tudtam,
mindig sejtéseimben bizakodtam,
s hittem: így helyes.*

*Gyalogos voltam mindig – ha repülő vitt,
akkor is lépteimmel mértem a tájat.
S nem volt még olyan, ki ennyire hitt
– csurgatva öröm s bánat csöppjeit –
a földi csodáknak.*

*S így volt a jó. Kártyáztam, bort vedeltem,
összefirkáltam sok mázsa papírt.
Mindre azt írtam: Istenem! Szerelmem!
Szabadon szolgáltam és föl se vettem,
füttyültem arra, mit a sorsom írt.*

SALAMON KONRÁD

Nemzeti tudatfosztásNémeth László és Márai Sándor
a népi–urbánus ellentétről

A sokat emlegetett „népi–urbánus” ellentét kapcsán tanulságos felidézni, hogy olyan jelentős író–gondolkodók, mint Márai Sándor és Németh László, hogyan vélekedtek erről a kérdéstről (és azzal összefüggésben koruk szellemi és politikai életéről, valamint a Horty-korszakról). Noha bírálták mindkét irányzatot, ennek ellenére Márai az urbánusokhoz, Németh pedig a népiekhez tartozónak tekintette magát.

Nézzük elsőként Németh László 1934-ben megjelent *Sznobok és parasztok* című írását. Szerinte az ellentét oka, hogy a nyugati népek saját maguk teremtetek maguknak kultúrát, keleten viszont kétféle művelődés van: a nyugatos iskolát járt keveseké, valamint a népé. Az ebből következő ellentét felmerült a Nyugat XX. század elejei mozgalmában is, de a két irány úgy küzdött egymással, „hogy a másik értelmét s létjogát magába iparkodott olvasztani. Az ellentéteknek az az elfajulása, mely ma a sznobok és parasztok harcában tárul elénk, az utolsó évek szegylene, s a nemzeti tudatfosztás legfrissebb és legbánszóbb tünetei közé tartozik.”¹

A két táborat pedig így jellemezte: a sznob úgy él hazájában, mint a gyarmatosító a bennszülöttek között. A „tömegben úgy forog, hogy ruhájához a hazai szerecsenek hozzá ne érhessenek. Büszke rá, hogy semmiről sem tud, ami a bennszülöttek dolga. Gara-saiból félrerak annyit, amennyin Párizsba, Londonba kikukkanthat, de megütődik, ha valaki arra biztatja, hogy nézzen szét Debrecen körül vagy Kecskeméten. Aki a »nép« szót kiejti, azon kolbászszagot érez... Ha magyar könyvet érint meg, megnézi a kezét, nem piszkolódott-e be... A közügyek nem érdeklik. Egyetlen reformpontja, ismerje mindenki annyira Giraudoux-t, mint ő... ”

Nem így a »parasztok«. Őket igazán nem lehet megvádolni, hogy a francia vagy angol könyvpiac felé hajtják a valutát. Ők ennek az országnak szentelték az életüket, abban is a földnek, azon is a föld népének. Úgy neki szentelték, hogy gondolataik mint

villámsújtott madarak esnek le Hegyeshalomnál. Egy darab fekete hantot tartanak az íróasztalukon, azt minden hajnalban megszagolják, s a humusz illatától elteltten ontják estig verseiket és újságcikkeiket. [...] Csodálatos dolgokat várnak a föld szellemétől. Először is hogy két nemzedéken át koptatott bűvszavakra megjelenjék; hogy az elnyomorodott, adósságai alatt lihegő parasztságból új, megváltó középosztályt vessen ki; [...] zseniknek minősítse közepes versek íróit, pótolja a műveltséget, melyet ők az eke, rög, bázda és erő szavak áhítatos morzsolása közben nem szereztek meg. [...]

A kétféle magatartás közül bizonyára az első az ellenszenvesebb, a második az ostobább.”²

Az urbánusok ugyanis egy idegen világ követeként élnek a maguk világában. Ez pedig „erkölcstelen és nevetséges. Erkölcstelen, mert árulás, nevetséges, mert kapaszkodás. Azok, akikre a sznob hivatkozik, a maguk világával vívódva teremtették meg” azt a műveltséget, amelyet a sznob angol szövetség akar felvenni. „Csakhogy a műveltség nem ünneplő ruha, amelyet hordani kell. A műveltség a helytállás segédeszköze, a kifejezés szerszáma, a vállalkozás fegyverzete. Az a műveltség, amely csak műveltség, meddő és fonnyatag.

De éppen ilyen meddő az a vállalkozó kedv is, amely szópuffancsokkal ködösíti el célja és tehetlensége közt a levegőt. [...] A magyar parasztságban szunnyadhat rendkívüli érték és tehetség, ezt az értéket munkával kell kibányászni, s a tehetségnek éppúgy meg kell járni a tehetségek kapaszkodóját, mint a nemparasztoknak, s végül is nem a parasztság, hanem a képesség, a készültség és munkabírási számít. Nagy hiba a paraszttehetségeket e kapaszkodó feléről bűvszavakkal leszédíteni. Annál is inkább, mert a tájékozódás a nagy népeknél fényűzés, a kicsinyeknél életösztön. A paraszttitológia épp ezt az ösztönt zibbasztja el.

Ahogy a dolgot látom, sznoboknak és parasztoknak kár ma annyira agyarkodniuk egymásra. Egy betegség jól megférő tünetei ők; két kibúvó ugyanazon kötelesség alól...”³

Márai Sándor 1943–1944-ben, immár látva a II. világháború szörnyű pusztítását és Magyarországot újabb várható vereségét, naplójában a vég bekövetkezte előtti elszámolás keserű őszinteségével tekintett

1 NÉMETH László, *Sznobok és parasztok* = N. L., *Életmű szilánkokban I.*, Magvető és Szépirodalmi, Bp., 1989, 323.

2 Uo. 323-324.

3 Uo. 325.

vissza az elmúlt bő két évtizedre, így az irodalmi életre is: „Ha visszagondolok az elmúlt tíz, tizenöt esztendő magyar »irodalmi életé«-re, oly utálat fojtogat, mely csakugyan megkönnyíti valamelyik elkövetkező pillanatban, hogy ne sajnáljam elhajtítani ezt a rozzant töltőtollat. Amit Csontos, a színész »a kóristák rémuralmá«-nak nevezett, az irodalomban a féltehetségek, a nyavalyatorős firkászok szemérmetlen nyelvelése volt; oly megalázó, mintha egy elmeegógyintézet egyik osztályán irodalmi kávéházat rendeznének be, s ott kellene élni... Ezek a »népiek«, akik úgy ágálnak hiúságukban és sértődöttségükben, mint a kivénült színésznők, ezek az »urbánusok«, akik lexikális műveltséggel pótolják azt, ami tehetségükből és jellemükből hiányzott, s mindenütt az igazi tehetség nagylelkűségének hiánya... ó, ez a fürtelem! S ebben éltem. Uram, megértem, hogy megutáltad és megítélted az egészet, s a társadalmat is, melyből mindez kinőtt és amelyhez tartozott.”⁴

S miközben nem téveszti szem elől a valódi, urbánusnak is nevezhető értékeket, a következő leegyszerűsítő vallomást teszi: „Miért vagyok »urbánus«? Mert hiszek abban, amit Hendrik van Loon mond: mindig, mindent a városi emberek adtak az emberiségnek: a babilóniai, a görög, a római, a karthágói, a Hansa- és lombard város-köztársaságok emberei: a többet, az arányt, a mértéket, a gondolatot és a szépet. Nem a pásztorok, nem, s nem is a gulyások. Az emberiség történetének nagy mondatait nem a legelőkön gondolták ki és mondták el, hanem a fórumon.”⁵ Ebből következik röviden fogalmazott, önigazoló ars poétikája is: „Én csak egy módon szolgálhatom a népet: ha pontosan úgy és azt írom, mint eddig. Egy módon árulnám el a népet: ha felcsapnék népi írónak.”⁶

E megállapítások kapcsán nem árt idézni Kodály Zoltánt, aki szerint a magyar irodalom „nyelvet, stílust is csak a néptől kaphatott”.⁷ S az is egyértelmű, hogy Márai nem tett különbséget népiek és népieskedők között. Németh László viszont már 1929-ben egyértelművé tette, hogy: „Csak az epigonok irodalma volt népieskedő, de aki itt mint író számított, művészete gyökereiben mindig népi volt.” S ez a mai

nemzedék azért fordul a nép által teremtett művészeti értékekhez, mert „mintha érezné, hogy múló ízek utolsó ízlelője, mohón hajol az apadó kehely fölé, s egy nagy magyar szintézisről álmodik, amilyen Goethe kora volt a németnek s az oroszoknak Dosztojevskijé.”⁸

A minőség kérdésében viszont, alapvető nézetkülönbségeik ellenére, hasonló nézeteket vallottak. 1944 elején a francia lapok idézték Márai nemzetnevelésről írt röpiratának azt a szakaszát, miszerint a „franciák szerepe nem az imperializmus, hanem a szellemi vezetés. Nem a mennyiség, hanem a minőség feladata az övék.

Talán eljön az idő, mikor Magyarországon is megértik, mit akartam mondani a »Röpirat«-tal, mely miatt a totalitárius eszmékkel kacérkodó nyilasok majdnem agyonverték. Azt akartam mondani, hogy Magyarország is csak a minőség igényével élhet és maradhat fenn az új Európában; nincs módunk közepszerűnek lenni. De mennyire fájtt itten az érdekszövetkezeteknek, melyek oly mohón profitáltak a közepszerűségéből!”⁹ Ezek az érdekszövetkezetek tehát nem akartak „minőséget; Kolozsvárról és Kassáról kiabáltak, hogy itthon ne változzon semmi, s nem mondhatta el senki, hogy Kolozsvárt és Kassát csak úgy lehet visszaszerezni, ha itthon olyan minőségi Magyarországot építünk fel, melynek vonzereje van a környező államok népeire és az elszakított magyarságra is.”¹⁰

Az utolsó idézet esetében mintha csak Németh Lászlót olvasnánk, aki ezt írta: „a kisebbség jogosítványa, ha elit tud lenni. [...] A magyar sorskérdések oly megoldhatatlanul nehezek, hogy az a mozgalom, amely megoldja őket, okvetlenül európai mozgalom is: a magyar reform vagy nem reform, vagy a környező népek számára is példa. [...] A magyar reform akkor győz igazán, ha a minőségiszocializmus példájával a környező népek urait megbuktatja, s a rokon talajból rokon folyamatot indít meg a nagy közös érdekekért, kiküszöbölve a helyi ellentéteket.”¹¹

Az eljövendő társadalomról írt elképzelésekből mindketten azt hiányolták, hogy az emberrel, az egyénnel nem foglalkoznak. Márait idézve: a „Röpkék,

4 MÁRAI Sándor, *Napló, 1943–1944*, Helikon, Bp., 1990, 176.

5 Uo. 159.

6 Uo. 85.

7 KODÁLY Zoltán, *A magyar népdal művészi jelentősége* = K. Z., *A zene mindenkié*, Zeneműkiadó, Bp., 1975, 41.

8 NÉMETH László, *Nép és író* = N. L., *Sorskérdések*, Magvető és Szépirodalmi, Bp., 1989, 18.

9 MÁRAI, i. m., 121.

10 Uo. 195–196.

11 NÉMETH László, *Kisebbségi sors* (1935) = N. L., *A minőség forradalma I.*, Püski, Bp., 1992, 658–662.

Neergaardok, Schubartok, akik láttelepet vesznek fel a haldokló – vagy szerintük haldokló – napnyugati műveltségről, s aztán gyógyszereket és »harmadik utat« ajánlanak, egyről feledkeznek meg: rólam, az emberről. Rólam nincs szó sehol. Műveltségről és rendszerekről van szó, melyek zsákutcába futottak. A diagnózis az unalomig pontos, a tömegek fellázadtak, a civilizáció elgépiesített egy életérzést stb. Csak rólam, pontosan rólam nem beszél senki, nekem nem ajánl senki »megoldást«, én mehetek a pokolra; e fennkölt, nagy távlatokban szemlélődő és ítélkező diagnoszták számára nem vagyok senki. *A forradalom akkor kezdődik majd, mikor az ember kijelenti, hogy róla van szó, személyesen.*¹² [Kiemelés: S. K.]

Németh László szerint: „A közösség élete látszólag egyre kollektivebb lesz, azaz egyre kevesebbet törődik tagjai egyéni életével, nem számít kezdeményezésükre s nem hederít kívánságukra. Akik a társadalom átalakításáért küzdenek, nem hajlandók erről a kérdéssel gondolkodni. Megakadályozza őket a tételes tunyaság és a hamis fegyelem. Úgy érzik, hogy a forradalom az elosztás kérdése. [...] Elismerem, hogy szükség van az elosztás reformjára, s a közösséget inkább elfogadom kizsákmányolónak, mint a magánembert. De nem hiszem, hogy az elosztás meggyógyíthatja az élet mély baját. *Az igazságosabban elosztott javak, még ha bőségesek is, létminimumot jelentenek, amíg az ember munkájában nem találja meg legfontosabb javát.* [Kiemelés: S. K.] Az elosztás forradalma ideig-óráig talán megnyugtatja az emberiség igazságérzetét, de ha nem lép tovább, még boldogtalanabbá teszi az egyént.

Várom az embert, aki megszövegezza a minőség forradalmi kiáltványát. Ezt a kiáltványt már sok millió ember szövegezhette a szívében, s a mozgalom, melyet kivált, mélyebbre fog szántani az emberi életben, mint az elosztás forradalma.¹³

Az új társadalmakról szóló féloldalas elképzelések bírálata nem jelentette a kapitalizmus sajnálatát. Márai nyilvánvalónak látta, „hogy a kapitalizmus ismert formáinak vége; s ez nem nagy baj”. Ugyanakkor joggal aggasztotta, hogy az új elképzelések nem tudnak mit kezdeni a kapitalista gazdaság legfontosabb hajóerejével, a vállalkozással: „mit gondolnak, mi lesz, ha az emberek nagy tömege az egyéni vállalko-

zást kezdi úgy látni majd, mint cselekményt, melyet az állam büntet?”¹⁴ Azon országok népei, amelyekre Moszkva rákényszerítette ezt a rendszert, tudják a szomorú választ. Ezt szerette volna megelőzni Németh László, arra figyelmeztetve, hogy „Európa három-ezer éves géniusza, a vállalkozó kedv se essék áldozatul a keleti kultúrák végzetének: a bürokráciának.”¹⁵

Márai és Németh nemcsak az említett kérdésekről, de a vége felé közeledő Horthy-korszakról is hasonlóan vélekedett.

Márai keserűen állapította meg, hogy a magyar nemzet semmit sem tanult Trianonból. „Felnevelt egy zsebrák, basáskodó, önző és műveletlen középosztályt, s utált mindent és félt mindentől, ami igazi műveltség.”¹⁶ „Ez a gyökeréig romlott magyar középosztály még mindig nem akarja, nem meri látni a valóságot. Valamilyen titkos, új fegyverről ábrándoznak, mely rendbe hoz mindent, s ők kapnak ajándékba egy új, maradék zsidóbirtokot: ez minden, amit hisznek és remélnek.”¹⁷

S a háború végén ez a középosztály „sértődötten és csüggedten” várja a tarkólövést. „Nem tudom... mi lesz?... Csak azt tudom, hogy ez a középosztály nemcsak gyáva, irigy, hanem mérhetetlenül lusta is. Ezért reszket az elkövetkező időtől, amikor majd igazán dolgozni kell: tehát nemcsak ál-munkák egyféle válfaját végezni, amilyen a kényelmes hivatal, hanem igazán dolgozni, minden következménnyel, versenyképesen. Ez a középosztály egyfajta láthatatlan hitbizomány élvező örökösének tudta magát még a közelmúltban is. Most kicsöppennek ebből a hitbizományból, a felelőtlen, vakaródzó, uraskodó, lajhár időlopásból, a méltóságos urak kénytelenek lesznek majd igazán kereskedni, felelősséggel dolgozni: s ettől rettegnék. Inkább a tarkólövés, mondják hazug mártírmosollyal. Nemcsak gyávák és hiúk, hanem lusták is. [...] S ezért szűkölnék most, mert gyanítják, bárhogy fordul a világ, számukra elkövetkezett a felelősség és a versenyképes munka kegyetlen vizsgálója.”¹⁸ Mindehhez még keserűen hozzátette: „Nem hiszem, hogy bármiféle nemzeti szerencsétlenség nevelni tudja e középosztályt, melynek műveletlensége oly mély, mint a tenger. Most is ugyanazt hadarják,

14 MÁRAI, i. m., 125.

15 NÉMETH László, *Az értelmiség önérzete* (1942) = N. L., *A minőség forradalma II.*, Püski, Bp., 1992, 1175.

16 MÁRAI, i. m., 110.

17 Uo. 89.

18 Uo. 199–200.

12 MÁRAI, i. m., 143.

13 NÉMETH László, *A minőség forradalma* (1933) = *A minőség forradalma I.*, i. m., 52–53.

eszélős és makacs, habzó szájú konoksággal, mint egy év előtt, mint öt év előtt. [...] Itt csakugyan nincs mit tenni. De szégyen velük pusztulni.”¹⁹

Márai idézett kemény bírálatában középosztály alatt elsősorban annak felső, méltóságos úri hivatalnokrétegét értette, s ennek alapján tette fel a kérdést: „Mi történt itt, huszonöt éven át?” Majd így válaszolt: „Egy érdekszövetkezet, a feudális nagybirtok védelmében, Trianon ürügye alatt prolongált huszonöt éven át egy rendszert, mely finom és kevésbé finom terrorral elnyomott, elsikkasztott mindent, ami minőségi törekvés volt. Mindenki zsidó volt, vagy zsidógyanus, vagy zsidófeleséges, vagy dekadens angol- és franciabarát, szabadkőműves és kommunista, akit joggal lehetett gyanúsítani, hogy minőséget akar. [...] A csehek, a szerbek, a románok minden írójukkal, festőjükkel, szobrászukkal büszkén szaladtak a világ elé, lelkendezve mutatták tehetségeiket. A mi külföldi követségeinken úgy fogadták a bekopogtató, vándor magyar író, művészt, szellemi embert, mint a szolgabíró fogadja a raportra berendelt zsellért.

Mindezt el kell mondani; itthon is, a világnak is. Ezért kell viselni azt a másik sárga foltot, amelyet most már magyar nemzedékek kényszerülnek majd a világ előtt viselni.”²⁰

S a keserű látélet után következik Márai szomorú következtetése: „A nemzet halálos veszélyben él. Már nem is hiszem, hogy ismert életformájában, történelmi testében bárki is meg tudja menteni. Már nem városokról és területsávokról van szó, hanem a nemzet lényének meztelen létezéséről. Arról, hogy megmaradjon valami Magyarországból, s ebből a magból lelkiismeretes és gondos kezek növeljenek egy nemzeti organizmust, melynek megint becsülete van a világban. De hol vannak ezek a gondos kezek? És tiszta kezek? Mindenütt csak becsvágy, kapzsiság, vagy sunyi lapítás.”²¹

A front közeledtével Márai ismét visszatért a Horthy-korszak jellemzésére: „Az a betéti társaság, mely a »szegedi gondolat« cégére alatt huszonöt éven át kihasználta az országot, nemcsak arra vigyázott, hogy megszűrjön és megfélemlítsen minden magasrendűbb szellemi igényt, kedvét és szárnyát szegje minden igazi tehetségnek, s származási és világnézeti privilégiumok jogán lefölözzön minden hasznot, ami a zsi-

ros televényből felbuggyant. Nem, vigyáztak arra is, hogy sajtójuk megfelelő kísérezetét cincogjon e vállalkozáshoz, s amíg az előtérben hazafias baritonok és buffók pöfetegen énekeltek, a sajtó zenekara örökké két dallamot játszott: a bolsevizmus és a zsidókérdés tételeit ismételtették, hol *andante*, hol *fortissimó*-val.

S az elmúlt huszonöt év »sajtószabadsága«!... Ki tudja elmondani, milyen szűrőkön csergedezett el minden mondanivaló, amelynek tartalma – az igazság volt? [...] Huszonöt éven át – nemzeti, társadalmi, erkölcsi vonatkozásban! – mind csak félmondatokat írtunk le; a mondat másik fele benne maradt a töltőtollban s az írók idegrendszerében. Az a finom szellemi rémuralom, mely nem dolgozott bitófával és bika-csökkal, csak címergyűrűs hivatalnokok kézintésével, szemvillanásával vezényelte negyedszázadon át a magyar szellem hangversenyét! Ki tud erről?...”²²

1944. október 6-át, a Gömbös-szobor felrobbantását követően pedig így írt: „Rossz szobor volt; szép, nagydarab fehér márványból készült, melyet nemesebb célra lehetett volna felhasználni. Ez a szobor jelképezett mindent, ami Magyarországon az elmúlt 25 évben aljas volt, dagályos, kapzsi, hazugan sovén, lekezelően és fenyegetően öntelt. A fiatal tisztok, akik a durvaságot összetévesztették a fegyelemmel, a pök-hendi közhivatalnokok, akik világnézeti melldöngetéssel pótolták mindazt, ami műveltségükből és jellemükből hiányzott, a zsákmányt szaglászó, kereszténységét kiáruló kispolgárság: mind e szoborból nyert önbizalmat.

A szobor most ledőlt. S utolsókat rikolt a szellem, melyet ez a szobor jelképezett. [...] A tanulság annyi, hogy általában tanácsos száz évet várni, amíg szobrot állítanak valakinek. [...] S ami a Tisza-szobrot illeti... nem tudom, nem siették-e el ezzel a művel is a történelmi ítélet pillanatát?”²³ (Ez utóbbi kérdésre csak annyit válaszolhatunk: elsiettek, s a közelmúltban immár másodszor is.)

Márai Sándornak a középosztályt bíráló kemény szavait akkor értelmezzük helyesen, ha Németh Lászlóhoz hasonlóan különbséget teszünk középosztály és értelmiség között: „Az ifjúságot mi arra tanítottuk – mondta 1942-ben a szegedi fiatalok előtt –, hogy értelmiség legyen s ne középosztály. Mi a kettő közt a különbség? A középosztály fölött van egy felső és alatta egy alsó osztály; az értelmiségi ember azt tudja,

19 Uo. 220.

20 Uo. 195–196.

21 Uo. 197.

22 Uo. 222.

23 Uo. 237.

hogyan van munkásság, parasztság s ők hárman a nemzet. A középosztályi embernek hivatala és fikszuma van: az értelmiségnek munkája és hivatása. A középosztályinak az, hogy vannak nála nyomorultabbak: tekintély, büszkeség; az értelmiséginek: lelkiismeret-furdalás és felelősség.²⁴

A Horthy-korszak bírálatát 1943-as szárszói beszédében így foglalta össze: „Az a rendszer, amelyben 1919 óta élünk, talán még szűkebb, sivárabb, mint a régibb katasztrófákkal ránk szakadók. Habsburg restauráció császár nélkül. [...] Míg körülöttünk új nemzeti államok virágoztak föl, mi a régi Habsburg-Monarchia romjait őriztük: épületeink ennek a stílusában épültek; történelmünket ennek az igazolására fogalmaztuk át; Szent István-i gondolat címén tulajdonképpen Mária Terézia birodalmáért vállaltuk a szomszéd népekkel az összeférhetetlenséget. S ez az anakronizmus jellemezte államunkat befelé is. A parasztságot egy rövid kiscgazda fölbuzdulás után kirakták a politikából: a munkásság forradalmi »bűnei« miatt karcerben ült, a jól átfésült értelmiséget szigorú ellenőrzéssel idomították szolgává. [...]»

A magyarság ebben a rendszerben csak néhány maharadzsájával vett részt: kizárása az állam viteleből, társadalmi magára maradása, elbitangolódása – a bennszülötté válás feltételei – súlyosabbak voltak, mint bármikor. Annál csodálatosabb, hogy az államélet merevsége alatt hogy megéledt mégis a társadalom [...], hogy mocordul meg apró szigeteken, itt is, ott is a jó szándék; hogy találja meg a homályból előtapogatózva jelszavait, s hogy mozdítja meg fokról fokra az egész társadalmat. Mint a reformkorban az alsóbb nemesség, Adyék körül a zsidó polgárság, most az úgynevezett középosztály alsóbb rétegei, a két-háromszáz pengős értelmiség lesz a nemzet élesztője. Felülről egy tompa és konok bürokrácia nehezdedvén rája: a jobbik oldalt és lefelé keresik a szövetségest. Az új magyar irodalom mellé, melyet idáig csak néhány lipótvárosi ingyenc s egy-két műveltebb munkás olvasott, ő szegődik oda olvasóul. Homályos vágyában a teljesebb, magyarabb nemzet után parasztimádatba esik. Ő áll a parasztságból előszivárgó népi írók mellé. Ő indít népfőiskolákat. Ő próbál a néppel barátkozni. S ő válik a bűnös középosztály, azaz ön maga, legnagyobb gyalázójává. A jelenség szociológiai értelme: a lassan ocsúdó értelmiség igyekszik itt le-

tépni magáról a középosztályi libériát, s keresi, azokon a torz s néha ábrándos módokon, melyeket a kor megenged, a munkás rétegekkel a szolidaritást.²⁵ Itt fogalmazódott meg – Németh későbbi szóhasználatát idézve – az „emelkedő nemzet” gondolata, amit azért tartott nagyon jelentősnek, mert ez a népi felemelkedési és önszerveződési kísérlet a korabeli merev állami berendezkedés ellenére történt.

A világháború után várható helyzetre gondolva, mindketten aggodalommal kérdezték, milyen lesz a kegyetlenül üldözött és pusztított zsidóság háború utáni viselkedése.

Márai e kérdés kapcsán szinte imát írt: „Isten, adj erőt a zsidóknak, hogy elviseljék az üldöztetést, kínzást és sanyargatást. Adj erőt nekik, hogy erősek legyenek az élethez és a halálhoz.

S aztán, ha túléltek az üldöztetéseket, adj erőt nekik, hogy ne veszítsék el a fejüket, ne változzanak át ámokfutó üldözőkké. Adj erőt nekik, hogy erejük legyen az emberi nagysághoz, a türelemhez. Mert a bosszú csak újabb indulatot szül.²⁶

Ugyanakkor Márai azt sem hagyta szó nélkül, hogy „a magyar kultúra hatalmas egyéniségeivé vált zsidók »palástja alatt« volt egy sekélyes átlag, amely meghatározta a sajtót, színházat, könyvkiadást. Ők legalább úgy felelősek azért, hogy a magyarság nagy tömegei, középosztályostul, műveletlenek, tehát erkölcsi felelősségre képtelenek maradtak, mint a dzsentrik, a nagybirtokosok és az általuk eltartott hivatalnokság.” Tehát „a zsidók ne csodálkozzanak, ha egy kapzsi társadalom, mely nem kis részben az ő üzleti mohóságuk és szellemi igénytelenségük... miatt műveletlen maradt, erkölcsében is megromlott, s aztán elkövette mind a bűnöket, melyek végül a zsidóság nagy tömegeinek vesztét, s legvégül az egész magyarság pusztulását okozták.”²⁷

Németh rövid elemzése szerint a „zsidókérdést” – amely Magyarországon harminc év alatt jelentéktelenné vált volna a jómód és az asszimiláció következtében – nálunk a világtörténelem élezte ki „minden eddigénél súlyosabb alakban”. A zsidótörvények „nem engedték meg, hogy zsidók legyenek a zsidók... Elmagyarosodott, fél-, negyed-zsidókat szorítottak a megbélyegzéssel közénk. A nemzeti ellenállás napilapjait csak az ő pénzükön lehetett megszervezni. Volt

24 NÉMETH László, *Az értelmiség önérzete = A minőség forradalma II.*, i. m., 1174.

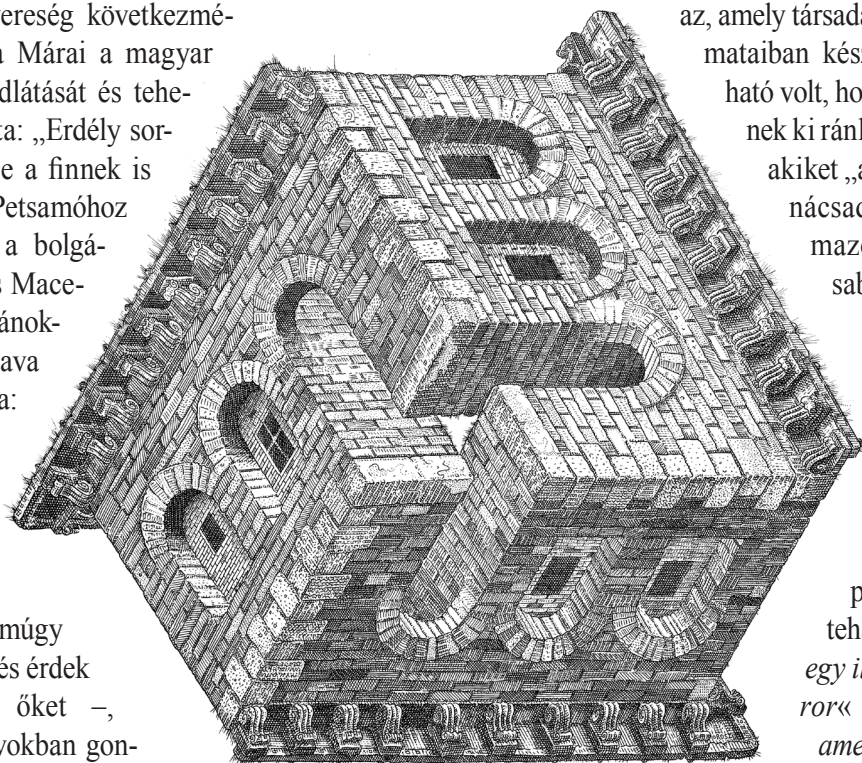
25 NÉMETH László, *A második szárszói beszéd = Szárszó 1943*, Kossuth, Bp., 1983, 215–216.

26 MÁRAI, i. m., 160.

27 Uo. 221.

legitimisták, fajvédők, klerikálisok szorultak át az ő fennhatóságuk alá. S most itt van a béke, amelynek ők lesznek a sűgői, s ők lehetnek a kinevezett megváltói is. A zsidókérdésben én sohasem általánosítottam, kritikáim és írásaim ezt eléggé bizonyítják. Az azonban egészen természetes, hogy az önkritikátlan, bosszúszomjas zsidóságnak a szemérmes kultúratisztelővel szemben ebben a négy-öt évben rendkívül meg kellett erősödnie...²⁸

A háborús vereség következményeire gondolva Márai a magyar külpolitika rövidlátását és tehetlenségét okolta: „Erdély sorsa fájdalmas. De a finnek is ragaszkodnak Petsamóhoz és Karéliához, a bolgároknak is fontos Macedónia és a románoknak is fáj Moldava és Besszarábia: mégis számolnak a valósággal, szakítottak, kegyetlen áron, a németekkel – kikkel amúgy is csak szükség és érdek kötözte össze őket –, s nem területsávokban gondolkodnak, hanem iparkodnak megmenteni a nemzeti lét alapjait. [...] És még egy: a finnek, a bolgárok, a románok soha nem rokonszenveztek őszintén a németekkel: a magyar bugris és az úri osztály egy rétege igenis szívből rokonszenvezett. [...] Hiszen ha meg lehetne menteni Erdélyt! Magyarországot! De nem lehet csak határokat menteni ott, ahol – az ingó, változó, fenyegetett határok mögött – nincs egységes nemzet, felelős nemzeti lelkiismeret, nemzeti közvélemény! [...] A finnek is szerették és szeretik Finnországot. Miért, hogy mégis békét kötöttek az

Fal 7. (2013, rézkarc)

oroszokkal, nagy áldozatok árán? Mert az országot akarták megmenteni.”²⁹

Németh László a győztes nagyhatalmi diktátumoktól féltette a magyarságot: „En ezt a háborút az első pillanattól mély pesszimizmussal néztem... akár a német, akár az angol vagy az orosz koncepció győz, én azt másnak, mint a magyarság súlyos megpróbáltatásának elképzelni nem tudom. [...] Az az »üdvőség«, amellyel Európa fog megajándékozni, nem lesz

az, amely társadalmunk halk folyamataiban készül. [...] Előrelátható volt, hogy kívülről neveznek ki ránk »megváltók«-at”, akiket „a külföldön élő tanácsadók s hazai sugalmazóik a legalkalmasabbnak tartanak.

M o n d j u k - e, hogy ezek a tanácsadók – még a jóindulatúak is – keveset tudnak a magyarság valódi állapotáról.” A feladat tehát „a magyarságot egy ilyen »üdvözítő terror« ellen beoltani, s amennyire lehet, megszervezni. Faji nyomás nehezédvén ránk, fokozni kellett a bennszülött

öntudatot. Ezért frissítettük föl történelmünket, s szabadítottuk föl művelődésünk legmélyebb, leghatásosabb ellenanyagait. *Minél több embert igyekeztünk bevonni az új magyar szellem hatása alá.*³⁰

Németh és a népiek tehát a Márai által is hiányolt egységes nemzetet akarták megteremtteni. A háború utáni több mint négy évtizedes szovjet megszállás, majd hódoltság azonban, benne az 1956-os forradalom kegyetlen eltiprásával, mindezt lehetetlenné tette.

28 NÉMETH László, i. m. 221.

29 MÁRAI, i. m., 219–221.

30 NÉMETH László, i. m., 218–219.

GYŐRI LÁSZLÓ

Fohász

*Csak még egyet írjak,
amely mint az újat,
újra fölajz, megfeszít,
mert már elernyedtem
testemben, lelkemben,
eltűnt a cél, hó süvít.*

*Mi hát a jutalmam?
Hogy végtére lassan
szenvelgés, hiúság
követelje jussát?*

*Újat nem remélek,
ilyen uzsgyi vénnek
nincs hona, csak bujdokol.*

*Csak még egy utolsót,
nyílt sebre ahogy sót
szórnak, hogy a vérzést
gyorsan elemésszék.*

*Ha csípi, hadd csípje,
de a vér egy csöppje,
akár a mesében,
kiáltson, beszéljen!*

Aztán csönd lesz, új, komoly.

A Föld eltávolítása a Naprendszerből

*Idemászott a Naprendszerbe,
már megállíthatatlan
vész veszi kezdetét.
Még nem késő: csipeszt!
Aztán sóhajtvá szétroppantani.*

MÓRO CZ GÁBOR

Összekuszált V-vonalak?

Szemponatok *A Nyugat elődei* eszmetörténeti kontextusának értelmezéséhez

1

Németh László tanulmány igényű esszéje, *A Nyugat elődei* 1932-ben, a Tanú című folyóirat első évfolyamában jelent meg. A lapnak – spanyol mestere, Ortega y Gasset *El Espectador*jához hasonlóan – a fiatal, de már nem pályakezdő író egy személyben volt szerzője és szerkesztője. A Tanú egykorú jelentőségére utal, hogy a kortársak közül sokan a Nyugat konkurenseként tartották számon. Ez az értékelés természetesen erősen vitatható, hiszen egy újonnan alapított, stabil anyagi háttérrel nem rendelkező, egy-személyes, negyedévenként (később kéthavonta) megjelenő lap aligha mérhető össze egy több mint két évtized óta folyamatosan működő, megfelelő finansziális alapokon nyugvó, többek által szerkesztett és népes szerzőgárdát foglalkoztató, ráadásul kéthetenként (évente huszonnégyszer) megjelenő folyóirattal.

Németh László a Tanú alapítása előtt maga is a Nyugat köréhez tartozott. Éveken át közeli, szinte baráti kapcsolatban állt a folyóirat szerkesztőjével, Babits Mihállyal. Ám világnézete számos – és nem jelentéktelen – ponton eltért Babitsétól, illetve hosszabb távon nyomasztóan hatott rá az idősebb író társ mind jobban növekvő irodalmi és közéleti tekintélye, amely kézzelfogható hatalommal is párosult. (Mint ismert, Babits ebben az időszakban már nemcsak a Nyugat szerkesztőjeként, hanem a Baumgarten-alap kurátoraként is tevékenykedett.) Így törvényszerű volt kiválása Babits köréből, ami egyúttal radikális szellemi függetlensége megalapozását is jelentette. Ugyanakkor – a szó szűkebb értelmében vett – vezérszerepre nem tartott igényt; inkább a „nagy magányosok” létmódja és tevékenységi köre állt hozzá közel. Így érthető, hogy végül egyszemélyes folyóiratot alapított (bár szóba került, hogy csatlakoznak hozzá mások is, például Kodolányi János, Szabó Lőrinc vagy Illyés Gyula, ez a terv azonban gyorsan meghiúsult).

A Nyugat elődei Németh László pályafordulatának, a Nyugattól való elszakadásának szimbólumaként értelmezhető. Szerzője, jóllehet közvetlenül nem Babits folyóiratáról adott kritikai értékelést, paradox módon mégis erőteljes bírálatot fogalmazott meg a Nyugattal

szemben. Amikor ugyanis felértékelte a kései Aranytól Adyig tartó korszaknak a hivatalos „fősodorhoz” nem tartozó, ám általa kiemelkedőnek tartott íróit – Vajda Jánost, Tolnai Lajost, Asbóth Jánost, Péterfy Jenőt, Justh Zsigmondot és Ambrus Zoltánt, illetve az új abszolútizmus időszakában tevékenykedő Zilahy Károlyt –, egyben a „nyugatosok” kitüntetett irodalomtörténeti jelentőségét is viszonylagossá tette. (Ez az összefüggés nem feltétlenül világos a mai befogadó számára, ha csak egyszer olvassa el a szöveget, illetve ha nem ismeri az esszé keletkezésének körülményeit.)

E felértékelés ugyanakkor nem jelenti azt, hogy Németh az ismeretlenségből vagy az elfeledettségből emelte volna ki az imént felsorolt szerzők mindegyikét. Vajda János erre biztosan nem szorult rá, hiszen ő ebben a korszakban már kifejezetten magas presztízsű költőnek számított. Igaz, Ady fellépése után – nem túl szerencsés módon – szinte mindig az *Új versek* alkotójához mérték, és nem önmagában értékelték életművét – de e tekintetben Németh László sem igazi kivétel, hiszen ő is Ady előkészítőjének látta Vajdát. (Még ha igyekezett is úgy fogalmazni, hogy a két alkotó összehasonlítása a „költőelőd” számára feltétlenül kedvező legyen: „Ő és nem Ady az alfa. Ady sokkal inkább az omega.”¹)

Ami Péterfyt illeti: róla számtalan tanulmány született 1900 után, évtizedeken keresztül. Kultusza folyamatosan újraéledt – befolyásos értelmiségi körökben is – 1945-ig. E téren tehát Németh a legkevesbé sem nevezhető „újrafelfedezőnek”. A Péterfy-interpretáció újdonsága talán egyedül abban áll, hogy Németh a megszokottnál jóval pozitívabban értékelt a tragikus sorsú esszéista–műbíráló Budapesti Szemle előtti, első kritikai periódusát. (A „talán” megszorítás azért indokolt, mert e korai korszakra már Rédey Tivadar is nagy hangsúlyt helyezett 1909-es Péterfy-kismonográfiájában.²) – A nem sokkal az esszé megírása előtt elhunyt Ambrus sem tekinthető elfeledettnek az 1930-as évek elején – igaz, hírnevét inkább újságírói, illetve színházigazgatói tevékenységének köszönhetette; mint prózaíróként általában nem méltányolták a rangjának megfelelően. Németh viszont a róla készített portréban pozitívan nyilatkozott szépirói teljesítményéről is.

1 NÉMETH László: *A Nyugat elődei* = N. L., *Az én katedrám*, Magvető–Szépirodalmi, Bp., 1983, 664.

2 RÉDEY Tivadar: *Péterfy Jenő*, 1909, Bp., 45.

Az elvtelen kompromisszumoktól tartózkodó, illúziótlan társadalomkritikus, Tolnai Lajos sohasem örvendett széleskörű elismertségnek; írói kvalitásait sokan kétségbe vonták, regényeit pedig csak nagyon kevesen olvasták. De a két világháború közötti időszak humán értelmiségére rendkívüli hatást gyakorló irodalmi „triumvirátus” tagjai, Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső mindig elődjükként tekintettek rá, és munkássága iránti megbecsülésüket írásaikban is kifejezték.³ Így Németh László kezdeményezése nem volt teljesen egyedülálló a korban.

Asbóth János esete jóval komplikáltabb: ebben a korszakban talán senki sem írt róla tanulmányt – Németh Lászlón kívül. (Halász Gábor *Magyar viktoriánusok* és *Magyar századvég* című nagyesszéi, amelyekben kitűnő elemzések olvashatóak Asbóthról,⁴ néhány évvel későbbiek.) Ám Asbóth neve – a közhiedelemmel ellentétben – nem volt teljesen ismeretlen az akkori időkben sem: érdemes utalni arra, hogy a húszas évek elején Szekfű Gyula és Szabó Dezső is pozitív értelemben hivatkoztak *A fiatal irodalomból szerzőjére*⁵ (a Szekfűre és Szabóra is mestereként tekintő Németh valószínűleg tőlük hallott először Asbóthról). – Sajátságos, hogy Németh éppen a prózaíró Asbóth fő művét, az *Álmok álmodóját* nem említette írásában (ami valószínűleg annak tudható be, hogy csak Asbóth esszéit ismerte). Márpedig az *Álmok...* nélkül egy irodalmi, eszmetörténeti elemzésben aligha lehet adekvát képet adni Asbóth munkásságáról. Németh szerepét tehát sem lebecsülni, sem túlértékelni nem kell az Asbóth-recepció vizsgálatokor. Egyrészt megalkotott egy kissé intuitív, ám több vonatkozásban találó portrévázlatot az esszéíróról (amire korábban nem volt példa), másrészt azonban – nem függetlenül az *Álmok álmodója* jelentőségének tudatosításától – komolyabb elméleti eredményeket nem ő, hanem Halász Gábor, majd később Rónay György ért el e tárgykörben (még a náluk jóval magasabb szintű irodalomtudományos felkészültséggel rendelkező Németh G. Béla előtt).

Asbóth mellett Justh Zsigmond egyik „újrafelfedezője” is Németh László volt. Bár korábban már többen is kísérletet tettek arra, hogy összegző igényvel írjanak Justh munkásságáról (köztük a filológiai érdeklődésű Szinnyei Ferenc 1918-ban⁶), az 1920-as években és az 1930-as évtized elején valóban „apálya” volt a Justh-recepciónak. A szentetornyai író igazi „reneszánsza” ugyanakkor nem 1932-ben, Németh László törekvései nyomán, csak a harmincas–negyvenes évek fordulóján bontakozott ki – összefüggésben Halász Gábor eszmetörténeti ihletésű tanulmányainak megjelenésével,⁷ valamint azzal a szenzációval, amit Justh korábban nem publikált párizsi, illetve hazai naplójának kiadása jelentett az akkori értelmiségi közvélemény számára.

Zilahy Károly esete megint más: őt kétségkívül Németh emelte ki az elfeledettség homályából. Szajbély Mihály értékelése szerint: „Portréjának alapvonalait Németh László vetette papírra *A Nyugat elődei* című tanulmányában. [...] Esszéisztikus gondolatmenetét irodalomtörténeti tanulmányok erősítették meg, Sós Margit 1833-as [valójában 1933-as – M. G.] disszertációjától kezdve Bikácsi László és Előd Géza könyvében át egészen Kozocsa Sándor értekezéséig.”⁸ Igaz, ez a „felfedezés” leginkább csak a felsorolt szerzőkből váltott ki átlagon felüli érdeklődést – éppen az esszé megjelenését követő években. S bár Zilahy válogatott műveit 1961-ben újra kiadták, az irodalmi Deák-párt – és kifejezetten Gyulai Pál – ellenfeleként ismert, fiatalon elhunyt kritikust az utóbbi fél évszázad irodalomtörténet-írása már nem méltatta különleges figyelemre. (Talán nincs is Némethen kívül igazán jelentős szellem, aki Zilahyt ilyen sokra értékelte volna. Babits például – az 1939-ben íródott *Pajzssal és dárdával* című Németh László-ellenes pamflet tanúsága szerint – kifejezetten negatív véleményt alakított ki róla: „... közepes író és zavaros szellem, de kétségtelenül duzzogó és tüdővszes. [...] [Esszéit] gyermekkoromban sokat forgattam, más híján és illó unalommal. [...] Ki gondolta

3 Lásd: GERGELY Gergely: *Tolnai Lajos pályája*, Akadémiai, Bp., 1964, 414–416.

4 HALÁSZ Gábor: *Magyar viktoriánusok* = H. G. *Válogatott írásai*, Magvető, Bp., 1977, 304–346. (az Asbóthról szóló rész: 333–334.). – Uő: *Magyar századvég* = H. G. *Válogatott írásai*, i. m. 347–389. (az Asbóthról szóló szövegrészek: 358–361., 372–373.)

5 SZEKFI Gyula: *Három nemzedék*, Maecenas, Bp., 2007, 262., illetve SZABÓ Dezső: *Tékozlás (Asbóth János: Jellemrajzok és tanulmányok korunk történetéhez)*, A Nép, 1921. augusztus 18., 2.

6 SZINNYEI Ferenc: *Justh Zsigmond*, Budapesti Szemle, 1918/495., 372–407.

7 HALÁSZ Gábor: *Magyar századvég* = H. G. *Válogatott írásai*, i. m. (a Justhról szóló fejezet: 378–386.); H. G.: *Magyar álmodók* = H. G.: *Tiltakozó nemzedék*, Magvető, Bp., 1981, 489–496. (a Justhról szóló szövegrész: 492–496.); H. G.: *Justh Párizsban* = H. G.: *Tiltakozó nemzedék*, i. m. 333–346.

8 SZAJBÉLY Mihály: *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*, Universitas, Bp., 2005, 325.

volna, hogy ez a magyartalan és fellengős író valaha a mélymagyarság példájaként fog fölászni.”⁹ – Sötér István néhány évtizeddel később már jóval árnyaltabban fogalmazott, mint a nyugatos költő: „némileg túlbecsült” szerzőként jellemezte Zilahyt.¹⁰

Részösszegzésként tehát elmondható: *A Nyugat elődei* szerzője a Vajda-, Tolnai-, Péterfy- és Ambrus-recepció figyelemreméltó, de nem meghatározó egyénisége. Ugyanő az Asbóth- és Justh-befogadástörténetnek már kifejezetten fontos, ha nem is középponti szereplője, míg a XX. századi Zilahy-recepció elindítása egyértelműen az ő nevéhez köthető.

2

Hogy az „elődök” felértékelése a „utódok” presztízsének csökkentésére is irányul, már az esszé megjelenésének pillanatában nyilvánvaló volt az aktuális nyugatos vezér, Babits Mihály számára. A költő-szerkesztő nem sokkal ezután rendhagyó – mert nem könyvet, hanem folyóiratot ismertető – recenziót tett közzé a Nyugatban, amelyben éles hangon bírálta a Tanú Németh Lászlójának autonóm szellemi törekvéseit. E cikkében egyetlen Németh-esszére hivatkozott konkrétan – aligha véletlen, hogy éppen *A Nyugat elődeire* esett a választása: „A fejlődésbe különböző szimmetriákat belerajzolni, elődöket és utódokat óriássá vagy törpévé varázsolni, valóban csak perspektíva dolga, s a varázsló maga se mindig sejtí, hogy beállítását valami célzat, indulat vagy csak játékvágy sugallta-e? Ijesztő példája e távlati torzításnak Németh László cikke a Nyugat elődeiről.”¹¹

Babits bírálatában mindenekelőtt Németh László relativizáló szemléletét kifogásolta. A „kánon” ma közkeletűnek számító fogalmát természetesen még nem alkalmazta – de Némethtel szemben megfogalmazott vádjának lényege az volt, hogy az esszéista – felelőtlenül, önkényes szempontok alapján – a jól bevált irodalmi „kánon” felforgatására törekszik. Majd írása végén – fiatal íróársáéhoz hasonló metaforikus nyelvet használva – a „fennálló” képviselőjében határozottan megvédte az újabb kori magyar irodalomtörténet már kialakult, természetesnek vélt érték-

rendjét, amely szerinte nem lehet más, csak hierarchikus. Igaz, ezt a figyelmeztetést közvetlenül már nem *A Nyugat elődei* szerzőjének, hanem *általában* a kortárs műbírálóknak címezte: „A szellem röpte, mint a darvaké, mindig V formájú. A kritikusnak kell vigyázni, hogy a V össze ne kuszálódjon; az előrealók elöl maradjanak (hatásban és presztízsből), s az ék meg ne törjön, mert különben a dicső röpülés szelek játéka lesz.”¹²

De valóban a kánon átértékelésére, megváltoztatására irányult Németh kísérlete? E kérdésre határozott igennel kell válaszolni. Az esszéíró, amikor feltárta a nyugatos törekvések genealógiáját, egyszersmind megkérdőjelezte a Nyugat mozgalmának újdonságértékét. Kimutatta, hogy a folyóirat és az általa megjelenített szellemiség nem a semmiből érkezett; nem értelmezhető önmagában, csak előzményeivel együtt. Mi több: annak a lehetőségét sem zárta ki, hogy ezek az előzmények értékesebbek, mint az, amit előkészítenek.

Németh László megfogalmazása kétségtelenül érdesre sikeredett; ezeket a mondatokat Babits joggal érezhette provokációnak: „Mi fiatalabbak [érdemes figyelni a többes szám első személy használatára, ami határozottan kiáltványszerűvé teszi a szöveget – M. G.] elkápráztatva ettől a *modern lápvilágtól* éveken át azt hittük, hogy ez a magyar irodalom. Színes újdonsága elfogott előlünk minden hagyományt, s a kör írói, ha vissza is vetítették magukat egy-egy elődjükbe, nem nagyon iparkodtak minket kiábrándítani. Ifjúságunk java telt el azzal, hogy felismerjük: mi itt az *állóvíz* és hol a *folyó*. A Nyugat korát a Vajda és Ambrus közé eső írói lánc nélkül nem lehet megérteni. A modern irodalom színeit ezek az úttörő írók keverték ki, s a színek nagy kiöntésében is ők maradtak a törzsszínek; ők vezetnek vissza az új irodalomból a régibe. A Nyugat úgy viszonylik elődeihez, mint a cinquecento a quattrocento-hoz, nem *forradalom*, hanem a *forradalom gyümölcse*.”¹³ [Kiemelések: tőlem – M. G.]

Németh László gondolatmenetének ezen a pontján lényegében egy egész írónemzedék teljesítményének eredetiséget, művészi újdonságát kérdőjelezte meg. S így okkal feltételezhető, hogy az ehhez a nemzedékhez tartozó – és már életében „forradalmi költő-

9 BABITS Mihály: *Pajzzsal és dárdával* = B. M.: *Esszék, tanulmányok II.*, Szépirodalmi, Bp., 1978, 614.

10 SÖTÉR István: *A népies-nemzeti irányzat korszakában = Írányok. Romantika, népiesség, pozitivizmus I.* (szerk. FENYŐ István, NÉMETH G. Béla, SÖTÉR István), Szépirodalmi, Bp., 1981, 552.

11 BABITS Mihály: *Könyvről könyvre – Tanú; Kritikus és iudicium; Irodalom és ostor* = B. M.: *Esszék, tanulmányok II.*, i. m. 30.

12 BABITS Mihály: *Könyvről könyvre – Tanú; Kritikus és iudicium; Irodalom és ostor*, i. m. 32.

13 NÉMETH László: *A Nyugat elődei*, i. m. 689.

ként” számon tartott – Ady művének korszakos jelentőségét is kétségbe vonta (holott más írásaiban jóformán kritikátlanul eszményítette a *Góg és Magóg fia vagyok én...* alkotóját). De nem ez az egyetlen zavarba ejtő mozzanata az idézett szövegrésznek. Már önmagában a „forradalom” szó használata is nehezen indokolható az adott kontextusban: az „alternatív” (vagy annak vélt) századvégi irodalom tárgyalásakor. Elegendő csak a konzervatív eszmeiségű Asbóthra gondolni, aki élénken tiltakozott volna, ha személyét bármilyen – akár esztétikai – forradalmi törekvéssel összefüggésbe hozzák; vagy arra a Péterfyre, aki – Kemény Zsigmond nyomán – mindenfajta radikalizmusra gyanakvással tekintett (a közéletben és a művészetben is), s aki már viszonylag fiatalon az akadémikus irodalomszemléletet képviselő Gyulai Pál köréhez kapcsolódott, a Budapesti Szemle rendszeres szerzője, recenzense volt (s aki kritikusan viszonyult Bródy Sándor vagy Justh – a korban újdonságnak számító – naturalista törekvéseihez is). De jó ellenpélda lehetne akár Justh is, aki – bár íróként erőteljesen a századvégi, Zola, Bourget, Huysmans és a két Goncourt nevével fémjelzett, a hazai közegben provokatívnak ható francia (próza)irodalom hatása alatt állt – *Káprázatok* című novelláskötetét (naiv módon?) mégis az új irányzatokkal harcban álló Gyulai Pálnak ajánlotta.

Természetesen az is elképzelhető, hogy a „forradalom”, „forradalmár” fogalmait itt a megszokottól eltérő értelemben kell vennünk. Nem feltétlenül az a forradalmár, aki lázasan újítani akar (illetve aki tevékenysége során törvényszerűen rombol is), hanem az, akinek a minőségérzéke jobban működik, mint másoké; aki kortársai átlagánál jóval szélesebb látókörű, s így – velük szemben – időről időre képes kitörni a szellemi provincializmus megszokott keretei közül. Ha a forradalmári szerepet ilyen tágon értelmezzük, akkor kétségtelenül igaz: Zilahy, Vajda, még inkább: Asbóth, Péterfy, Justh és Ambrus valahol „forradalmárok” voltak. (Sajnálatos, hogy a „forradalom”, „forradalmár” szavakat azután a XX. század különböző politikai kurzusai végeletesen lejáratták.)

Mint korábban már utaltam rá, kérdés az is, hogy Vajda, Péterfy, Ambrus és a többiek egyszerűen csak Ady, Babits, Kosztolányi (stb.) előkészítői voltak, vagy olyan értékeket (is) képviseltek, amelyeket „utódaik” nem vittek tovább? Az idézett szövegrészletben szereplő *forradalom–forradalom gyümölcse* dichotómia a két irodalmi vonulat között fennálló folytonosságra

utal. A *folyó* és az *állóvíz* metaforapár viszont már egyértelműen a két oldal elválasztottságát, sőt: szembenállását fejezi ki. (A folyó ráadásul vitathatatlanul pozitívabb értéktartalmú szó, mint az állóvíz.) A két pólus között tehát meg-nem-felelés, illetve értékkülönbség is van, és úgy tűnik, Németh László inkább a Nyugat elődeivel (a „folyóval”) rokonszenvezik, mint a voltaképpeni nyugatosokkal (az „állóvízzel”). Mi több: használ más, ellentétes viszonyt megjelenítő metaforákat is a két „csoport” jellemzésére. Az egyik a *Kraszna*: „keskeny, de tiszta ér”; a másik az *Ecsedi láp*: „színesebb, terjedelmesebb [...], de keresni kell benne a tiszta vizet.¹⁴ Az utóbbi metafora – és a fent kiemelt *modern lápvilág* kifejezés – már egészen nyíltan kifejezi Németh ellenszenvként is értelmezhető távolságtartását a „nyugatosokkal” – vagy inkább csak a Babits által meghatározott „nyugatos” irányzattal – szemben.

Ezzel szorosán összefügg, hogy „a Nyugat elődeinek” nevezett irodalmi alakok viszont Németh stilizált önképének, egyúttal etikai hitvallásának (előzetes) igazolóivá válnak. Az író magányos, autonómiára törekvő, magas erkölcsi szintet képviselő individuumokként mutatja be őket. Külön kiemeli, hogy hősei kezében nemhogy érdemi hatalom nincs, de többnyire szemben is állnak kisszerű korukkal (arra nem reflektál, hogy az utóbbi állítás a fáradhatatlan községegszervező, és mind a francia, mind a hazai világhoz meglehetősen jól alkalmazkodó Justh esetében nem állja meg a helyét). Nem mindennapi adottságaikat általában nem tudják megfelelően kibontakoztatni, sorsuk tragikusan alakul, de ennek elsődlegesen nem ők az okai, hanem az őket körülvevő társadalmi, szellemi közeg, esetleg valamilyen „biológiai végzet”: súlyos betegség, korai halál.

Velük szemben – a Németh által csak közvetve jellemzett – nyugatosok már nem magányosak; egy jól funkcionáló, kiváló érdekvédelmi képességgel rendelkező közösség tagjai. Közülük nem kevesen személy szerint is komoly befolyással rendelkeznek a kulturális életben. Tehetségüket jobban ki tudják aknázni, de nem vagy nem feltétlenül azért, mert kiválóbbak az „elődöknél”, hanem mert a körülményeik szerencsésebben alakulnak. – E ponton nem árt elgondolkodni azon: valóban szerencsésebbek voltak ezek a körülmények? Az „elődök” a dualizmus viszonylag stabil, harmonikus évtizedeiben te-

14 NÉMETH László: *A Nyugat elődei*, i. m. 689.

vékenykedtek (részben – a már jóval korábban is alkotó – Vajda Jánost és természetesen az 1864-ben elhunyt Zilahy Károlyt leszámítva), a nyugatosok ellenben a kultúra hagyományos értékeit kíméletlenül felforgató I. világháború korszakában, majd az azt követő bizonytalan, kaotikus időszakban. – S nemcsak az „elődök” jelentős hányada halt meg fiatal korában, hanem a nyugatosok egy része is. Már az 1932 előtti időszakban távozott az élők sorából e csoport számos meghatározó személyisége, például Kaffka Margit, Ady, Király György vagy Tóth Árpád.

Mindezek a kritikai megjegyzések jórészt kevésbé fontos problémákat érintenek, amelyeknek a felemlgetése talán akadémikuskodásnak tűnhet egy vállaltan szubjektív indíttatású esszé értelmezésekor. Csak-hogy Németh László írásának nemcsak egyes állításai vetnek fel aggályokat, hanem már az alapkonceptiója is problematikusnak nevezhető. Joggal merül fel a kérdés: milyen közös jegyek alapján lehet Vajdát, Tolnait, Zilahyt, Asbóthot, Péterfyt, Justhot, Ambrus Zoltánt szorosan együtt tárgyalni, egy kategóriába sorolni, és azután ezt a virtuális közösséget összehasonlítani egy „valóban létező” csoporttal? Generációs alapon biztosan nem lehet, hiszen a felsorolt szerzők – szemben a Németh László által név szerint említett „nyugatosokkal”: Adyval, Móriczsal, Babitscsal, Kosztolányival, illetve a folyóirathoz csak rövid ideig és meglehetősen lazán kapcsolódó Szabó Dezsővel – nem tartoznak egy nemzedékhez. Vajda például mintegy három és fél évtizeddel idősebb, mint Ambrus vagy Justh; költőként még az 1840-es években indult, míg a másik két író pályakezdése az 1880-as évekre esett.

E koncepcionális átgondolatlanság mellett a Németh Lászlót más írásaiban is megkísértő „pántragikus” irodalom- és kultúraértelmezés tekinthető az esszé legfőbb tehertételének. Már *A Nyugat elődei* expozíciójában szerepel az ebből a szemléletből egyenesen következő túláltalánosító tétel: „Mintha csak az lenne az írók gondja [a XIX. század második felében – M. G.], hogy az ország a változások természetét fel ne ismerje. / Az a néhány író, aki korával szembe mert nézni, ez alatt az ötven év alatt visszhangtalan maradt. Megőrültek, elhullottak, öngyilkosok lettek, elkallódtak. Annak, aki e kor legjobb vagy legalábbis legerkölcösebb íróival foglalkozik, az a benyomása, hogy egy meszesgödörből húz ki, kiálló kezek nyomán, behányt halottakat.”¹⁵ Holott aligha igazol-

ható magától értetődő természetességgel, hogy az olyan, sikeres életpályát befutott írók, mint Jókai vagy Mikszáth, nem érzékelték koruk feszítő ellentmondásait. Ahogyan az sem, hogy a Nyugat minden „elődje” csonka, kisiklott életű ember lett volna. Például a donquijote-i alkatú – vagy annak vélt – Asbóth sorsa voltaképpen nem nevezhető tragikusnak. Ugyan íróként, esszéistaként nem kapta meg az őt megillető figyelmet, idősebb korában pedig szellemi értelemben elszigetelődött, de politikai pályafutása nem mondható sikertelennek, és néprajztudósként a saját korában kifejezetten elismert volt. Ambrusról pedig maga Németh László állapítja meg, hogy kivétel az általa felállított szabály alól: „Ambrus az egyetlen, aki e rögeszmések, örültek, öngyilkosok, ifjan elhullottak viharvert csapatából megmenekül, mint ahogy sziklabörtönök levegő híján fuldokló rabjaiból egy éri el a halottak hegyén az életet jelentő rácsot.”¹⁶

3

A Nyugat elődei ellentmondásait Németh egyik legkiválóbb kutatója, Grezsa Ferenc is szóvá teszi *Németh László Tanú korszaka* című könyvében. Szerinte „megfigyeléseiben kitűnő, de a summázásban némi-képp túlzó irodalomtörténeti értékítélet”¹⁷ jelenik meg az esszében. (Érdeemes odafigyelni erre a mondatra, mert viszonylag ritkán találhatunk hasonló, távolságtartást is kifejező megállapításokat a Németh iránt pozitívan elfogult Grezsa monográfiájában.) Ugyanakkor az irodalomtörténész – a kortárs Babitscsal szemben – képes szélesebb kontextusba helyezni a szöveget: úgy véli, e konkrét értékítéletnél „lényegesebb törekvés is megfigyelhető [Németh] gondolatmenetében. A történelmi metaforákkal egyúttal aktuális esztétikai programot is körvonalaz: az új irodalom ne a »quinquecento«, hanem a »quattrocento« művészetére hasonlítson; legyen merészen jövőbe tekintő, új igazságokat és kifejezőmódokat fölfedező organizmus; a teljesítmények mellett becsülje a szellem kolumbuszi mozdulatait is, a gondolkodás új »égtájainak« a megpillantását. Ne csupán egy korábbi forradalom »gyümölcse« legyen, hanem maga a »forradalom«.”¹⁸

Grezsa – nyilvánvaló fenntartásai ellenére – igen előkelő helyet tulajdonít az esszének Németh László

15 NÉMETH László: *A Nyugat elődei*, i. m. 663.

16 NÉMETH László: *A Nyugat elődei*, i. m. 687.

17 GREZSA Ferenc: *Németh László Tanú korszaka*, Szépirodalmi, Bp., 1990, 66.

18 I. m. 66.

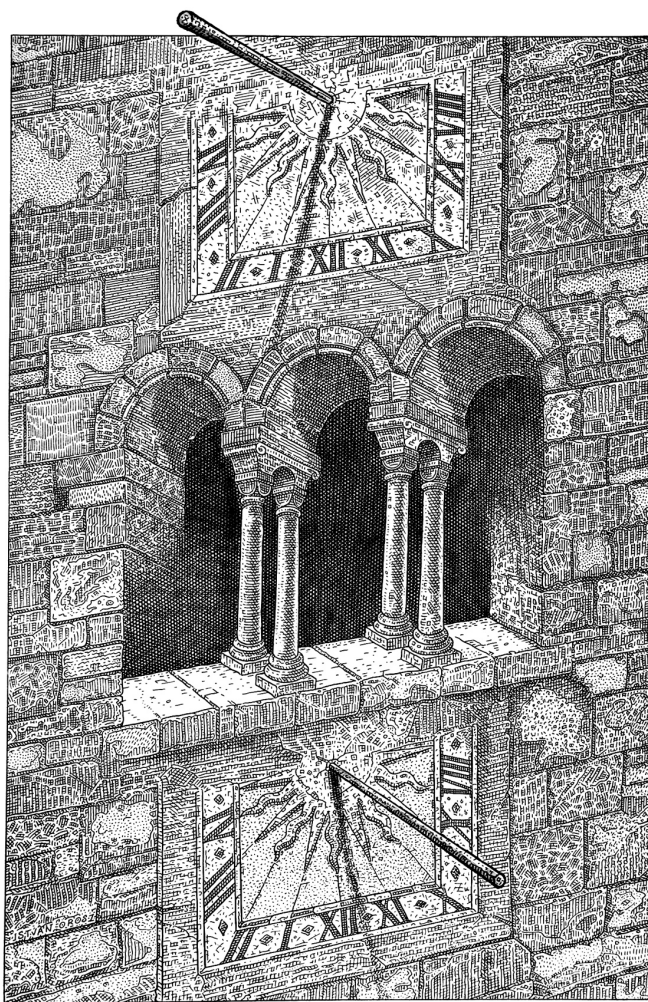
pályáján: az új „Sturm und Drang” zászlóbontásának tartja *A Nyugat elődeit*.¹⁹ Valóban a normakövetést megtagadó radikalizmus megnyilvánulása ez az írás. Lázadás az irodalomcentrikus magyar kulturális élet egykorú *status quo*-ja és az azt személyében megtestesítő Babits Mihály ellen. (Babitsot – szándékosan használom ezt a közhelyet – a Nyugat második nemzedéke szinte egyöntetűen „szellemi atyjaként” tisztelte. Így Németh László eszmei fordulata ismét igazolta az ősi igazságot, amely szerint a „nagyapák” azért rokonszenvesek, mert kijátszhatók a megtagadott „apákkal” szemben.)

Félrevezető lenne *kizárólag* a konkrét irodalomértelmezés síkján vizsgálni Németh László lázadó gesztusát. (És e tekintetben célszerűnek tűnik pontosítani, illetve kiegészíteni Grezsa Ferenc következtéseit is.) Szélesebb perspektívából szemlélve már nem az a döntő kérdés, hogy a Nyugat elődei és a nyugatosok szembeállítása milyen összetételű

„irodalmi ellenkánont”, illetve milyen új irodalomesztétikai programot alapoz meg közvetlenül vagy közvetett módon. Valójában két világkép áll itt egymással szemben: a Babits nevével fémjelzett, kissé statikus, merev – az időbeli változásnak ellenálló „örök értékekre” figyelő – univerzalista „újklasszizmus”, illetve egy olyan eszmeiség, amelyet egyfelől a változások, az újítás, az eredetiség igenlése, másfelől a történeti érzékenység jellemez, és amelyet kritikusi korhoz kötött „világnézeti filozófiaként” vagy – nyilván nem pozitív értelemben – romantikus gyökerű új partikularizmusként emlegetnek. (Az utóbbi minősítésekkel a jelen írás szerzője nem ért maradéktalanul egyet.)

A két gondolkodásmód közötti markáns különbség néhány évvel később, az 1939-es *Kisebbségben–Pajzzsal és dárdával* vitában mutatkozik meg teljes egyértelműséggel. Am azt, hogy ez az újabb Németh László–Babits polémia hogyan függ össze a megelőzővel – az 1932–33-assal –, egy nagyobb igényű értekezés hivatott megvilágítani.

19 I. m. 65.

Az én napom, a te napod (2001, rézkarc)

KÁNTOR ZSOLT

Páratextus

Egy emléket szó újra az este

*Mit csinál az író, este a gép előtt?
Egyidejűséget és=vagy párhuzamosságokat keres.
A koncentráció szinte sugárzik.
A szomszédban horkol az ószeres.*

*A felette lakó a zuhany alatt ázik.
A kulturális rovatból kiugrik egy esszé.
Húzza a csíkot a megértés.
Lesz-e a vonzalom tetté?*

*Vagy elfojtott és szubjektív marad.
Lélegzik-e majd az átplántált smaragd?
Ha begombolkozik állig az agy.
Lesz-e annyira erős a másík?
Hogy szinte beleremeg a ház is –*

S a paradís vers az idegekre hat.

Belegondolja a szóba a létet

*A menüett egy csepp örökkévalóság.
Mert Isten egy hanghoz köthető. Akcentusa oltár.
Ő a különbözőség mint kikezdzhetetlen okosság.
Nem engedi, hogy bölcsességét lenyúlják.*

*A jelentéssűrűség kihátrál, mint egy eltűnt korosztály.
A reggel írja a verset. A mondatokat a fények mossák.
És tavirózsák bolyhaiból bontja ki magát.
Egy ölbe tett kéz mozdul be rá.*

*Valahol az alázat a legnagyobb szabadság. Akár.
Már-már szolgálat, hogy másnap szedi szét az ész.
Beviszi a kávéát álmában és másolja az ég.*

*Felöltözi a pillanatot. Ami a fű alól kinőtt.
S éjszakára a könyvet a felhők behajtják.
A magány megérkezik, hogy kinyissa az időt.*

*S a történelmet későbbre halasztják.
Mint úgyis elkövetkezőt.*

FALUSI MÁRTON

A nemzeti irodalomtörténet-írás esélyéről

(Részletek egy készülő könyvből)

A mai irodalomtudomány értelmezési keretei nagyjából az 1980-as évek második felében alakultak ki,¹ mert annak beszédmódját ekkor kezdte radikálisan átformálni a kortárs nyugati filozófiák recepciója; a költészettörténetről és a „prózapoétikai fordulatról” a korábbiaktól eltérő nyelven szóltak. Ezt a változást a tudósok a primér irodalomban jellemzően Esterházy Péter,² Nádas Péter,³ Hajnóczy Péter,⁴ illetőleg Tandori Dezső,⁵ Petri György,⁶ Oravecz Imre⁷ indulásához, hagyományfelfogásához és nyelvszemléletéhez kötik. A posztstrukturalista irányzatok különös fénytörésbe helyezik haza és haladás dichotómiáját. Bár irodalom-historiográfiai nézőpontból a teleologikus narratívával a diszkurzív tudományosság leszámolt, amit a teória az ajtaján kidobott – talán logikai szükségszerűségből is –, a célelvőség, visszalopakodott az ablakán. A „nagy elbeszélésekbe” vetett bizalom ugyan megingott, ám „nagy elbeszélésként” a szocialista realizmus és a nemzeti történetírás fogalmait azonosították csupán, progresszív fejlődési irányként pedig a „posztmodernizmusnak” egy sajátosan magyar felfogását határozták meg a tudósok.

A mai magyar irodalomtörténet-írás elhatárolja magát – afféle „tudományosság előtti” korszakként – az 1980-as, ’90-es éveket megelőző irodalmi beszédmódoktól; egyszersmind az irodalom történetét a jelen „paradigmatikus kódjából” visszamenőlegesen konstituálja, azt tételezve értékesnek, ami a jellegadóként azonosított kortárs szemléletmód előfutára.

Az irodalomtörténészek a klasszikus életműveket retroaktívan is abból a szempontból „rubrikázzák”, hogy mely alkotói periódusok, opusok tekinthetők „előremutatónak”; a későbbi törekvéseket „megelőlegező” tendenciákat keresik.

Szembeötlő, hogy a magyar irodalomtudomány diskurzusában milyen jelentőséghez jutottak a „haza” és a „haladás” elbeszéléseinek egymással vitatkozó keretrendszerei. Könyvem tézise szerint e két tudományos keret jobban megérthető az eszmetörténeti előzmények következményeként, mintsem a tudományosság és a „pre-szcientista képzetalkotás”⁸ közötti különbségtételként. A „nemzeti” fogalma a mai irodalomtudományban afféle mágikus pre-szcientizmust jelöl, amely egy tudományelméleti és egy eszmetörténeti vonatkozást rejt magában. Tudományelméleti szempontból a kutatók az értékmentesség helyett az ideológiakritika pártját fogják: az új irodalmi jelenségek új módszereket követelnek, sőt: az új módszerek alkalmasabbak is az irodalomtudomány régi előítéletektől való megtisztítására. Ez a szemléletmód – szemben a korábbival – igazolható és ellenőrizhető. Eszmetörténeti szempontból pedig azért látszik alkalmasabb keretnek, mert amíg a „nemzeti” önkényesen a valóságreferencia és az identitás megszilárdításának szolgálatába állítja az értelmezést, addig a posztmodern felismeri a múltat a jellel összekötő alakulástörténet valódi hajtóerejét, az „irodalom külpolitikájának” funkcióvesztését, valamint a személyes és a közösségi identitás elbizonytalanodását.

E két mozzanat mindazonáltal egymást feltételezi: a nemzeti szemléletmód (a *haza* kódrendszere) azért teljesít rosszul tudományosan, s így nem verifikálható vagy falszifikálható, mert nem képes a múlt és a jelen összekötésére. A múltat azért értelmezi önkényesen, mert csupán a nemzeti identitás konstituálásában látja funkcióját, a jelent pedig azért, mert azt a funkciót kérné rajta számon, amelyet a kortárs irodalom eminensen elutasít: az identitás stabilizálását.

1 KULCSÁR SZABÓ Etnő: *A zavarbaejtő elbeszélés*, Kozmosz Könyvek, Bp., 1984. Lásd ehhez a narratívához: MÁRKUS Béla: *Szólamról szólamra*, Magyar Művészet, 2014/1., 77–87., valamint RADNÓTI Sándor: *A posztmodern zsendár*, Holmi, 1998/5, 739–746.

2 ESTERHÁZY Péter: *Termelési regény (kissregény)*, Magvető, Bp., 1979.

3 NÁDAS Péter: *Egy családregény vége*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1977.

4 HAJNÓCZY Péter: *A Halál kilovagolt Perzsiából*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1979.

5 TANDORI Dezső: *Egy talált tárgy megtisztítása*, Magvető, Bp., 1973.

6 PETRI György: *Magyarázatok M. számára*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1971.

7 ORAVECZ Imre: *Héj*, Magvető, Bp., 1972.

8 Lásd ehhez: JULIO CORTÁZAR: *Poétikakísérlet* (ford. SCHOLZ László) <http://www.c3.hu/scripta/nagyvilag/98/0708/02poet.htm> (2016. 07. 08.) „Ha még további bizonyítékra volna szükség, hogy a költőt nem érdekli az öncélú megismerés, érdemes lenne összehasonlítani a haladás költészeti és tudományos fogalmát. A tudomány valamiképpen a haladás akarása, szándék, hogy a hibák helyére az igazság kerüljön, a tudatlanság helyére pedig a tudás. S e tudás minden eleme egymásra épül a tudomány általános megformálásában. A költő ezzel szemben nem vágyik semmiféle haladásra [...]”

Az úgynevezett „kritika-vitában” (1994–95)⁹ előződt ki az az ellentét, hogy immár végérvényesen és egyeduralgódóan felváltja-e, avagy sem, a nemzetközileg is kommenzurábilis, filozófiai kategóriákat mozgósító, tudományos kritikai nyelvhasználat a korábbi, „esztétizáló”, „impreszionista”, „élményszerű” kritikai nyelvhasználatot, amely – bírálói szerint – szubjektivista és önkényes. Ugyanakkor még egy másik területen is elmarasztható a korábbi, „tudományosságában” aluteltjesítő irodalomértelmezői világkép: mivel az irodalmat főként – és állítólag reflektálatlanul – a valóságábrázoló funkciójában ragadja meg, károsan esszencialista és antidemokratikus, amit a *haladás* kódrendszere hivatott opponálni.

Amikor azonban a posztmodern szemléletmód irodalomtörténeten dolgozik, immanens ellentmondásba keveredik saját premisszáival. Noha tudományos latolgatásai az irodalom valódi természetét kendőzetlenül fürkészik, egyvalamiről mégsem beszélhet nyíltan: arról az ideológiáról, amely áthidalja azt a kétségtelen összefüggést, hogy a kulturális emlékezet nem állítható elő az irodalom kollektív létmódjának elismerése nélkül. Az „áthidaló megoldásoknak” három alapvető típusa különíthető el. Az első Kulcsár Szabó Ernő képviseli, aki lényegében megkülönbözteti a mibenlétére rá nem kérdező, *naiv irodalmat* – a primér és a szekundér műveket egyaránt – a megértőképeség problémáival szembenező *valódi irodalomtól*.¹⁰ A második típust Margócsy István neve fémjelzi, aki a magyar irodalomtörténetet „filozofikussága”, illetve annak mértéke alapján osztályozza és korszakolja. (A két típus nem áll távol egymástól, hiszen a Margócsy által preferált, a „filozofikusság” követelményének magas szinten megfelelni tudó irodalom voltaképpen azonos a Kulcsár Szabó-i értelemben vett „valódi irodalommal”). A harmadik stratégia a magyar irodalmat a világirodalmi tendenciák követésével, a lépéstartással, illetőleg a felzárkózás-

sal mérő Szegedy-Maszák Mihályé.¹¹ Voltaképpen e három technika alulreflektált elegyítése miatt nem tekinthető sikeres vállalkozásnak *A magyar irodalom története*¹² című, legutóbbi történetírói vállalkozás (a szakmai fogadtatás¹³ és a pedagógiai használat alapján állítjuk ezt).

A fent említett irodalomteoretikusokkal ellentétben Görömbei András az irodalom lényeges elemének tartja közösségi funkcióját. „Az irodalom az egyén és a közösség önkifejezése, öntanúsítása”¹⁴ – írja. „Létérdékű” szemléletmódjában a nemzettudat nem áll szemben a korszerű tudományossággal: „Az önazonosságunk kultúránk történeti eredménye is, folyton változó, folyton alakuló ez az önazonosság.”¹⁵ Papp Endre számára a nemzeti irodalomtörténet szemléletmódként az irodalomtudomány felett álló totalitás, voltaképpen a nemzettudat irodalomtörténete, s többször sürgette egy „nemzeti szempontú irodalomtörténet” megírását.¹⁶ Papp szerint „az egyéni cselekvés emlékezete döntően a nemzeti hagyományban kap helyet és értelmet, létének mementóját tőle remélheti. A nemzettudat a személyes azonosságtudatok kollektív igazsága. [...] A nemzeti jelleg a maga folyamatában hozzáférhető valóság. Az esztétikai befogadás valójában azonosságtapasztalat, s így kettős arculatú: kultúraközi alakzat és saját ha-

9 Lásd ehhez: ANGYALOSI Gergely: *Kritikus határmezsgyén*, Csokonai Kiadó (Alföld könyvek 4.), Debrecen, 1999. – A vita az „esszéisztikus” és a „tudományos” nyelvalkítás szembeállításában csúcsosodott ki.

10 Lásd ehhez: NYILASY Balázs: *A magyar irodalomértés dilemmái és feladatai a harmadik évezredben*. <http://www.mma-mmki.hu/web/kutato/muhelytanulmany>, 37–43. (2016. 07. 11.) „A zavarbaejtő elbeszélés irodalomtörténeti fabulája, látjuk, a kommunista előzményekre hivatkozva kiterjeszti és szubsztancializálja a paradigmaváltás fogalmát. A korszerű és az avított harca az irodalomtörténeti folyamatrajzok s az irodalomértés alapvető fontosságú fabulája lesz.” Uo. 39.

11 „Szegedy-Maszák legfőbb mondanója az volt, hogy a magyar irodalomtudomány hagyományosan elmulasztja a nemzetközi kitekintést, s ez a belterjes alapállás tarthatatlan az új, integrált kultúraszemlélet világában.” – Ács Margit beszámolóját a kritika-vitához is fontos adalékokat szolgáltató, 1995. őszi Debreceni Irodalmi Napokról lásd bővebben: Á. M.: *Az író kiűzetése az irodalomból*, Hítel, 2013/4., http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/3-11_0.pdf (2016. 07. 11.)

12 *A magyar irodalom története* (főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály), Gondolat Kiadói Kör, Bp., 2008.

13 A könyvről született számos recenzió közül lásd például: VASY Géza: „Minden egész eltörött”, *Magyar Napló*, 2008/4., 55–60.; VASY Géza: *Irodalomtörténetünk új kézikönyve – Kritikai jegyzetek*, Kortárs, 2012/6., 66–77.; PAPP Endre: „Rút sybarita váz”. *A nemzetnélküliség programja A magyar irodalom történeteiben*, Hítel, 2008/2., 97–118.; MÁRKUS Béla: *Ahogy esik vagy ahogy (nem) lehet* = M. B.: *Mennyei elismervény*, Nap Kiadó, Bp., 2010, 229–245.

14 GÖRÖMBEI András: *A nemzeti önismeret értékei = Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban* (szerk. FEDINEC Csilla), MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Bp., 2008, 7.

15 GÖRÖMBEI András: *Anyanyelv, irodalom, tudomány, nemzettudat* = G. A.: *Azonosságtudat, nemzet, irodalom*, Nap Kiadó, Bp., 2008, 195.

16 Lásd ehhez: *Az irodalomtudomány nemzeti jellegéről. Irodalomértésünk helyzete és a nemzeti szempontú irodalomértés esélyei. A Petőfi Irodalmi Múzeumban 2012. november 14-én tartott konferencia előadásainak szerkesztett változata* (szerk. PAPP Endre), Hítel Könyvműhely, Bp., 2014.

gyomány együttese.”¹⁷ Ez a halbwachsi és assmanni kultúrantropológiára apelláló szemlélet tagadhatatlanul szemben áll Kulcsár-Szabó Ernő, Margócsy István és Szegedy-Maszák Mihály felfogásával, és nagy múltra tekint vissza.

S. Varga Pál terjedelmes monográfiája, *A nemzeti költészet csarnokai* e „nagy múltat” veszi számba. Három versengő nemzeti narratívát különböztet meg,¹⁸ amelyek közös attribútuma, hogy az irodalomban, sőt az irodalomtörténet bibliájában csúcsosodtak ki.

Az „államközösségi program” szerint a nemzet mint alattvalók sokasága jelenik meg az államhatalom szempontjából; az „eredetközösségi narratíva” a nemesség magaskultúrájára épült, a nemzeti jelleg a téma és az ősök nyelvén való megszólalásmód teremti meg; a „hagyományközösségi paradigma” viszont – Herder filozófiájára apellálva – a nyelvi kompetenciát, a gondolkodást és a költészetet lényegileg egyneműként kezeli, mondván, hogy a nyelv eredetileg költészet, metafora; a nemzeti jellegzetesség pedig azon múlik, hogy e költői sajátosság érvényre jusson.¹⁹ Az államközösségi program voltaképpen olyasféle monolit jogközösségben és „provinciális” narratívákban ismert rá a nemzetre, mint amilyen mellett a jogelmélet egyik legkiválóbb XX. századi amerikai képviselője, Robert Cover argumentált (minél több narratíva becsatornázását követelve); s ezt szimbolizálta a birodalom népeit a Monarchiában összeolvasztani szándékozó Metternich politikája.²⁰ Ebben az összefüggésben a magyar nemzeti kultúra osztályrésze – a birodalmi sas közjogi védőszárnya alatt – az elkülönülés, a *ius particularis* autonómiájának meghagyásával.

Az eredetközösségi narratíva szimbolikus figurája a történetíró Kézai Simon, s lényege szerint a hata-

lomgyakorló nációt, a nemességet a közös genealógia tartotta össze. Toldy Ferenc, az eredetközösségi irodalomtörténet-írás nagy alakja a népköltészetről radikálisan leválasztott és idegen mintákat követő műköltészet fejlődését tartotta a nemzeti kultúra igazi narratívájának. Ahogy Dávidházi Péter fogalmazott: „A magyar írásbeli kultúra [...] olyan műfaj megjelenésére várt, amely (még) eposz és (már) tudomány egyszerre. Nem véletlen, hogy a nemzeti elvárásokra fiatal kora óta fogékony Toldy kezén az irodalomtörténet-írás éppen úgy fejlődött, hogy mindinkább megfeleljen e kettős és ellentmondásos műfaji kívánalomnak.”²¹ S. Varga Toldy Ferenc „eredetközösségi programját” elemezve egyetértően idézi Dávidházi Pétert: az irodalomtörténet-írás mint nemzeti „nagy elbeszélés” „transzcendens és világi, fenséges és okadatolható, eredetmonda és fejlődéstörténet”.²² A független államiság hiánya, valamint a nyugati fejlődés államnacionalista útjának járhatatlansága miatt a jog eszméje – a reformkor egységes, liberális nacionalizmus után egyre makacsabbul – negatív konnotációkkal fonódott össze, s a politikai közösség önidentifikációs narratívái a szépliteratúra nyelvén fogalmazódtak meg. S. Varga a Coveréhez hasonló következtetésre jut: „az irodalmi műnek kiemelten fontos szerepe van egy szociokulturális nagyközönség valóságának nyelvi megalkotásában.”²³

Ezt a logikát folytatta a korszerű nemzeti irodalomeszmét, a hagyományközösségit képviselő Arany János, amikor a hiányzó őseposz megírását (az „eposzi hitelt”) állítja költői programjának centrumába. Aranynak a naiv őseposzt pótolni óhajtó igyekezete a „paideikus” nemzeti családlét emlékének helyreállításáért szállt síkra, ami több és magasabb, mint a történelmi hitelesség; transzcendentális dimenziókra nyit, hiszen „egy nemzeti közösség nem az objektív történelemben él”.²⁴ A társadalmi nomosz ugyanis, amely a realitás és a vízió, valamint – tegyük hozzá – a *Sein* és a *Sollen* közötti feszültségét „huzalozza”, csakis a „teljes”, a nemzeti hagyományában benne élő politikai közösség javát szolgálhatja. A hagyományközösségi paradigma – az államiságtól és a származástól elmetszett – népköltészetben ismert rá a nemzeti karakterre, mivel az számára nem az alacsony regiszter volt csupán, hanem az ereden-

17 PAPP Endre: *A nemzeti irodalomszemlélet esztétikája* = P. E. *Azonos önmagával*, Hittel Könyvműhely, Bp., 2013, 114.

18 S. VARGA Pál: *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Balassi Kiadó, Bp., 2005.

19 Herder és Humboldt alaptézise arról szól, hogy minden nemzet sajátos gondolati készlettel rendelkezik, amely voltaképpen a nemzeti nyelv. E „nyelvi miszticizmus” bírálói egy XVIII. században indult vitát folytatnak mindazokkal, akik szerint az általános „emberi kultúra”, a humanitás, a filozófia értékei a nyelv fölött állnak, azon kívül formálódnak, így nem a „csinos” nyelvalkítás révén valósíthatók meg. A filozófia nemzetközi és a poézis nemzeti jellege közti különbségtétel idáig nyúlik vissza.

20 S. Varga e tézis alátámasztására idézi gyakran az udvari ideológus Joseph von Hormayr *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst* címmel, 1810–1828 között megjelent periodikáját (I–XVIII.)

21 S. VARGA idézi Dávidházi: *A nemzeti költészet csarnokai*, i. m. 273.

22 S. VARGA: *uo.* 273.

23 *Uo.* 523.

24 S. VARGA: *A nemzeti költészet csarnokai*, i. m. 533.

dően poétikus nyelvi kompetencia legteljesebb megnyilatkozása; abból a mítoszi időből, amikor a nép – bár szociálisan rétegzett lehetett – homogén kultúrában élt. Gyulai Pállal szólva: „A királynak ugyanazon hite, előítélete van, ami a koldusnak, a vezér eszmeköre nem más, ha nem is éppen a hadakozásra, de egyebekre nézve, mint a közvitézé. A társadalmi viszonyok egyszerűek, a fantázia despotizmusa háttérrel, történelem, vallás, filozófia, tudás és tapasztalat minden ága a költészetbe van olvadva.”²⁵ Arany Jánosig minden bizonnyal nemcsak az a megrögzött hiedelem vezethető vissza,²⁶ hogy a közjog a sajátos, nemzeti kultúrába be nem olvasztható idegenség, Bécs, Metternich és az „arany Kamarilla”,²⁷ hanem az is, hogy „a világra vonatkozó tudásunk legbiztosabb alapja nem valamilyen tudományosan szavatolható objektivitás, hanem az a tudás, amelyet saját kultúránk hagyományozott ránk.”²⁸

A nemzeti jelleg tehát nem követelmény, hanem kompetencia, az irodalom érzéki megjelenése, „természetes attribútuma”; e tételnek pedig a politikai közösségre nézve is vannak konzekvenciái. Kölcsey Ferenc reformkori politikai idealizmusa – „Jelszavaink valának: haza és haladás” – a szabadságharc leverésével megbicsaklott, a kiegyezés után pedig bináris kóddá hasadt. „Haladás a matériában... de haladás a lélekben: semmi” – folytathatjuk Kölcseyvel a gondolatsort.

S. Varga Pál könyvének végkicsengése, hogy a hagyományközösségi paradigmát a XX. században csak Bartók, Kodály és Kosztolányi folytatta, mára pedig a teoretikus tudás és a szabad idő kellemes eltöltésének dichotómiája kiszorította az irodalom fronétikus tudásként való felfogását. „Az uralkodóvá vált kulturális modellben a művészet, az irodalom a szórakoztatás funkciója révén különül önálló társadalmi részrendszerre.”²⁹ Ebből következik, hogy teloszát

kizárólag a politikai ideológiától kapja meg. A „nemzeti szempontú irodalomtörténet” hívei voltaképpen a hagyományközösségi paradigma kontinuitásának megszakadását igyekeznek orvosolni azzal, hogy az S. Varga által – meglehetősen szubjektív szempontok alapján – összeállított névsort okvetlenül bővíteni kívánják.

Lényegileg tehát S. Varga a hagyományközösségi paradigma megszakadását és a közösségi irodalomszemlélet megszűnését tényként diagnosztizálja. E hagyományközösség felfogható haza és haladás egyeztetett programjaként is. Annak alátámasztására, hogy e paradigma folytatása nem sporadikus jelenség, különös tekintettel a „bartóki modell” hozható fel, mint amely azt bizonyos alkotói kör tágabb értelmezésével kiteljesíti.³⁰ Haza és haladás dichotómiájának a jogtudományt is bevonó archeológiai vizsgálata mindenestre eszmetörténeti oldalról támogatná a lehetséges új irodalomtörténet-írást. Ám ez a fentiek értelmében két okból van kudarcra kárthatva: a posztmodern dekonstrukció irodalomtörténet-írója nem tud megszabadulni a nemzeti narratíváktól mint referenciamezőktől, az irodalom közösségi létmódját tételezők viszont nem tudják leküzdeni a nemzeti narratívák sokféleségét.

25 S. VARGA idézi Gyulai Pált: *A nemzeti költészet csarnokai*, i. m. 506.

26 Imre László ezt korábbra datálja. Bessenyei György *Tariménes utazására* utalva Horváth Jánost idézi: „Mind a jogász, s a jogtudomány, a Corpus Juris – helyesebben a csak arra szorítókozó s csak abból táplálkozó műveltség jelentette az új irodalom szemében már Bessenyei óta a haladás, a felvilágosodás egyik akadályát, s a legavultabb ócskaságot.” = IMRE LÁSZLÓ: *Irodalomalapítás és műfajfejlődés a 18–19. századi magyar irodalomban*, Nap Kiadó, Bp., 2015, 20.

27 Lásd Nagy László *Balassi Bálint lázbeszéde* című versének részletét: „Szent vagyok, költő-vitéz, akit sebein át / gyalázott, pizskolt, gyilkolt az arany Kamarilla.”

28 S. VARGA: *A nemzeti költészet csarnokai*, i. m. 523.

29 S. VARGA: *A nemzeti költészet csarnokai*, i. m. 619.

30 Németh Lászlónak a modell alapjául szolgáló, *Magyar műhely* című eszmefuttatása (= N. L.: *Megmentett gondolatok*, Magvető–Szépirodalmi, Bp., 1975, 193–205.) különös módon a nyugati-európai (természettudományos) „módszer” és a keleti-ázsiai „lélek” dichotómiájában, s ennek feloldásában mutat rá haladás és haza kettősségére. Németh Ady, Bartók, Weöres Sándor, Juhász Ferenc és Nagy László művészetét is erre hozza fel példaként. Vö.: „A művészetükben kirajzolódott feladat is hasonló: a magyarságban megtalált Európa (vagy legalább újkor) alatti anyagot az új, nyugati eszközökkel feldolgozva s megemelve, a magyar zenét s költészetet jövőnk fegyverévé s a világ közkinccsév tenni.” Uo. 203. – „Az, aki ebbe az új műhelybe igazán mesterként tud beállani (akár lesz hatása, akár nem), egy új világ törvényhozójának érezheti magát, s nem is szólhat máshoz, csak nemzetén át az emberiséghez.” Uo. 205. – Margócsy István pedig kifejezetten eszmetörténeti előítéletekből táplálkozva bírálja Németh László, Csoóri Sándor és Kiss Ferenc modelljét, mondván, hogy a „népi”, a „népköltészeti” jelleg előírászerű rögzítése a haladásról leválasztja a hazát. Hiszen ami egyszerű és naiv, az nem lehet polifonikus és gondolatgazdag. – MARGÓCSY ISTVÁN: *Hová lett a bartóki modell a mai magyar költészetből?* = M. I.: *Eleven hattyú. Kritikagyűjtemény*, Kalligram, Pozsony, 2015, 184–194. Lásd még ehhez: GRÓH GÁSPÁR: *Van vagy nincs? A Németh László-i „Bartók-modell”*, Magyar Szemle, XVI., 2007/11–12. http://www.magyar szemle.hu/cikk/20071230_van_vagy_nincs_-_a_nemeth_laszlo_i__bartok-modell_ (2016. 08. 03.)

LÁZÁR BALÁZS

H.e.l.s.i.n.g.ő.r.

*Helsingőr, halpikkely-
éjjel,
halbendő-holdudvar:
vérjel.*

*Tengerként hullámzó
kétely:
hogy lehet, minek most,
mért kell?*

*Homokként terjedő
métely,
eltömit, nem marad
ép hely.*

*Megfullaszt, hiába
ér el
bárki egy „megváltó”
érvvel.*

*Nem bírod bőrödön
képpel:
álnokság imára
térdel.*

*Anyád is, minek is
kérlel,
ölni vágyasz borzongó
kéjjel.*

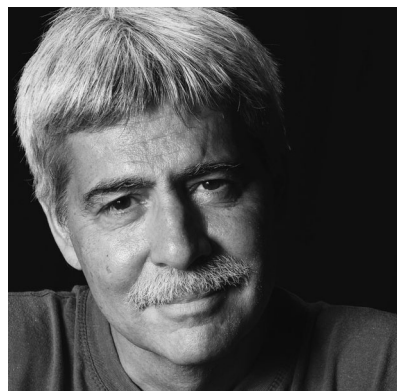
*Helsingőr, halpikkely-
éjjel,
halbendő-holdudvar:
vérjel.*

Színészparadoxon

*A szerepet húzzam magamra, vagy ő húz magára?
Az aktus majdnem ugyanaz, csak más a formája.*

Különös kihívás

Beszélgetés Orosz István grafikusművésszel

Orosz István önálló grafikáinak művészettörténeti utalások, stílus-idézetek, illetve játékos önreflexiók a fő motívumai, műveiben gyakran alkalmaz furfangos megoldásokat, geometriai csavarokat és képbe rejtett képeket. A perspektivikus ábrázolás kísérletei során új lehetőségeket mutat: túlzásokkal, áthatásokkal, áthallásokkal szerkeszti meg a látványt. Az anamorfózis technikájának megújítása is kedvelt kutatási területe, amely révén újszerű, megfejtésre váró forma- és térélményeket kínál a nézőknek.

Az autonóm művészeti tevékenysége mellett, pályája kezdete óta alkalmazott grafikával is foglalkozik. Díszzeteket tervezett, és animációs filmeket készített a Pannónia Filmstúdióban, majd a Kecskemétfilmnél. Plakátokat is készít, kultikussá vált alkotása a nemzetközi hírű *Tovariscsi, konyec!* című rendszerváltó plakát. Szépirodalmi munkáit több vers-, novella- és esszékötetben adta közre, emlékezetes sikert ért el *Sakkparti a szigeten* című regénye is.

1984 óta használja az *Odüsszeiából* kölcsönzött Utisz (ógörögül „ουτις” vagy „ΟΥΤΙΣ”) művésznevet. Ez eredetileg Odüsszeusz álneve volt, aki így mutatkozott be a küklopsz elleni harcában, amelynek során a szörny elvesztette szeme világát. Ez a művésznév azt is jelentheti, hogy Orosz István művészete egyfajta támadás a szem ellen, de célja az, hogy ne csak nézzünk, lássunk is.

– Kik azok a művészek, akik pályád kezdetén, majd később hatottak rád, akiknek a munkái inspiráltak, inspirálnak?

– Az Iparművészetin Balogh István volt a mesterem, aki plakáttervezést tanított, de sokat tanultam az osztálytársaimtól is, akik szakiskolákból érkeztek, vagyis sokkal képzettebbek voltak nálam, aki csak egy általános gimiből jöttem. Reménytelen vállalkozás lenne elsorolni mindenkit, akitől tanultam, aki hatott rám, vagy akiről azt gondolom, hogy valami közünk volt egymáshoz. Néhány hete a Könyvhétre megjelent egy könyvem, amelybe olyan rövid írásokat szedtem össze, amelyek egy idősebb vagy kortárs kollégáról szólnak, azt felütve, talán megkísérelhető lenne a válasz, de bele sem fogok, mert rögtön eszembe jut a hiányzók listája is. A könyv címe egyébként *Szent Rinocérosz gyermekei*.

– Mennyi kísérlet, gyakorlás, tervezőmunka előzi meg egy-egy

rejtett tartalmú, vagy különleges perspektívájú képed megvalósulását? Ábrázoló geometriát, tényleges szerkesztéseket alkalmazol, számolsz, tervezel, vagy inkább szemre dolgozol, egyik műved a másik kísérlete?

– Szívesen foglalkozom a geometriával, és vannak munkáim, például az úgynevezett anamorfózisok, amelyeknél a végeredményhez hosszadalmas szerkesztésekkel lehet csak eljutni, és talán csodálkozni fogsz, de nem is esik rosszul, ha ilyesmit csinállok, mert arra gondolok, ki mindenki tapos-ta előttem az utat. Az anamorfózisokat, tudod, az eltorzított ábrákat hívják így, amelyeket csak úgy lehet „megfejtetni”, ha egy megfelelő látószöveget vagy egy jól elhelyezett tükröt hívunk segítségül. Szóval az anamorfózisokat, a szerkesztésüket például egy François Niceron nevű XVII. századi szerzetestől tanultam, az ő módszerét fejlesztettem tovább, addig, amíg szinte „szakértőjévé”

váltam a témának. Legalábbis ezzel dicsekszem, mióta felkérést kaptam, írnék-e előszót Niceron atya könyve elé, amelyet angol fordításban akarnak megjelentetni. Naná, hogy írok.

Olyasmit készülök szóba hozni benne, ami valószínűleg minden-kiben fölmerül, aki az ilyen fura geometriai és perspektivikus szerkesztményekkel kapcsolatba kerül, hogy tudniillik itt a művészetek merőben új attitűdje jelenik meg – új annyiban, hogy az addigi passzív nézői szemléletet fölváltja egy aktív részvétel. Az anamorfózist néző néző nemcsak – a Niceron munkáival sokat foglalkozó Marcel Duchamp elhíresült mon-dásának megfelelően – a művet fejezi be; önmagát is „csinálja”, saját nézői mivoltát is identifikálja. A „kurióz perspektívák” szemlé-lője nem a recehártyán megjelenő látványra, inkább a mű és önma-ga közötti összefüggésekre figyel. Arra kell koncentrálnia, hogy a műalkotás által teremtett, ponto-

sabban a műből szétágazó látósu-
garak által kijelölt térben hol he-
lyezkedik el, és mozdulatai a kép
jelentésének miféle módosulásá-
hoz vezetnek. Miközben ezt teszi
a fizikai térben, önkéntelenül is
megfigyeli saját magán a befoga-
dás, ha tetszik, a „műélvezet” lel-
ki mechanizmusát az anamorfózis
gerjesztette spirituális térben is.
A művészi gyakorlat filozófiai as-
pektussal gazdagodik. Önállóbbnak,
de kiszolgáltatottabbnak is érez-
heti magát az, aki kapcsolatba ke-
rül Niceronnak és társainak virtu-
ális perspektíváival. Érti a kép
megteremtésének csodáját egyfe-
lől, de azt is, hogy magára marad
ezzel a valóságban nem is létező,
csak az ő tudatában megjelenő
illúzióval. Ez az egzisztencialista
filozófiáktól is megerősítést nyert
gondolkodásmód okozta, hogy a
XX. és a XXI. század képzőmű-
vészei közül egyre többen kezdtek
anamorfikus kísérletekbe, és pró-
bálták feléleszteni a hol techniká-
nak, hol műfajnak, hol meg szem-
léletnek aposztrofált anamorfikus
ábrázolást. A már emlegetett Mar-
cel Duchamp-tól Salvador Dalíig,
Jan Dibbets-től William Kent-
ridge-ig, Patrick Hughes-tól Felice
Variniig sok, nagyon különböző
stílusú alkotót sorolhatnánk föl.

– *Gyerekkorodban is kísérle-
teztél már esetleg „becsapós” raj-
zokkal, ábrákkal?*

– Lehet, de inkább később,
amikor már fölfogtam, hogy van
a dologban valami különös kihí-
vás. A rendszerváltás előtti idők-
ben volt egy hallgatóságos megál-
lapodás az alkotók és a közönség
közt, hogy itt elrejtett dolgok van-
nak beépítve a munkákba, titkokat
kell keresni, és akiknek van rá
szemük, azok meg is találhatják.
Hírlett, hogy a lényeg a felszín

alatt van, s az első pillantásra nyil-
vánvaló mondanivaló mögött illik
keresni egy fontosabb, csak ki-
választottaknak szóló másikat is,
s ennek megtalálása egyfajta ka-
tarzis volt, cinkos összekacsintás
a hatalom háta mögött. Az elrejtés
aktusa, illetve a rejtett jelentés ke-
resése önmagában is vonzó volt,
függetlenül attól, hogy tényleg
volt-e valami politikum a képben,
vagy sem.

– *Az animációt tanultátok az
Iparművészeti Főiskola grafika sza-
kán? A diploma után, először a ki-
vitelezés felől (fázisrajzolóként,
háttérhajzóként), vagy rögtön
önálló tervezőként is belevágtál a
művelésébe? Mely animációs mun-
káid a legfontosabbak számodra?*

– Akkoriban még nem volt ani-
máció a hivatalos tananyagban,
Szoboszlay Péter ugyan átjárt a
Pannónia Filmstúdióból, hogy akik-
nek kedve van, azokat megtanítsa
az alapokra, de kellett még valaki,
hogy a diploma után rögtön film-
mel kezdjek foglalkozni. Gyulai
Líviusz épp munkatársat keresett
a *Lúdas Matyi* háttérének megraj-
zolásához, és azt ajánlották neki,
nézze meg a diploma-kiállításun-
kat. Ott választott ki engem. Neki
az Oktogonon (akkor November 7.
térnek hívták) volt a műterme,
nekem meg a közeli Szív utcában
egy apró albréti szobám. Líviusz
műterme óriási volt, így aztán
örömmel fogadtam el az ajánla-
tát, hogy dolgozzam nála. Az vi-
szonylag hamar kiderült, hogy a
Líviusz-féle aprólékos grafikával
képtelenség határidőre megcsinál-
ni a *Lúdas Matyi* háttéreit, de
azért ott maradtam a filmeseknél,
és máig úgy emlékszem az Ok-
togonon töltött időkre, mint egy-
fajta posztgraduális képzésre a fő-
iskola után.

– *A képzőművészet vagy az iro-
dalom foglalkoztatott előbb?*

– Inkább irodalmárnak készül-
tem. Apám irodalomtörténész volt,
anyám, a testvérem irodalomtaná-
rok, én is írogattam, színészkedtem.
Ilyen háttérrel és érdeklődéssel in-
kább bölcsésznek kellett volna je-
lentkezniem, vagy talán színésznek,
de akkor, ’70-ben az én káderlapom-
mal (amelyen apám ötvenhatos
szerepéről külön fejezetek szóltak)
ez szóba sem jöhetett. Barátaim és
szüleim azt tanácsolták, inkább
próbálkozzam valami kevésbé rep-
rezentatív felsőoktatási intézmény-
nyel, ahol nem olyan nagy az éber-
ség, ahova talán becsúszhatok. Így
jött szóba a külvárosinak számító
Iparművészeti Főiskola, ahol, úgy
képzelttem, ha nagyon akarok,
könyvek, plakátok tervezése ré-
vén mégis kapcsolatban tudok
maradni az irodalommal. És nem
is csalódtam. Igen, a könyvek, az
illusztrációk közvetítésével ott volt
az irodalom, de most más jut
eszembe. Színházat kezdtünk csi-
nálani.

A Tékozló fiú visszatérése című
André Gide-darab volt az első,
1972 nyarán a sárospataki vár
gyertyafényes árkában játszottuk
el. Az Iparművészeti Főiskola nyári
művésztelepét tartották Sárospa-
takon, arra, hogy a szakmát kü-
lönösebben gyakoroltuk, vagyis
„iparművészkedtünk” volna, nem
emlékszem, egy közeli bányatóban
strandoltunk, egy nagyon kedves
könyvtáros bácsi (Újszászy Kál-
mán) jóindulata folytán a Teológia
könyvtárában kutakodtunk, de leg-
főképpen a *Tékozló fiúra* készül-
tünk. Gerő Karcsi építészhallgató
hozta a szöveget, és rendezte a da-
rabot, a textiles lányok készítették
a jelmezeket, a szereplők pedig
többnyire grafikusok voltak. Én

játszottam a tékozló fiút. A következő főiskolás darabot egy fiatal színész, Szendrő Iván írta és rendezte. *Sisimaja* volt a címe. Egy japán színészmesterről szólt, aki képtelen valódi cselekvésre, hiszen foglalkozásából adódóan csak mímelni tudja a mozdulatokat. A sárospataki társulattól többen ebben is szerepeltek. Én voltam a színészmester. Déry Tibor *Óriáscsecsemő* című darabja is a főiskola kapcsán jut eszembe, holott már épp végeztünk. Szikora János diplomarendezése volt a pécsi Nemzeti Színházban, 1978-ban. A díszleteket, a jelmezeket és az életnagyságú bábfigurákat az Iparművészeti frissen végzett diákjai tervezték. Egyik első színházi plakátom lett az *Óriáscsecsemő* plakátja. Néhány évvel később a párizsi Pompidu Centerben is bemutatták a darabot egy másik rendezésben, de a plakát valahogy eljutott a franciákhoz, és ott is felhasználták. Ekkoriban már önálló díszletterveim is voltak: a kecskeméti Katorna József Színházban Racine *Berenice*-éhez, Schiller *Stuart Mária*-jához és a Solohov *Csendes Donja* alapján írt színműhöz, illetve Kaposváron Euripidész *Bacchánsnők* című művéhez terveztem díszletet. Kecskeméten és Kaposváron Ruszt Józseffel dolgoztam együtt, aki az Iparművészetin készített diplomamunkámat (*A kecskeméti színház grafikai arculata*) látva ajánlotta föl az együttműködést. A színházi munkák akkor maradtak abba, amikor önálló rajzfilmeket kezdtem csinálni.

– *Leghíresebb plakátod a Tovariscsi, konyec! Hogyan talált meg a felkérés? Talán már akkor is mindenki érezte, hogy ha politikai plakátnak készült is, inkább történelmi lett.*

– Nem felkérésre csináltam, hanem csak úgy... Plakátokat ugyan tényleg megbízásból szokás rajzolni, de akkor, a nyolcvanas évek végén valahogy nem szabályosan történtek a dolgok. Kész volt már egy ideje, otthon a nagyszobánk falán ki is volt tűzve, amikor láttam a tévében, hogy egy ifjú költő, akit még Kecskemétről ismertem, egy újonnan induló párt vezérkarában tevékenykedik. A költőt Lezsák Sándornak hívták, a pártot, talán még nem is volt párt akkor, Demokrata Fórumnak. Pesten az Ó utca egy üres telkén álló barakkban volt a hadiszállásuk; egy este bekopogtam hozzá a plakáttal. Akkor még az volt a tiszt feje fölé írva: *Tovariscsi* (oroszul, ciril betűkkel), *adieu* (a francia helyesírás szerint). Sándor azt javasolta, cseréljem *konyecre* az *agyót*, azt mindenki érteni fogja, a sok szovjet film záró inzertje nyomán még azok is, akik '45 előtt jártak iskolába; és bízom rá a nyomtatást. Azt kérte, hogy egyelőre maradjon titokban a dolog, mert azt hitte, s alighanem joggal, hogy ha a Fórum többi vezetőjének megmutatná a plakátot, azok óvatosságból vagy a következményektől tartva, le fogják beszélni a publikálásról, vagy egyszerűen meg fogják azt tiltani. Noha nem ez a legjobb plakátom, kétségkívül ez a legismertebb, még a New York-i Museum of Modern Art is kért belőle. A stílusa nem nagyon jellemző rám, bár egy gyakran használt stiláris eszközüm, a metszetszerű rajzolásmód megjelenik rajta. De ne keress a perspektívával való kétértelmű játékot vagy azt a rejtjelezést, amit más munkáimon láthatsz. Ez a plakát nemcsak hogy nem rejt el semmit, hanem éppen nagyon is megmu-

tat. Abban a pillanatban – nevezük történelmi pillanatnak – erre volt szükség. Mert a plakátok tervezésénél nemcsak az számít, hogy jól legyenek megrajzolva, hanem az is, hogy jó időben és jó helyen jelenjenek meg. Sőt, az számít igazán.

– *Számos műfajban alkotsz tehát, talán keresed is az újabb, meghódításra váró területeket. Melyik számodra a legkedvesebb közülük?*

– Csak látszólag különböznek, én azonban sok hasonlóságot veszek észre köztük. Az irodalmat érzem legérdekesebbnek mostanában, mert a képeim esetében, amikor belekezek, nagyjából már látom a végeredményt. Az írás kiszámíthatatlanabb, gyakran meglepődöm, miféle kanyarokkal és hova jutok el a végén. Úgy is mondhatnám, hogy költőnek amatőr vagyok, legalábbis grafikusai önmagamhoz hasonlítva; nem látom előre, mi lesz a versből, amikor elkezdem (most nem akarok azzal jönni, hogy amikor befejezem, akkor se nagyon). Van úgy, hogy az első szó vagy szókapcsolat van meg csupán (ha egy rím, az már sok), és abból bomlik ki lassan és kiszámíthatatlanul a vers.

– *Min dolgozol mostanában? Melyek a közeli és a távolabbi terveid?*

– Egy animációs filmet fejeztünk be épp, Horkay István barátommal csináltuk, egy könyv írásában is benne vagyok, egyelőre nem mondom róla részleteket, mert ugye lehet még benne néhány cikk-cakk, nem tudom, hova fejlődik, és persze rajzok, autonóm grafikák is készülnek több-kevesebb rendszerességgel.

Oláh Katalin Kinga

VINCZE FERENC
Reggelfelé a Dolmán

„When the light begins to change
 I sometimes feel a little strange”
 Iron Maiden

Éppen elrikkantotta magát egy kakas, nyújtottan, kicsit rekedten, mint mikor hideg téli hajnalon kerregve indul az elgémberedett motor a Trabantban. Aztán újra nekilendült, mélyen és akaratosan kukorékolt bele a derengésbe, félő volt, időnek előtte felszakítja a kisutcát itt-ott jótékonyan betakaró sötétséget. A férfi kihúzta elzsibbadt karját a lány nyaka alól, óvatosan átfordult a másik oldalára, kitapogatta a telefont, és ránézett a kijelzőre. Még volt tizenöt perce. Nem több, nem kevesebb. Visszafordult, és próbált felébredni.

Valami kellemetlen szúrást érzett a vádliján, aztán hirtelen eszébe jutott, hogy amikor tegnap éjjel felé megérkezett, az egyik kutya odakapott a lábához. Nem érzett akkor semmit, most viszont, ahogy kitapogatta, kis égető bemélyedés húzódott a lábán, s ahogy megnyomta, kellemetlenül bizsergett. Fene a bűdös kutyájába, de aztán az is felderengett benne, hogy tavaly nyáron, miközben segített egyik kollégájának a lakásfelújításban, a felszedett parketták között belelépett az egyik párnafából kiálló szögbe, és hosszas utánajárás után kapott egy tetanuszt. Az kint tart, állítólag több évig is, egyig mindenképp, és akár-hogy is számolta, még nem telt le azóta az egy év.

A szobában sötét volt, a behúzott függönyök mögül alig szűrődött be az utcalámpák fénye, szinte semmit sem lehetett kivenni, még bár a bútorok körvonalait sem. Amikor éjjel kibotorkált a ház másik végében lévő vécére, majdnem átesett egy széken, aztán belerúgott a küszöbbe, végül visszafele neki ment a nyitva hagyott ajtónak. Nem tudta, merre vannak a kapcsolók, de ha tudta volna, akkor sem kapcsolta volna fel a villanyt, nem volt célszerű. A lány halkán szuszogott. Az előbb, miközben megnézte a telefonját, hallotta, megváltozott a szuszogása, ütemet veszített, kiszámíthatatlan lett, ébredezett. Belefúrta fejét a hajába, és újra lecsukta a szemét.

Maradni lenne jó, kicsit még itt lenni, belecsókolni mélyen a lány nyakába, aztán aludni, mint akit fejbe vertek. Belecsókolt a lány nyakába, az megmozdult, közelebb húzódott a férfihez, száját csukott szemmel odatartotta, majd visszafúrta fejét a párnájába.

– Menned kell? – hallotta a hangját a sötétben.
 – Már annyi az idő?

A férfi nem válaszolt, és az éppen megszólaló telefont egyetlen mozdulattal elnémította. Idefele a kosiban azon gondolkozott, még egy napig itt marad a környéken, és akkor még egy napot együtt lehetnek. Azaz egy éjszakát. Még egyet. Sötét volt, továbbra sem látott szinte semmit, csak a lány mély, mindig épp szertefoszló illatát érezte. Ezt sohasem értette. A legtöbb nőnek jellegzetes, jól felismerhető illata volt, az alapzamatot a választott parfüm adta, hogy aztán testük és a parfümök különös elegye végérvényesen beszivárogjon az orrába. Akadt, kinek rózsaszínben játszó orgonaillata volt, másnak tartózkodó ibolya, melyet csak egészen közelről lehetett érezni. Némelyikük eszébe jutott néhanapján, amint valaki elment mellette az utcán, és otthagytott valami hasonló illatfoszlányt. Sokáig azt hitte, a lánynak nincs illata, mintha nem érezne semmit. Aztán a harmadik vagy negyedik alkalommal reggelfelé mély, egészen homályos mézzel keveredő kókuszillat szivárgott orrába, alig érezhetőn, inkább csak sejteni lehetett. Orrcimpája kitágult, és egyre mélyebben és mélyebben szívta magába az illatot, kapkodón, mivel minden egyes szippantással halványult, mígnem teljesen eltűnt. A mézet nem szerette, a kókusz egyenesen émelyítette, de e kettő minden alkalommal éppen szertefoszló elegye megnyugtatta. Megnyugtatta volna, hiszen általában mire megérezte, már nyoma sem volt, hiába hajolt a lány nyakába, hiába csókolt a hajába, csupasz szemérmébe, az illat makacsul felszívódott.

Konokul közeledett a virradat, s ahogy a kakas hangja mélyen belevágott a kisutcát jótékonyan takaró sötétségbe, úgy lopakodtak keletről, a Marost rejtő fák mögül a fény első nyalábjai a töltés mögött álló házak teteje felé. A férfi felült, majd kimászott az ágyból, és kinézett a behúzott függönyök résén keresztül az utcára. Csendes volt minden, néha még felhangzott az egyre rekedtebb kukorékolás, de nem mozgult semmi. A kisutca kutyái is csöndesek voltak. A szomszéd két kuvasza mélyen aludt a hátsó-kert felé nyíló kiskapu tövében, a szembeszomszéd vizslája a bejárati ajtó lábtörlőjén hevert, álmában farkát meg-megcsóválta, aztán kimerevítette, mint mikor a töltésen átrohanó nyulat állta, és a két házzal odébb alvó keverék ebek egymáshoz bújva lapultak a csűr magasított alja alatt.

A férfi elbotorkált az ajtóig, kinyitotta, átvágott a közbülső szobán, óvatosan kerülte ki az este már

kitapogatott széket, majd a gangon át érkezett a konyhába, ahonnan a fürdőszoba nyílt. Ennek apró ablaka a hátsóudvarra nézett, ahol a teheneken és a szanaszét gubbasztó szárnyasokon kívül senki sem látta, mikor felkapcsolta a villanyt. Szemét erősen bántotta az éles fény, és hogy ezen az állapoton kicsit könnyít- sen, megengedte a csapot, hideg vízzel mosta meg az arcát. Újra és újra vizet lögyölt rá, mígnem érezni kezdte, hogy a hideg már nem egyszerűen csak hideg, hanem jólesően folyik végig a szája szélén le egészen a szakállára. Megkívánta, markát a csap alá tartotta, s miután megtelt, három korttyal kiitta. Aztán ismét nagyokat kortyolt a kúthideg vízből. A víz átjárta a testét, szinte már kényelmetlen bizsergést okozott a gyomrában. Odaállt a vécéhez, felemelte az ülökét, bal kezével nekitámaszkodott a falnak, és hosszan hugyozott.

Figyelte, amint a víz sötétsárgán elszíneződött, amint a fedetlen vécéartályban apró állatkák üldözik egymást, körbe-körbe kergetőznek, mint páréves gyerekek a játszótéren, ahogy fia is tette ezt pár éve, rohanva, semmire sem figyelve üldözte nemrég megismert, de már barátként emlegetett játszótársait. Apa, apa, kiáltotta, ha megnyerte a fogócskát, már amenynyire egy fogócskát meg lehetett nyerni, és odarohant hozzá, hogy elújságolja az amúgy is már világgá kiáltott győzelmét. Ha elkapták, némán, lehajtott fejjel kullogott oda mellé, és csöndes vigasztalást várt. A gyerekek néha elesetek, egymásba gabalyodtak, ahogy az ismeretlen vízilények a vécéartályban. A sarokban pók ereszkedett, valahonnan a plafonról szötte magát alá, egyre közelebb ért a padlóhoz, aztán talán a csobogásra, talán csak véletlenül, megállt, ott himbálózott a padlóközelben érezhető huzatban, majd elindult visszafelé, hogy a tartállyal egy magasságban aztán megálljon, kis lendülettel a falhoz csapódjon, megkapaszkodjon, és sietve igyekezzen egy előre kiszemelt falrepedés felé.

Odakint még mindig sötét volt, bár a Maros felőli fák fölötti fény derengése egyre erőteljesebb lett, pirkadt. Visszaért a szobába, leült az ágy szélére, kitapogatta, majd felhúzta az éjjel az ágy mellé ledobott zoknikat, aztán a nadrágját. Mielőtt felállt volna, hogy megkeresse az ingét, a lány hirtelen felült az ágyon, és hátulról átölelte. Egy pillanatig tartott csupán az ölelés, rövid volt, mint ahogy a fürdőszobai pók nekilendült a falnak. Szemvillanásnyi. A következő pillanatban a lány már ismét a takaró alatt feküdt. A paplant felhúzta az álláig, és onnan nézte

mozdulatlanul. A férfi begombolta az ingét, majd felvette a táskáját a földről, és behúzta a cipzárt.

A lányra nézett.

– Máris indulsz? – kérdezte az halkán.

– Muszáj, te is tudod – válaszolta, holott se felkelni, se elindulni nem nagyon akart. Gyűlölte ezeket a hajnalokat, amikor minden akarata ellenére fel kellett kelni, el kellett indulni. Mielőtt még kivilágosodna. Mielőtt még öt óra lenne. Mielőtt még felébrednének a szomszéd kutyái. Mielőtt még elbőgné magát a tehén a pajtában. Mielőtt még kilépne a szomszéd a házajtón. Mielőtt még kialudta volna magát. Mielőtt bárki észrevenné.

– Kiengedsz?

– Igen, megyek – mondta a lány lassan, aztán kibújt az ágyból, magára kapta a székre hajított köntösét, és tapogatózva megindult az előszoba felé. A bejárati ajtó előtt kicsit megdermedt, kinézett az ablakon az udvarra, és amikor látta, hogy semmi sem mozdul, kikulcsolta az ajtót, és határozott, de apró léptekkel ment a kapu felé.

Amint elért a kapuhoz, a férfi is kilépett az ajtón. Ekkor valahonnan az udvar mélyéről előbb egy vékony, majd egy öblös vakkantás hallatszott, s mire megindult volna a kapu felé, máris két kutya csaholt a lábánál. Egy nagyobb, szőrösebb, és egy apró, rövidszőrű. Ez utóbbi foltos volt talán, bár erre nem esküdött volna meg, minthogy még sosem látta őket világosban.

– Nektek meg mi bajotok? – szólt hátra a lány, és kezével olyan mozdulatot tett, mint amikor szemtelen piaci legyet hajt arrébb az ember a tányérjáról.

A kutyák elcsendesedtek, farkukat behúzva sompolyogtak vissza a kerítés mellé. A lány halkán és nagyon lassan kinyitotta a kaput, és amikor megnyitotta benne a kulcs, megrázta a fejét, nem értette, hiszen éppen előző nap estefelől olajozta meg a zárat.

Szétrézt a kisutcában. Nem mozdult még semmi és senki. Csönd volt.

Intett a fejével, a férfi odalépett mellé, megcsókolta, aztán kinézett ő is az utcára. Nem látott senkit. Épp húzta volna be maga mögött a kaput, amikor a lány megfogta a kezét.

– A Dolma felé menj, arra biztos nem jár senki.

– A Dolma felé?

– Igen, ne a nagyutca felé indulj, hanem jobbra, aztán balra be a sikátorba, és máris ott vagy. Onnan visszakanyarodsz majd a nagyutcára.

A férfi bólintott, s minthogy az volt a legkevésbé célszerű, hogy a kapuban álldogáljon, egy mozdulat-

tal betette maga után a fakaput, ami meg sem nyik-
kant, csak a zár kattant egyet, amikor a lány belülről
ráfördította a kulcsot.

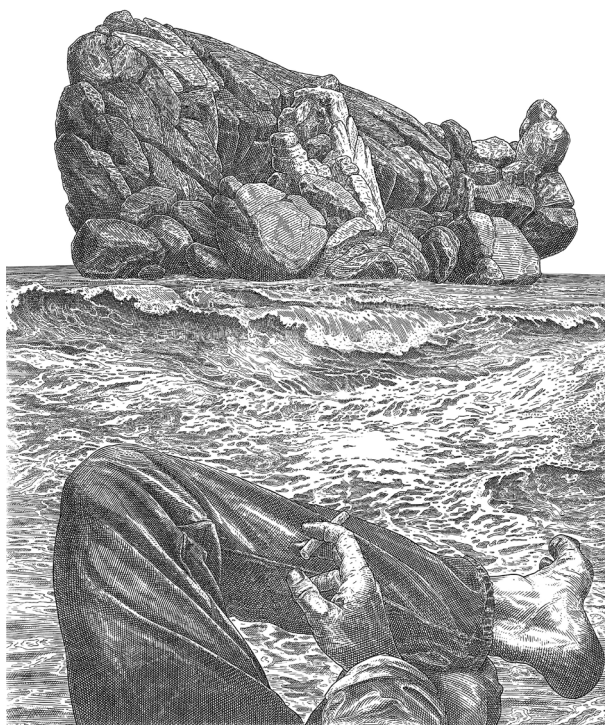
A kisutca továbbra is csendes volt, a villanyosz-
lopok lámpáinak fénye már keveredni kezdett a pirk-
adat liláskék fényeivel. A férfi tett néhány lépést,
megállt, és nadrágzsebéből elhúzta az összenyo-
módott doboz cigit. Kivett egy szálat, és rágyújtott.
A mélyen leszívott füsttől kissé megszedült, de aztán
határozott léptekkel indult
az ajánlott irányba. Még
nem járt erre, eddig min-
dig korábban kelt fel, és
a lány még sosem mondta,
hogy a Dolma felé men-
jen. Fogalma sem volt, mi
az a Dolma. Amikor elért
a sikátorhoz, balra fordult,
a tavaly leaszfaltozott be-
tonról lelépve megcsikor-
dultak léptei alatt a kavi-
csok. Pár méter után az
ösvény emelkedni kezdett,
srégen vitt felfelé, és né-
hány pillanat múlva felért.

Szétnézett. Itt már nem
voltak villanyoszlopok, csu-
pán a hajnali derengés fé-
nyeiben tudta szemügyre
venni a vidéket. Az emel-
kedő másik oldalán mező
volt, majd a fák alatt kis esztena, kerítése mögött
több tucat birka mocorgott, várták, hogy a csobán ki-
nyissa a kaput, és szétszéledjenek legelni. Az emel-
kedő innenső oldalán pár ház húzódott, tetejük szinte
egy magasságban volt a töltéssel. Merthogy a férfi
közben rájött, feltehetőleg a töltést hívta a lány Dol-
mának.

Ott állt a Dolma tetején, a falu legvégén, ahonnan
már nem volt tovább, csak a töltésen vezető földút ka-
nyargott végig az ártér mentén, hogy aztán valahol
véget érjen. A falun túli vége ugyan nem látszott, de
a férfi sejtette, valahol bizonyára leereszkedik, és be-
lefut a településről kivezető útba. Vagy vissza a falu-
ba. Így szokott ez lenni máshol, itt sem lehet na-
gyon másként, gondolta, és eltaposta a földre pöckölt
csikket.

Megindult a házak mentén vissza a falu felé. Az
ártéren lévő esztena felett köd gomolygott, alig lát-

szottak ki a fák, amelyek mögött gyaníthatóan ott
hömpölygött a hegyekből leérkezett és megszelídült
Maros. Gyaníthatóan, mert a férfi még nem látta itt
a Marost, csak a lány néhány elejtett szavából tudta,
arra folyik valamerre. Miközben egy követ rugdos-
va haladt a töltés tetején, a köd lassan szakadozni
kezdett, át-átderengett rajta valamiféle liláskék fény,
mintha ez hasította volna át a szürkésfekete go-
molygást.

Island – A sziget („...csak ül az idő szótalan”) (1993, rézkarc)

És mikor az esztenán
felugatott egy kutya, meg-
állt egy pillanatra. Nem sze-
rette a nagy, lompos farkú
pásztorkutyákat, nem iga-
zán volt kedve egy ilyenbe
botlani így hajnalban. Nem
nagyon érezte az erőt és
a lendületet a futásra. Bár
az amúgy sem segített
volna. Elnézett a köd alatt
elterülő esztena felé, de
csak a kutya hangját hal-
lotta, látni nem látta. Ázott
széna és a birkaszar sza-
gát sodorta a töltés tetejé-
re a szél, mélyen letüdöz-
te, szinte már öklendeznie
kellett, amikor az oszla-
dozó ködhöz hasonló, szét-
foszló illat csapott az or-
rába.

Ez annyira meglepte, hogy hátranézett. A Dolma
üres volt, nem járt arra senki. Mire visszafordult,
már alig érezte a kókuszos méz átható illatát, ismét
csak a birkaszar és a széna szaga lengedezett a töl-
tésen. Eltűnik majd ez is, mintha nem is lenne, gon-
dolta. Ismét rágyújtott. A köd lassan felszállt, lát-
hatóvá váltak a fák, és a férfi a lombok között mintha
a Maros kékes hullámait látta volna megcsillanni.
Állt a Dolmán, és próbálta kivenni a vizet. Nem
tudta eldönteni, mit lát. A Marost vagy a pirkadat
liláskék fényeit a fák mögötti égen. Már nem széd-
ült a cigifüsttől, jólesően áradt szét tüdejében, fel-
ébredt.

Végignézett a Dolmán, majd magán. Ott állt a fa-
lúvégén, a töltés tetején, kezében egy szál cigi, vállán
egy laptoptáska. Felkacagott. Majd, mint a hajnal fé-
nyei elől menekülő bűnöző, kényszeredett vigyorral
az arcán leereszkedett a Dolmáról a falu felé.

PETŐCZ ANDRÁS

Vár rám az apám

*Magas volt, erős, de sovány,
ilyen volt az Isten. Az apám.
Elmennék hozzá, ha hívna,
és úgy érzem, hív. Sietek nagyon.*

*Valami hegyre kapaszkodom,
ő egy szakadék túloldalán.
Integet felém, én meg csak állok
kissé remegve, megállok tétován.*

És csak néz rám az apám.

*Úgy látom, mintha ketten lenne.
Van vele valaki. Talán az Isten.
Ő meg csak integet, egyre,
hogyan siessen. Merthogy vár.*

*Mostanság, persze, már nem kiabál,
mert megnőtt benne a nyugalom.
Mégis, mintha rántana magához,
át akar ölelni – nem tiltakozom.*

Megfigyel az Isten

*Néha, most így érzem, megfigyel az Isten:
egy-egy arc, az utcában, ahogy szembejön,
s fejét lehajtva köszön,
aztán meg semmi sincsen.*

*De ez a semmi olyan szorongató!
Úgy hallgat az Isten, mint az apám,
amikor elindult. Fény csillant a haján,
s elegáns volt a nyakkendő, meg a zakó.*

*Hogy hova is ment, ma sem tudom.
Kérdezni később nem volt alkalom,
nem láttam többet. Soha többet.*

*Gyerekmagam, hogy mit is köszönhet,
utólag, félve is, öröködöm a kincsen.
Miközben, így érzem, megfigyel az Isten.*

KIRÁLY FARKAS
A gyümölcs íze

– S akkor, Szent Iván éjjelén a Királyszéke alatt minden évben feltörnek a földből a lidércfények, megnyílik a föld meg az ég, és ki-bejárnak innen oda s amoda a mindenféle szellemek – fejezte be az Ottó által meglehetősen gagyinak és elcsépeltnak tartott történetet Teszkovina Gavril, a patakórré lett öreg, vörös bányász. – Miért nem maradsz még három napig itt? Mindig nagy társaság jön össze a környékbeli tanyákról. Jót mulatnál. És a sziklák aljában meghúzódó lyukakról is mesélnének az emberek, olyanokról is, amelyekről a magadfajták nem tudnak.

Az utóbbi mondat szinte meggyőzte Ottót. Jól tudta, hogy az utóbbi harminc, de legalábbis húsz évben nem foglalkoztak eleget a Pokol-völgye környékének barlangjaival, bár bizonyára még rengeteg ismeretlen lyukadékot rejt az ottani karszt. Na de mégis: a földből előtörő lila lángokat látni vélő több száz babonás ember mindenféle agyfosását végighallgatni csak azért, hogy esetleg kapjon némi információt egy néhány méteres feltáratlan üregről – nos, ez nem volt túl vonzó számára, aki nem is hisz semmiféle transzcendentális eszmében. Most van valami, most meg már nincsen – ennyi a világ, az összes többi csak hókuszpókusz. Különb is, mi a lópikulától törnének fel lángok a földből pont ugyanazon a napon minden évben? Még hogy megnyílik a föld meg az ég... Lidércfény létezik, már látott néhányszorilyent. Mocsarakban, ahol tetszőleges időben, tetszőleges helyen a felgyülemlett gázok a felszínre törtek, és valamiért meggyulladtak. Meg olyan helyeken, ahova – temetők híján – sebtében embereket földeltek el, egyszerre túl sokat és túl sekélyen, némelyeket talán nem is holtan. Ha hónapokkal később szikrát kaptak a rothadás friss gypet meghullámozgató gázburorékai, kékes fénybe borult a hely. De a Királyszéke nem ilyen, nem lehet, és ne is legyen ilyen, ott nincs alapja az efféle folyamatok bekövetkezésének. Hacsak az előrelátó helyiek időben el nem helyeznek a földben némi megfelelő szerves anyagot. Talán ott földelik el tavasszal az esett állatok tetemeit? Ki tudja...

Már csaknem otthon van (abban az északi városban szokta érezni azt, amit kamaszkora óta máshol sehol), csaknem kipihenten – már a Pokol-völgyétől négy-

száz kilométernyire koptatja a másodosztályú vagon székének huzatát. Túl két átszálláson. Mint már annyiszor, ismét megfogadja: többé nem utazik ilyen messzire ennyi gyönyörért, cseppköveknek lenniük kell a föld gyomrában közelebb is – csak meg kell keresni. Viszont csaknem tökéletesen lehet sztrímelni a Motörheadet a wifis vagonban, csaknem felhőtlen az ég, csaknem minden rendben van, még a *Boldog utcás* könyvet is kivégezte. Itt az ideje, hogy bejelentkezzen.

– Helló, Krisz! Mi a pálya?

– Ebédelünk.

– Hol?

– A Stukiban, hol...

Nyilván nem lehetnének máshol, mint a Három Stukkerban, ott rontják a májukat.

– Zsír! Az állomásról egyenesen odamegyek.

– Várunk.

– Kurva jó sztorim van – folytatta volna, de Krisz kinyomta.

Ennek meg mifasz baja van? – értetlenkedett Ottó, de ez csak egy pillanatig tartott, s a kellemetlen érzést elnyomta a kacérkodás a lidércfényes történetének várható sikerével.

– Biztosan érdekes a Szent Iván-éji lidércfény, ami talán nincs is, de ami itt folyik néhány napja, az sokkal érdekesebb. Olyan neked való, írhat sz valamit eből. Tényleg, nektek szoktak ezekért fizetni valamit, vagy mi van?

Aztán, grafikus mivoltát meg nem hazudtolva, oly részletgazdagon mondta el Ottónak a nagy érdekességet, mintha a beszéde nem is hangokból, hanem tühegynyi színes tintapöttyökből állna, s így nyomtatna nagy felbontású képet valamely közjük képzelt vászonra. A belvárosban, az egyik sétálóutcában, a vízköpő szobor mellett tanyát vert egy lány. Vagy asszony, mindegy is. Barna a haja némi szöke melírral, vastag, színes hajfogóval lófárokba kötve. Bőre kreol, ékszert nem visel sem a fülében, sem a nyakán, sem az ujjain, a körmein festék nincs. Háromnegyedes fekete bőrcsizmában jár, sötét harisnyában, amelyhez fekete csíkos szoknyát öltött; továbbá piros blúzban van általában, amelyre türkiz polármelegítőt húz. Eichhorn harmonikájának bőrszóját a barna kockás párnáján ültében is átdobja a karján. Hozzá tartozik még egy méregzöld stilizált virágmintával díszített banánzöld cekker, egy rózsaszínű műanyag tálca, valamint egy barnák árnyalataiban pompázó kispárna,

melyen testőrsége, egy igen jól nevelt kutya – bár az is lehet, hogy idomított róka – pihen a nap nagyobb részében.

– És muzsikál, Ottó – folytatta Krisz –, de olyan gyönyörűen, hogy az emberek tátott szájjal állnak meg mellette, és hosszú percekig nem bírnak elmozdulni, megbénítja őket a hangok egymásba csavardása. Magam is láttam, nem is őt, érted, hanem a zenéjét láttam, örvényeket meg hullámokat meg mindenféle alakzatokat és színeket, amelyeknek nincs nevük, mert elnevezhetetlenek. Meg ugye senki nem tudja, honnan jött, mi a neve, merre tart. Reggel átjön a régi hídon, este meg ugyanott tűnik el. Még senki sem vette rá magát, hogy kövesse. Csodabogár a javából.

Meg kell néznem őt – döntötte el Ottó a második sőre végére. Annyira felcsigázta a váratlanul megjelent muzikusnő, hogy mindenkit otthagya, csomagostól taxiba ugrott, a lakásban lepakolt, lezuhanyozott, és még vizes hajjal rohant a központba, nehogy időközben eltűnjön a tangóharmonikás nő.

Hamar megtalálta. Az utcákon szalagként tekeredett szanaszét az akkordeon tökéletes muzsikája, csak a forrást kellett megkeresnie. Krisz leírása pontosnak bizonyult, még a kétféle zöldben játszó szatyor is olyan volt, amilyenek szóban lefestette. Sokáig figyelte, ahogy ujjait siklatta a billentyűkön, ahogy fejét ide-oda mozgatta, elkerülő a minduntalan fotózó turisták objektívjeit. Zavartan tért haza.

Másnap délelőtt kiment a vízköpő szoborhoz. A nő már ott volt, és harmonikázott. Ottó leült egy közeli padra, és órákon át figyelte.

Következő délelőtt is kiment a vízköpő szoborhoz. A nő már ott volt, és harmonikázott. Ottó leült egy közeli padra, és ismét órákon át figyelte.

Következő délelőtt is kiment a vízköpő szoborhoz. A nő már ott volt, és harmonikázott. Ottó leült egy közeli padra, és órákon át figyelte. Délután a nő Ottó szemébe nézett egy másodpercre.

Ötödik délelőtt Ottó egy doboz bonbont vitt magával. De aznap a nő nem nézett rá.

Hatodik nap sem.

Hetedik nap sem. A kutya viszont igen.

A nyolcadik napon a kutya Ottóhoz somfordált, és a lábához feküdt. A nő odapillantott, elmosolyodott, majd visszafordította fejét anélkül, hogy rászólt volna a kutyára.

A kilencedik napon, amint Ottó leült a padra, a kutya azon nyomban hozzászaladt, és addig ült a lábánál, amíg a zivatar haza nem kergette a férfit.

A tizedik napon Ottó egy csokor virágot tett a nő ölébe. A nő percekig keresztül mosolyogva nyomogatta a billentyűket.

A tizenegyedik napon Ottó otthon maradt. Harmonikázó nős filmeket keresett a neten, és azon töprengett, hogy miféle csapdába ejtette őt ez a fehérszínű.

A tizenkettedik napon a nő mellé guggolt, és megsimogatta az arcát. A nő abbahagyta a billentyűk nyomogatását, és Ottó arcára tette a kezét. A kéz azt mondta Ottónak: „jó ember vagy, nem büntethetlek azzal, hogy engedek neked”.

A tizenharmadik napon Ottó hajnalban kitelepedett a padra. Ráfeküdt, és újságokkal takarta be magát, mint egy filmbéli hajléktalan. Amint a harmonikás nő a megszokott helyére ért, és kezdett volna lecuccolni, Ottó lerúgta magáról az újságokat, a nőhöz szaladt, s megölelte. A nő eleinte diszkrétan tiltakozott, de aztán merev tartása simulékonyra vált. „Nos, ha annyira akarod”, mondta Ottónak a gondolat nyelvén, „megadom, amit kívánsz, és amit nem is tudod, hogy mennyire nem szeretnél”. Magához szorította a férfit. Meg is csókolta, talán hosszabban, mint a férfi várta, mint ahogy azt elviselni tudta volna. Aztán vette a hangszerét, a pokrócát, a kosarát, és elindult a ködben borzongó híd felé, ahonnan egy ideje minden reggel előbukkant. Ottó földbe gyökerezett lábbal állt a kapott súly alatt. A kutya egyszer visszanézett. A nő nem.

A harmonikázó nő eltűnése után Ottón valamiféle kedélybetegség, ha nem elmebaj jelei mutatkoztak. Néha éjjel fennhangon skót balladákat szavalt a belváros macskaköves utcáin, máskor különféle főzetekkel próbált kedveskedni a dugókban anyázó úrvezetőknek, megint máskor órák hosszat társalgott valamiről az alfá gorillával az állatkertben, s amikor benézett a Stukiba, és leült a baráti asztalhoz, többnyire csupán a fejét ingatta – ahogy teltek a napok, egyre jobban, s egyre zavarosabb lett a kevés beszéde. Ha rémisztő nem is, de volt annyira unalmas, hogy a többiek meg-megkérdézzék: mi bajod, haver?, de Ottó csak zavaros meséket adott elő arról, hogy benne van valami, ami korábban a harmonikás nőben, meg azelőtt ki tudja, kiben volt...

Aztán egyik nap ráírt a fészen egy Samu nevű fickó, a stukkerbeli társaság egyik tagjának valahányadik unokatestvére, akivel néhányszor találkozott ilyen-olyan megmozdulásokon, de soha nem vette komolyan az elszállt szövegelését. A neten Samhain

néven futó figura ekkor is éppoly éteri meg úri szövegeket lökött, de ezúttal Ottóban alig észrevehetően megpendült a figyelem húrja. Addig-addig, hogy megkérdezte Samut: mit tud az embereket megszálló valamikről? Ha már a cimborája ráuszította az abrakadabrást embert, nyilván tiszta jóindulatból...

Már tudta, mit kell tennie. Ha az sem segít, akkor semmi. Igazat beszélt Samu, még ha fájt is Ottónak, fájt nagyon.

Mikor megegyezett Samhainnal a rövid szeánsz megtartásáról, eszébe nem jutott volna, hogy ez lesz a végeredmény. Arra gondolt, hogy a sámán majd azonosít valami idegent őbenne, és megtisztítja atól, pikk-pakk kiűzi belőle az ördögöt, ha így tetszik. Vagy ha nem is elsöre, de legfeljebb harmadik alkalommal biztosan sikerrel fog járni. Igaz is: ha elsöre elvégezne mindent, harmadannyi pénzt keresne, mintha háromszor tömjénez körbe egy-egy kuncsaftot.

– Először is nem vagyok sámán – tisztázta szigorúan Samu az első néhány kedélyes mondata után –, varázsló vagyok, jegyezd meg.

– Bocsesz – lepődött meg Ottó –, azt hittem, a Shamain a sámán cifrásítása.

– Nem, nem az. Egyébként meg viselkedj komolyabban, kérlek, ez nem vicc. Ül le.

Ottó eleget tett az utasításnak, ahogyan a következőknek is. Félóráig sem tartott a ceremónia: egy adott pillanatban Samu varázslótól váratlan hatékonysággal kezdte elpakolni a szerelést. Mikor végzett, leült Ottóval szemben, és ingatni kezdte a fejét.

– Mi a diagnózis, varázsló úr? – bukott ki Ottóból.

– Nos, elég ritka az, hogy valakibe betelepüljön egy ilyen entitás. Amikor megnyílik a föld meg az ég – mondta olyan hangsúllyal, hogy Ottó a háta mögött Teszkovina Gavrilt vélte látni –, néha becsuszszannak az emberbe. Általában nem sok időre. De hogy bele is ragadjon, az már sokkal ritkább; ilyenkor vándorol, amíg egy alkalmas belépőt talál a másik világba. De ami valóban ritkaságszámba megy, az te vagy, Ottó: nincs benned fikarcnyi szánalom, cseppnyi együttérzés, körömfeketényi kíméletesség, így nem leszel képes kiutat mutatni neki. És szeretet sincs benned, semennyi. Így születni nem lehet. Mégis mi történt veled?

Sétált egyet a belvárosban. Igen kontrasztos volt a falakon még repeszek nyomait viselő régi épületek te-

tején a friss, piros cserép. A templomokat azonban mind helyreállították. Néhány házat viszont inkább elbontottak, csak a telkek közti foghíj emlékeztetett rájuk, meg a szomszédos házak falán a vakolatban maradt lenyomat, amely azt mutatta, hol tapadt oda egykor a volt épület teteje. Akkor is szeptember volt, amikor Ottó először a városba érkezett. Szép nap volt, csak kellemetlen, mert a Jugoszláv Néphadsereg ágyúzni kezdte a várost a Dráva túlsópartjáról. Akkoriban a városrész egészen másképp nézett ki, nagyjából úgy, mint az a rom a Kuhača és a Fakultetska sarkán – azt a házat sem érdemes helyrehozni. Ott düledezik ma is, mint egy üszkös seb, egy véletlen mementó. Igaz, az egykori szobákban nemcsak a dudva ütötte fel a fejét, hanem a coca-colás meg a sörszerek is ott tárolja a szemben lévő kocsmatulaja, de hát ez kívülről nem látszik. Általában a látogató körbesétálja a várat, belenéz a főtéren kiállított régi ágyúk csövébe, leballag a Dráva partjára, megszámlolja a hidakat, majd leül a romházzal szembeni presszó utcára kirakott asztalainak egyikéhez, kávé vagy konyakot rendel, és negyed- vagy félóráig a kidölt-bedölt falú házat figyeli: ilyenkor azt hiheti, hogy átérzi a háború szörnyűségét.

Ottó az egyik presszónál megállt, és leült az utcára kirakott asztalok egyikéhez. Kávé meg konyakot rendelt, és az italok mellett olvasgatva elücsörgött két-három órát. Másnap ugyanígy tett, a pincér láthatóan nem kis bosszúságára. Harmadnap szintén. Negyedik napon a pincér már kérés nélkül hozta a konyakot meg a feketét, udvariasan megkérdezte, hogy milyen nyelven is szólhat hozzá, majd afelől érdeklődött, hogy mivel kedveskedhetne még a kedves vendégnek, ugyanis kissé szokatlan a presszóban az ilyen látogató, és nem is szeretnék, ha megszoktá volna. A fiatalember némileg meglepődött, amikor Ottó visszakérdezett: a nemkívánatos vendégeket még mindig a Görény Damjan szokta jobb belátásra bírni? Nos hát, ő csak egy kiadósabb rendelésre gondolt – próbálta elterelni a beszélgetést a pincér, de mikor Ottó másodszor is Damjan felől érdeklődött, kibökte: igen, ő szokott elvállalni efféle megbízásokat.

– Akkor bízzák meg, lehetőség szerint azonnal, hiszen időpocsékolás ez a kamu kávézás – javasolta ekkor.

A pincér beosont a presszóba. Kisvártatva a főnök, talán maga a tulaj lépett Ottó asztalához.

– Uram, ön szórakozik, vagy komolyan gondolja? – kérdezte.

Damjan hangos káromkodással fejezte ki a találkozás feletti örömét, majd ölelésével szinte kettépantotta egykori bajtársát.

– Mit keresel itt, brate moj?

– Az elveszett lelkemet, mi mást...

– Nos, kezdjük a keresést egy rekesz sörrel! – ujjongott Damjan, a medvényi Görény, és intett legújabb megbízójának: telhet az asztal behűtött Karlovačkóval.

Alig volt reggel, amikor Ottó és Damjan letért az útról, kikászálódott a megviselt terepjáróból, és felmászott a töltésre. A gát tetején földút vezetett a messzeségbe, nyílegyenes, murvával felszórt páros keréknyom. Nem volt nagyon magas a védmű, talán négy-öt méternyi vizet tudott féken tartani szükségben. Az út felőli oldala szépen le volt kaszálva, a pocok üregeinek bejáratait erőfeszítés nélkül számolhatta meg a gátőr. A másikon inkább fusermunkát végeztek a gát talpáig – onnan kifelé pedig semmit.

Leereszkedtek. Az erdő szélén eper- meg almafák sorakoztak. Ottó leszakított egy piros gömböt, és majszolni kezdte. A gyümölcs íze épp olyan volt, mint azoké, amelyekből sok évvel korábban ugyanott lakmározott a csapat.

Átláthatatlan erdő következett onnan. A fák között embermagasságú csalántenger hullámozott sűrűn és oly határozottan, mintha üzeni szándékozta volna: ez az én birodalmam, a méregé, a veszedelemé, ahonnan többnyire nem tér vissza a betévedő. A zöld mazzsa monotóniáját némileg a helyenként tüskés kígyóként kacskaringózó csipkebokrok vörös bogyói bontották meg.

A raj állatok csapását kereste, amelyen könnyebben bejuthat a sűrűbe. Úgy tűnt, hogy ezt a helyet a békés állatok elkerülik egy ideje, mintha megéreztek volna a majdan kiömlő vér szagát már akkor, amikor még az élők ereiben keringett. A lég dögevői sokasodásának volt akkor ideje. Aztán, ki tudja, mennyi keresgélés után, egy szélesebb csapásra találtak, amelyen talán lóval is járhattak volna. Szarvasok útja lehetett valamikor. Az aknász vadász raj könnyű fegyverzetű katonáinak csaknem országútnak számított. Ugyan csakis a pokolba vezethetett – de az volt az egyetlen helyes irány.

Szóltanul haladtak, megszokták a bevetési némaságot, mióta az Andalúzt kilőtték – épp a nagy szája, a beszédkénszere miatt szúrta ki, majd lőtte fejbe az

orvlövész. A csalántengerben a köpésnyire rejtőzködő ellenséget is szinte lehetetlen volt felfedezni, ahogy a csapáson haladókat sem láthatták az esetleg közelben dolgozó aknatelepítő utászok. Az volt ugyanis is az ellenség terve, hogy mivel nem tudták kifüstölteni őket a célterületről, hát aknazárat vonnak köréjük, így biztosítják magukat a hátbatámadás ellen, aztán meg továbbhaladnak a város felé. Ottó raja azt a feladatot kapta, hogy ezeket az utászokat tegye harc-képtelenné – pusztítsanak el, lőjenek ki, robbantsanak fel gépet, fegyvert, katonát, mindent, amit csak tudnak. Mert nem foglyok ejtésének volt akkor ideje.

Azon a napon egy falat vettek észre a fák között, egy olyan részén az erdőnek, ahol a csalán kevésbé határozottan és jóval ritkásabban imitálta a tengert. Az őrmester feje mellé emelt tenyerével megálljt mutatott, majd két katonát a romokhoz vezényelt a megfelelő kézjelekkel. Kis idő múlva rövid tűzpárbaj hallatszott, aztán megszűnt a puskaropogás. A raj vezetője kiadta a parancsot: láncba fejlődve induljanak a célhoz. Két társuk életben volt, üvöltésük, hörögésük és egyéb megnevezhetetlen hangjaik azonban arra utaltak, hogy nincsenek távol a halál torkától. A katonák elkezdték átkutatni a romokat. Ottó egy ablakon beleskelődve látta meg az ellenséget. Célzott, tüzelt, célt tévesztett, a fal porzott a másik feje mellett, az meg Ottó felé fordult, és rövid, nagyon pontos sorozatot küldött felé. Vakolatpor vakította el Ottót néhány pillanatra, s mire vállhoz emelt karabéllyal ismét benézett az ablakon, a másik már menekülőre fogta.

Hátulról lőtt rá. A bal lapockája körül csapódtak be a lövedékek. Az utász a csapástól megrogyott, s közben megpördült a tengelye körül. Pillanatig térdén egyensúlyozott. Ottó arcába bámult, majd arccal a padlóra esett. Ottó a hulla válla alá tette bakancsát, és a hátára fordította.

Megérkeztek. Ottó kissé tartott attól, hogy az erdő járhatatlanná vadult az eltelt években, de viszonylag könnyen haladtak a terepen. Sok helyen feltérképezték az aknákat a háború vége óta, bizonyos helyeken fel is szedték, Ottó és Damjan ezeken a helyeken kacskaringózva közelítette meg a romot. Így is maradt egy harminclépésnyi sáv, ahol az embermagas bokrok jelezték: ott bizony mentesítők nem jártak. Damjan összerakott egy könnyű számszeriját. A nyílvesző hátulján lévő gyűrűn zsinórt fűzött keresztül. Alkalmas helyet keresett, leguggolt, és alig valamivel

a talaj fölött kilőtte. A nyíl a megcélzott fába fúródott. Ezután a zsinórral maguk és a fa közé húzta a kis bombákból álló füzért, amelynek pukkanásai semlegesítik az esetleg közelükben rejtőző aknákat. Mikor a helyükre kerültek a robbanó gombócok, Damjan a füzért az akkuhoz kötötte. Mindketten fedezékbe vonultak, majd Damjan kézbe vette a kapcsolót.

– Mint a filmekben – vigyorgott.

A robaj eléggé nagy volt, talán nem is csak egy aknát robbantott be a füzér. A megtisztított útvonalon a romokhoz siettek. Ottó ismét benézett az ablakon. A kőpadlón katonaruhás csontváz feküdt. Nem hordták szét az állatok, akkoriban ragadozók csak a légben léteztek, avagy egyenruhában.

– Nos, itt volnánk – mondta Damjan. – Most már elárulhatnád, hogy midet vette el.

– Semmimet, hanem csak itt maradt valamim.

– Akkor keressük meg!

Ottó katonai ásót vett elő zsákjából, s kihajtotta a nyelét.

– Mit is csinálsz most te? – nézte furán Damjan.

– Eltemetem.

A másik kiköpött.

– Ez egy csetnik, u pičku.

– Ez egy csontváz, u pičku. Együtt védtük a bukaresti repülőteret nyolcvankilenc telén. Nyilván zsoldos lett ő is, csak épp a másik oldalon.

– Jó bajtárs volt?

– Igen.

– Add az ásót, ez nekem jobban megy.

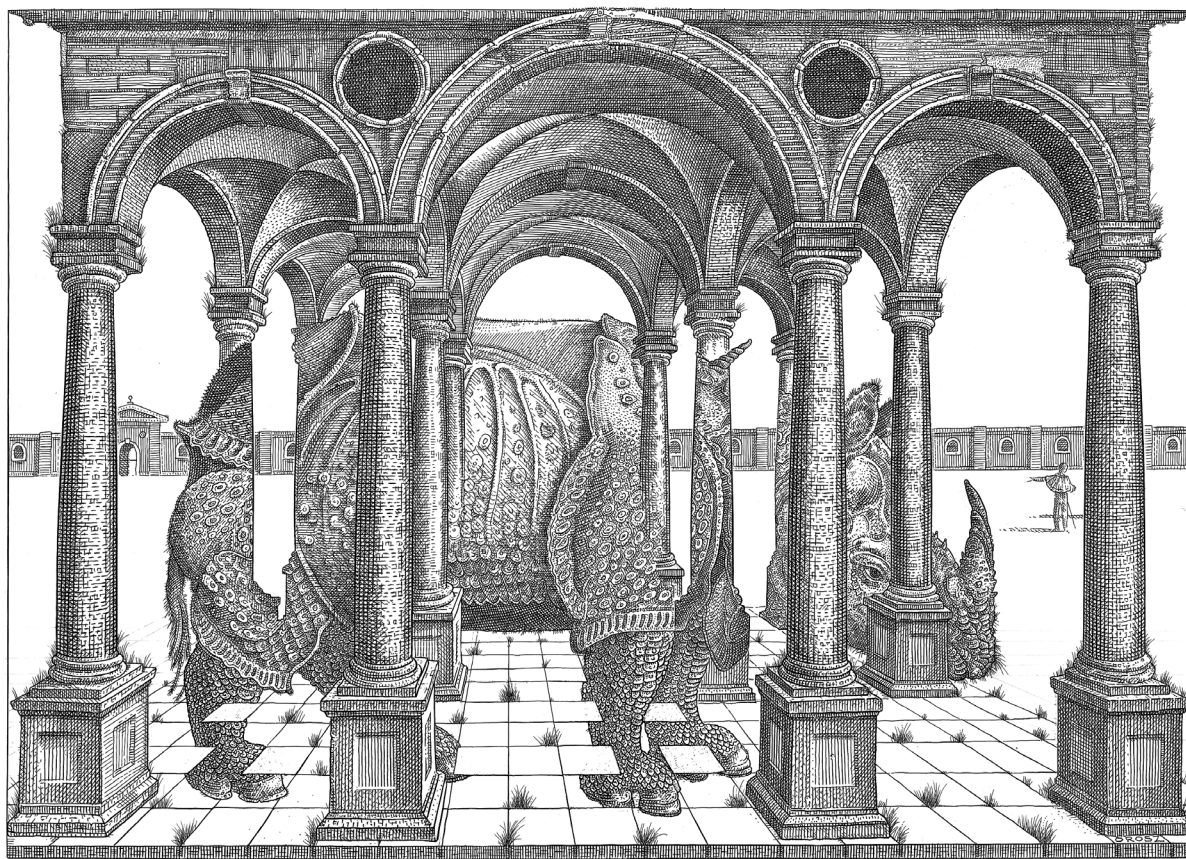
Néhány óra múlva a katona el volt temetve, a sírján kereszt is állt, névvel. Ottó hosszasan bizsergett végig, amíg visszazivárgott belé mindaz, ami annak idején egyszerűen kimenekült belőle, s amikre oly nagy szüksége lett egy harmonika – vagy egy nő, vagy egy démon – miatt.

Visszaúton keveset beszéltek, lényegében ennyit:

– Miért nem hagytad futni, Ottó?

– Jó katona volt, Damjane. Simán hátba lőtt volna.

– Szent Iván éjjelén a Királyszéke alatt feltörnek a földből a lidércfények, megnyílik a föld meg az ég, ahogy az összes ember is, és ki-bejárhatnak a mindenféle szellemek – meséli Ottó időnként, s ilyenkor a háta mögött halványan előtűnik a vörös Teszkovina Gavril sziluettje. – És járnak is – teszi hozzá olykor, amikor harmonikamuzsika keveredik a város zajába.

Rino I. (2007, rézkarc)

ORAVECZ PÉTER

Felidae (IV.)

*Ma is délben megyek a boltba,
tigrisektől hemzseg a város.
Ilyenkor öntözött parkokban
hűsölnek, idén is száraz a nyár.*

*A játszóterek körül drótkerítés,
benne magas feszültségű áram.
Az életveszély a létbiztonság
szinonimája itt.*

*A konyhaeszköz-viselési engedély
bevezetése óta nő a forgalom
a vasedény üzletekben. Egy chef-kés
a zakózsebben pl. jól jöhet.*

*A leleményesebb nyugdíjasok
feláldozzák hűséges kutyuskáikat,
aztán már csak csikos isteneiknek
vásárolnak jóféle szalámit.*

*Szóval a vegyesboltba tartok,
tegnap óta nem ittam,
vennem kell két palack
tisztított szennyvizet.*

*A bolt előtt vadászpuskás
biztonsági őr, gyanakvón méreget,
mintha embernek öltözött
nagymacska volnék.*

*Bent vihogó kamaszok, tigriscsíkos
farmer a legújabb divat szerint,
Tiger feliratos póló és Tygr džunglový,
Középfölde legkedveltebb söre.*

*Pár éve még konteó volt az invázió,
most Tigrisjárás jelentés szakítja meg
a retinán lökdösődő híreket.
Persze, utólag se legyünk okosak.*

*Egy felvillanó hirdetés fülembé
dúdolja, mentsem, ami menthető.
Mondjak le minden vagyonomról,
múttassem tigrissé magam.*

CSAPODY MIKLÓS

A mennyei kapuBúcsú Kántor Lajostól
(1937–2017)

A sokfelől egybegyűlt írók, művészek, irodalmárok családja és barátai augusztus derekán vettek végső búcsút Kántor Lajostól, a modern magyar irodalom egyik legjobb ismerőjétől, a Korunk főszerkesztőjétől. Kolozsvár híres szülöttje az erdélyi magyar kultúra mindenre figyelő ösztönzője volt, nemzedékek támogatója, szemérmes, halk szavú barát, aki oly sokakkal tett jót.

Saját Forrás-nemzedéke kritikusaként kezdte bő félszázados pályafutását, könyvein nemzedékek nőhettek volna fel, ha műveit (másokéval, s azokéval együtt, akikről szólnak) nem látszana félretolni az „írástudatlan utókor”. Akadémikus lett, a Pulitzer-emlékdíjtól a József Attila-, Széchenyi-, Látó-, Hazám- és Magyar Örökség-díjig az elismerés számos jelével. Ő volt az egyik utolsó kolozsvári magyar polgár; megmutatta a diktatúrában is, mit jelent a szorgalmas, örömteli munka és a minőség szabad horizontja. A „soha fel nem adható város” szellemi mindeneseként, transzszilván patriotaként fáradhatatlanul dolgozott városáért és egész Erdélyért. Intézmények sorát hozta létre és tartotta életben, az RMDSZ egyik alapítója volt. Sohasem sietett, mindenre ráért, amit értékesnek vélt, közben feleségével, Erzsikével két fiút neveltek. Fogadta a vendégeket, akik folyton jöttek; szerkesztette és írta a Korunkat, színházba járt, kiállítást rendezett, úszott, teniszezett, figyelte a sporteredményeket.

Azok között, akik folyton jöttek, egykor ott voltam én is; 1973 augusztusában a (Kántor szervezte) Korunk Galéria szombat déli kiállításáról hazafelé tartva Fülöp Antal Andor, Kolozsvár festője végül azt mondta a Király utcában: Kántorék estére várnak. Lajos dolgoz, művelt, és jó magyar, sokat tanulsz majd tőle. Aznap este léptem át először Mikes utcai házuk kapuját. Andorkának igaza volt. Aztán barátok lettünk. Hamarosan nemcsak Lajos, hanem Erzsike és a fiúk is tudták, hogy hajnali 4-kor nem a tejes, nem is a szeku nyomja a csengőt; a Balt Orient expressz után néhány órát szenderegtem Nagy Albert legszebb kakasa alatt.

Felfoghatatlan, mikor olvasott, mikor „fedezett fel” újabb és újabb festőket, miközben szervezett, elő-

adott, utazott, mikor írta több mint félszáz saját, szerkesztette mások másik félszáz könyvét. Kitartó és eltökélt szorgalma, látóköre messze fölébe emelte kolozsvári univerzumának, mert az egész magyar kultúrát ismerte, értette, élvezte: a nem könnyen lelkesedő filológusnak, az európai lokálpatriótának elragadtató öröme telt benne. Nagyjapja házának szecessziós kapuja mégsem valamilyen, az erdélyi magyarság létkérdéseire fentről letekintő szellemtoronyba vezetett, hanem a műhelybe. Képeinek, könyvtárának erődítményébe, amelyben százak-ezrek fordultak meg évtizedek alatt, s ahol jelen volt a politika is. Nem azoknak a politikájára, akik megfigyelték, lehallgatták, akadályozták, hanem az erdélyiség minőségeszméjére, amely Kós Károllyal kezdődött, és amelyik az erdélyi magyar identitás és hagyomány értékalapja.

A róla szóló dossziékból kiderül az is, hogy miután nem ijedt meg, hanem bátor volt, tehát szerencsés is, a kolozsvári állambiztonság a magyar értelmiség egyik „legveszélyesebb konspirátoraként” tartotta számon. Pedig csupán úgy élt, mintha örökké élne: akkor sem ijedt meg, amikor a szürke hályogtól kellett szabadulnia, nemrég pedig, jól sikerült szívműtete után valósággal ragyogott: „Tíz év hosszabbítás!” Most pedig: „Elment.” Így szólt az utolsó sms, amelyik még róla, de már nem tőle érkezett. Elment, mert amíg elkészült a második „Kántor–Lánggal”, a Gondviselő is elkészült, vele, az emberrel. Aki oly sok minden ellenére boldog ember volt, mert az élete teljes lehetett: szerette szűkebb és tágabb családját, utolsó pillanatáig dolgozott.

A mennyei kapu című könyvében képzeletbeli ke-rekasztalhoz hívta a magyar irodalom eleven emlékéi saját halottait. Az öregek, Kós és Móricz, Illyés, Szabédi és a többiek meg is egyeztek: ha az Erdélyi Szellemi Nagyfejedelemség élére valakit megválaszthatnának, Bethlen Gábor zömök árnyát idéznék meg újra. Ez volt Kántor konfessziója. Most azonban egyoldalú a szó, mert búcsúszó. Amikor Kántor Lajostól búcsúzunk, tudjuk, hogyan élt, miért szerettük, mi mindent hagyott itt, miben kell követnünk, mit kell elvégeznünk. De tudnunk kell azt is: elmennek mind az utolsók, akik nélkül az életünk, külső-belső Kolozsvárunk sem lesz olyan, mint volt. Az „Emlék-Kolozsvár, ott az égben” megint hatalmas, ott tán fölösleges, itt hiányzó erősítést kapott: a kapun átlépő az örökkévalóságot, mi az örökséget.

Legyen neki könnyű ősei földje, és az emléke munkára serkentő.

LAJTOS NÓRA

„Bevégeztetett...”

Sánta Ferenc novellái a televízióban

Szinetár Miklós *Halálnak halála* című tévéfilmje (1969) Sánta Ferenc három novelláját dolgozza föl: a *Nácik*, *A veder* és a *Halálnak halála* címűeket. Tanulmányom a „trilógia” első két darabjáról szól.¹ A filmkompozícióban e művek ugyanabban a sorrendben követik egymást, mint majd az író *Isten a szekéren* című kötetében (1970), amelyben az utolsó novellahármas alkotják. Mivel a filmes adaptáció időben korábbi, mint a kötet, így könnyen lehetséges, hogy egy szokatlan, fordított irányú szövegszerkesztői eljárás érvényesülésének lehetünk tanúi. Nevezetesen annak, hogy egy film is befolyást gyakorolhat egy kötetkorpusz szerkezetére.²

1. Nácik

Az úgynevezett „fasiszta-novellák” közé tartozó *Nácik* című elbeszélésről írta Rónay László, hogy „külön stílustanulmányt érdemelne”.³ A mű legfőbb erénye a szigorúan megszerkesztett mondatstruktúra és a feszes dialógusépítkezés. „A minimális cselekmény vázára épített, az embertelenség modern megnyilatkozásait jéghideg pillantással fölmérő, fegyelmezett szükszavúsággal megörökítő *Nácik*”⁴ filmnovellaként is értelmezhető írás, így nem véletlen, hogy adaptáció tárgyává vált.

Az exozíciót a rendezés egyfajta kicsinyítő tükröként használja fel. Egy tanár pálcájával a falon lévő képekre mutogat (bár őt magát nem látjuk, csak a hangját halljuk, amint didaktikus hangsúllyal sulykolja a gyerekekbe a „tananyagot”): „Ez kecske. Ez kutya!”, amit az osztály kórusban utána mond. A kö-

vetkező alkalommal már eltűnik a szólamvezető férfihang a pálcával együtt, és csak a két képre koncentrálnak külön-külön a kamera. A világos belső téréből (fehér, meszelt falú tanterem) egy hirtelen vágással kinti térben, fák között találjuk magunkat, miközben gyors puskaropogás hallatszik. Ez az „erőszakos” hangeffektus hirtelen „filmszakadás” érzetét keltheti a nézőben, de ezt igen hamar oldani képes az a lány zenei dallamvezetés, amely a Tihanyi-félsziget Belső-tavának természeti képeihez társul. Közben a fénytörés játékerét kihasználva fekete alakos lovasok jelennek meg, majd egy idilli tájképet láthatunk egy fekete lóval az előtérben. A kamera ezek után egy kecskét, majd egy kutyát mutat, azaz megismétlődik a nyitóképp exponált jelenete. Szép ívű dallamot hallunk, miközben egy éppen fát vágó öregembert (Siménfalvy Sándor) és egy kislányt (Jelisztratov Szergej) látunk munkavégzés közben, amint egyre jobban közelít rájuk a kamera. A kutyaugatás ismét törést okoz: először csak a két ló lábait látjuk, majd a lovasok kistotáljait, végül a kislányt.

A két lovas (Horváth Tivadar és Molnár Tibor) vallatóra fogja az öregembert: „Láttál errefelé valakit?” Az öreg tagadja, hogy látott arrafelé bárkit is. Majd, hogy a „számonkérés” még egyértelműbb és hatalmaskodóbb legyen, az egyik lovas a fényesre bokszolt csizmája hegyével emeli magasabbra az öreg fejét (az állánál fogva). A hatalom és a kisember közötti távolság metonimikus kifejezésével találkozhatunk itt: habár a lovasnak csak a csizmas lábát látjuk részletében, mégis az *egész* elnyomó személyiség (illetve az általa képviselt uralkodói pozíció is) ott van sűrítetten ebben a képben. Ezt a képi metaforikát továbbviszik a film későbbi jelenetei is.

Majd a fiú vallatása következik. A lovasok eldöntendő kérdéseire a gyermek a kérdő mondat kijelentővé alakításával válaszol. A szituációt (a gyermek szemét elvakítja a nagy fény, alig bír felfelé nézni vallatójára) a továbbra is fel-felerősödő lány zenekari hangok oldják. Egyáltalán nincs tehát összhang a látvány és a zenei kíséret között, ami feszültséget okozhat a nézőben, ugyanakkor „a tettek és szavak rímelnék egymásra”.⁵ A vallató a hatalom egyik „jelvényeként” funkcionáló bunkósbottal finoman ütögeti a gyermek fejét, így próbálja vallomásra bírni őt. A kislány is tagad, s ekkor kerül sor a verbális manipulációra: a gyermeket arra kérik az idegenek, hogy

* A Magyar Napló szerkesztősége ezzel az írással emlékezik a 90. évre, 1927. szeptember 4-én született Sánta Ferencre.

1 A filmtrilógia harmadik darabjáról szóló tanulmányomat lásd: LAJTOS NÓRA: *Morális parabola filmen. Sánta Ferenc: Halálnak halála*, Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2013/3., 23–34.

2 A rendező úgy emlékszik vissza, hogy elsősorban ezek a művek ragadták meg alkotói fantáziáját, ezért vállalkozott filmrevitellükre. A kompozíciós sorrendet is ő alakította ki.

3 RÓNAY László: *Sánta Ferenc = Miért szép? Századunk magyar novellái elemzéseiben*, Bp., Gondolat, 1975, 751.

4 TAMÁS Attila: *Sánta Ferenc = T. A.: Irodalom és emberi teljesség*, Bp., Szépirodalmi, 1973, 260.

5 Uo.

nézzen körbe, és mondja el sorban, miket lát. Nagyon szép ívű mozgással (*panorámázással*) pásztáz itt balról jobbra és fordítva a kamera. Ezután a betolakodók arra kényszerítik a gyermeket, hogy a kutyát kecskének, a kecskét pedig kutyának nevezze.

A záró képsorokban a lovasok – magukra hagyva az öregembert és a kisfiút – elvágtatnak az erdőbe. A zene felerősödik, majd – a Balaton vizén visszaverődő, lemenő nap fényének látványához társulva – egy hosszan kitartott hang formájában nyugvópont-ra ér.

A *Nácik* kiválóan érzékelteti, hogyan értékelődik át a hatalomnak alárendelt egyén „aktuális” világtapasztalata a totális kiszolgáltatottság pillanataiban. A hatalmi retorika látszólag működőképes, sőt, még akkor is kimutatható a hatása, amikor arcnélküli hatalom áll az egyénnel szemben. Ennek lesz tanulságos novella- és filmpéldája a *Halálnak halála* című „trilógia” második darabja, *A veder*.

2. A veder

„*A veder* című elbeszélés egy pedáns német család nevelte, majd a Hitlerjugend és a Wehrmacht által személyisége sokszínűségének elfojtására, parancsteljesítésre fegyelmezett fiatalemberről szól, akinek életében egyetlen feladata az volt, hogy úgy tegyen, miként előírták számára, amikor azonban homokszem kerül a megszokás gépezetébe, fölborul világa, pszichés és szomatikus rohamok törnek rá lelkének ismeretlenjéből, amit Sánta remek lélekrajzban jelenít meg.”⁶ Fekete J. József jól sűríti az eredetileg 1963 novemberében az Új Írás hasábjain megjelent novella cselekményét. Az elbeszélés különlegessége, filmes kihívása abban rejlett, hogy egyáltalán nincsenek benne párbeszéddek, csak hosszas narratív kommentár (Kálmán György), illetve a főhős, Wilhelm Günter önreflexív megnyilatkozásai. A *mono-filmben*⁷ tehát a színészi játékon lesz a főhangsúly (Blaskó Péter), amit a pontosságra törekvő dramaturgia (Kató István) és a rendezés (Szinetár Miklós) együttesen emel művészi színvonalra.

A film narratív szerkezete hűen alkalmazkodik az irodalmi szöveghez: a *megfordítás* technikáját alkalmazza, s így a befogadó korábban hallja azt, ami később történt. Az expozíció tehát a történetmesélés

végén kezdődik: Wilhelm Günter kivégzi (lelövi) a vedret, majd elássa azt. A narratív megszólalás – „És most lássuk az előzményeket!” – a novellában is megtöri a cselekmény időbeli linearitását, és egyúttal retrospektív fordulatot is előidéz: „Előző napon a következő történt [...]”⁸ – A filmetűd tehát a *tömörítés* eszközével egy napot tizennyolc percbe sűrít. A szürreális figuraként megformált Wilhelm mániakus precizitását az abszurditásig fokozni egy bő negyedóra alatt – rendkívüli teljesítmény.

A közvetlen narráció segítségével betekintést nyerhetünk a főhős életének előzményeibe, miért került egyedül a szőlősbe, és óramű pontosságú napirendjét is megismerhetjük. Tizennégy filmképen látható a vekker, amelyekhez Günter napi tevékenységeit társítja a rendezés: mosakodás, reggeli tornagyakorlatok, reggelizés, munka a szőlősben, majd a gyümölcsösben, ebédelés, olvasás, szőlőkapálás, „célrattartási” gyakorlat, újabb munka a gyümölcsösben, vacsorázás, fegyvertisztítás, naplóírás, lefekvés. „És véget ért a nap”: halljuk a narrátort. Ezzel a mondatral mintha lezárulna Günter „története”, és kezdetét venné egy másik történet: a vederé, pontosabban a vederé és az őrmesteré. A narrátor új történetmesélésbe kezd. Újra megtekintjük mindazokat a filmkockákat, amelyek Günter napi rutincselekvéseit mutatják – addig a pontig, amíg a szőlősben töltött nyolcadik napon, egy reggeli mosakodás alkalmával a mezítlásos férfi véletlenül bele nem rúg egy kőbe, és fájdalomában el nem hajítja a vedret. Itt hangzik el először az „Átkozott!” szitokszó, amely egyértelműen a „vétkes” ködarabnak szól. Eddig (20:40) a filmben mindvégig harsány és vidám, klasszikus zene hangzott (a tornagyakorlatok képeinél például ütemes polka), a kőberúgással egy időben viszont azonnal félbeszakad a zenei aláfestés, a veder földhöz verődésének látványát is nyomatékosítja.

A fordulat éppen ebből következik: „A veder kint maradt, pár lépésnyire attól a helytől, ahol az őrmester mosakodni szokott. Elfelejtette visszatenni a helyére.” Majd az őrmester hirtelen rádöbben feledékenységére. Ekkor a belső gondolatait is halljuk: „Micsoda ostobaság! Teljesen véletlenül történt... Remélem, nem látta senki! Vissza kell tenni a helyére. Úgy kell tennem, mintha nem történt volna semmi.” Ezek az önszuggeraló nyelvi klisék többször

6 FEKETE J. József: *Aki a csöndet választotta* = F. J. J.: *Perifériáról betekintő*, Felsőmagyarország, Miskolc, 2008, 92.

7 A *mono-film* kifejezés Blaskó Pétertől származik. (Blaskó Péter szíves szóbeli közlése. – L. N.)

8 SÁNTA FERENC: *A veder* = S. F.: *Isten a szekéren*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1970, 319.

is megisméltődnek Günter gondolataiban. Énvédő mechanizmusának két legfőbb mozzanata (kezdetben) magának az „eseménynek” a rekonstruálása és a megoldás keresése.⁹ A veder már ebben a narratív megnyilatkozásban kezd szubjektummá válni: ő a sértett, vele szemben követett el mulasztást Günter, ő az, aki feledékenységgel vádolhatja őt. Emiatt viszont csorba esne a férfi „eszményi” precizitásán, és mindezt megtudná a külvilág, a családja és a felettese is. Ez nem következhet be, ezért a veder „tanúságtételét” meg kell akadályozni: el kell némíttatni.

A veder tehát mint „közellenség” kivégzendő: vagy kútba fojtással (lásd a novellában), vagy golyó általi kivégzéssel (lásd a filmes megoldásban), a végeredmény ugyanaz. A veder kivégzési jelenete azért hangsúlyos, mert ez ad keretet a történetnek. Az arc nélküli hatalomnak való megfelelési kényszer szereputat- és identitásvesztéshez vezet. Az egyén világtapasztalatának egyetlen viszonyítási pontja a szabályzathoz való merev ragaszkodás. Sánta nagyszerű módon talált alkalmat annak bemutatására, mi történik, ha ez a rend megtörik egy pillanatra. A jellemrajz narratív eszközökkel való verbális kivetítését a filmnek is sikerült hűen adaptálnia (érdekes megoldás, amikor a láthatatlan narrátor és a főhős hangja között dialógus folyik). Günterben óriási feszültséget kelt az a felismerése, hogy bármikor bármit megtehet, ha akarja: „Miért egy órákor ebédelek, mikor tizenkettőkor vagyok a legéhesebb?!” A szigorú önkontroll korlátolt személyiséget hozott létre (az más kérdés, hogy nyolc nap alatt végbemehet-e ilyen fokú változás a személyiségben), pedig „Wilhelm Günter önszántából illeszkedik be a hatalmi gépezetbe”.¹⁰ E helyen Sigmund Freud észrevételét érdemes idéznünk: „Ha a létezőnek különleges készség parancsolóan nem szabja meg az irányát, akkor egy, általában mindenki számára elérhető szakma foglalhatja el a helyét, ahogyan azt számára Voltaire bölcs tanácsa

kijelölte [...]. Az életvezetés semmilyen más technikája nem köti az egyes embert olyan szorosan a valósághoz, mint a munka érvényesülése.”¹¹ A film olyan elbeszélésmódot választott ennek a bemutatására, amelyben ez a mániákus munkavégzés több aspektusból is jól megközelíthető: a személytelen, mindentudó narrátor hűvös tárgyilagossággal mutatja be számunkra Günter mindennapi tevékenységét; a főhős belső gondolatvilágáról viszont semmit nem tudunk meg mindaddig, amíg nem érez fájdalmat a köbérűgés miatt. Valójában az ő szólama csak a kövel és a vederrel való „konfliktusa” során tűnik föl, addig néma marad.

Amire még érdemes egy pillantást vetnünk, az az időkezelés problematikája. Az időrend felcsereléséről már ejtettem szót korábban, a sűrítésről is, most leginkább a vekker domináns filmes dramaturgiai funkciójára gondolok. Azáltal, hogy a kamera először az órát mutatja, majd utána a munkatevékenységet, úgy „működik”, mint egy „diktáló szubjektum”: a vekker egyben az „aktuális” feladatot is megköveteli a főhőstől. A vekker felhúzása a nap végén végtelenné tágítja az időt, ám a történetmesélés más irányt választ, és kezdetét veszi a veder története, ahol pedig inkább a térbeli jelenségek lesznek a dominánsak. Amikor a veder alja kör alakú, mély nyomot hagy a homoktalajon, úgy tűnik, mintha a vekker alakja rajzolódna ki, csak a belsejéből „eltűnnek” az időt jelölő mutatók. Amikor pedig Wilhelm belerúg a vederbe, a guruló veder oldalával egy keresztalakot formáz a homokban. (Itt kell utalni arra, hogy a rövidfilm munkacíme egy ideig nem *A veder* volt, hanem az, hogy: „Bevégeztetett”. E címváltozat egyfajta – morális összefüggésben is értelmezhető – végzetszerűséget fejez ki.)

Sánta Ferenc és Szinetár Miklós közös művészi sikere, hogy a fent ismertetett szimbolikus idő- és téreffektusok harmonikus egységbe rendeződnek a filmben.

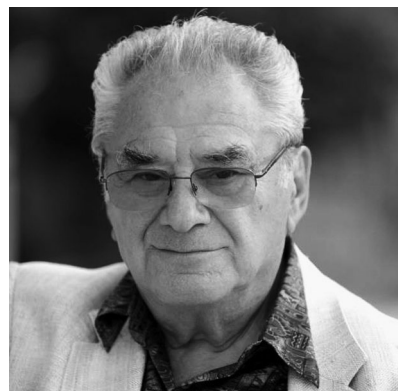
9 A napi rutincelekvések során olyan gépies mechanizmus alakul ki az emberben, amelyet egy apró részlet megváltozása is képes kizökkenteni. Ismét Örkény egyik egypercese juthat eszünkbe: az *Információ* című miniatűr remekmű. Lásd: ÖRKÉNY István: *Információ* = Ö. I.: *Egyperces novellák*, Pesti Szalon Könyvkiadó, Bp., 1995, 33.

10 VASY Géza: *Sánta Ferenc*, Szépirodalmi, Bp., 1975, 68.

11 Sigmund FREUD: *Rossz közérzet a kultúrában* = S. F.: *Esszék, Gondolat*, Bp., 1982, 344.

„Én mindig a kontrasztot igyekeztem megmutatni...”

Beszélgetés Szinetár Miklóssal, a *Halálnak halála* című tévéfilm rendezőjével

– Mit gondol az irodalmi művek adaptációiról? Egy prózai művet nyilván másképp kell színpadra és másképp filmre alkalmazni...

– Mindenki másképp csinálja. Szoktam volt mondani, hogy a filmrendező foglalkozása alig százéves, és nem lehet tudni, micsoda. Mindenki másképp műveli, ezért úgy „definiálom”, hogy a rendező, az egy „izé”: mindenkinek más az elképzelése, más a módszere; nagyon újeletű, nagyon friss ez a dolog. Például nekem mindig az az elképzelésem, hogy teljesen át kell fogalmazni az írott szöveget: filmre, televízióra másként kell adaptálni, mint hogyha színház lenne, és ott is lehetőleg ki kell találni valamit, ami aktuális. Ugyanakkor én abban is hiszek, hogy az eredeti műtől – főleg ha remekműről van szó – mégsem szabad nagyon elrugaszkodni. Annak van egy világa, egy mondanivalója, azt meghamisítani nem szabad.

– A *Filmkultúra 1970/2. számában*, a *Kossuth-díj után írtak Önről egy flekknyi cikket*, és a cikkíró azt emelte ki, hogy Szinetár Miklós a maga természetességében gondolja a művet, és ez lehet a rendező titka. Ezek szerint több mint négy évtizede változatlan a rendezői hitvallása...

– Borzasztóan banális példát mondok: én annak vagyok a híve, hogy ha elmegyek egy vendéglőbe és rendelék egy bélszínt, akkor ahhoz ki kell találni, hogy ilyen mártás, olyan mártás illik, de nem lehet rákenni sajtot. Tehát mindig

ki lehet találni hozzá valami újat, mindig lehet variálni; az aktualitás nagyon fontos, de úgy, hogy az eredeti megmaradjon. [...]

– Hogyan emlékszik vissza *Sánta Ferenc*re?

– Határozott, szigorú ember volt, aki nagyon fontosnak tartotta, amit csinált; és nagyon igényes volt, hogy ezt miképpen valósítják meg. De nem volt köztünk szorosabb kapcsolat; életünkben csak négy-szer találkoztunk.

– *Egyszer sem jelent meg a forgatáson?*

– Nem, de megnézte a filmet, és tetszett neki, vállalhatónak tartotta.

– *A Halálnak halála sikeres film volt; több díjat kapott külföldön is...*

– Szokás ebben a szakmában: akármiről szól a díj, azt a rendező kapja meg. Nos, hát ez a film a legjobb forgatókönyv díját is megkapta; én elhoztam az Arany Nimfát Monte Carlóból, '70-ben, és Feri megjelent nálam, és követelte, hogy neki kell a díj. Így hát odaadtam neki, most a családjánál van talán...

– *De nem sérelmezi, hogy így történt?*

– Nem... nekem is van díjam, a Katolikus Televízió díja, azt meg kifejezetten nekem adták, nagyon jelentős díj: az Ezüst Galamb.

Erre nagyon büszke vagyok, mert a '70-es években, egy szocialista országból érkezett rendezőnek Monte Carlóban megnyerni egy katolikus díjat, az azért nem semmi...

– *Érdekes kontextus...*

– Igen, kaptam is itthon érte megjegyzéseket... nem voltak boldogok, se a filmtől, se a díjtól.

– *Térjünk vissza az adaptációra. Mi fogta meg Sánta műveiben?*

– A szépség és a rettenet együttes jelenléte abban a három kiváló novellában. Ott én azt találtam ki, szemben a kor tendenciáival – mert akkor az már nagy divat volt, hogy minden legyen gusztustalan a filmekben –, hogy ez a három szörnyű történet valami idilli, gyönyörű környezetben játszódjon...

– *A zene is olyan idilli, egy Beethoven-szonáta talán...*

– Igen... Teljes idill.

– *Akkor ez a magyarázata annak, ami engem egy picit zavart a Nácik filmes változatánál, hogy javában folyik a „vallatás”, és közben az a csodaszép szimfonikus melódia hallható...*

– Igen, mert a történet arról szól, hogy itt van ez a világ, ami gyönyörű, és akkor történik valami felfoghatatlan szörnyűség... Én mindig a kontrasztot igyekeztem megmutatni... Utoljára mondok egy kulináris példát: én imádom a kínai konyhát, együtt a savanyút és az édeset, az erőset... Én mindenben azt szeretem, ami ellentmondásos, ami kontrasztos.

(Az interjú 2012. augusztus 31-én készült)

Lajtos Nóra

VIIVI LUIK
Milyen távol van Észtország?

Egyszer egy észt költő a következőket írta: „Japán távol van, Észtország még távolabb.” Milyen messze van hát valójában Észtország? Valóban távol van-e, és ha igen, mitől? Miféle hely az? És miért kell egyáltalán emlegetni? Megpróbálok, már amennyire tudom, megválaszolni ezeket a kérdéseket.

Több évtizedes szünet után az észt állam ismét megjelent a világ térképén. Bárki megtalálhatja, és rábökhet a két nagy észt tóra és a fővárosra, Tallinnra, amelyet mindmáig Reval néven tartanak számon német nyelvterületen. Ráteheti az ujját az észt lápokra, erdőkre, hajdanvolt csataterekre és tanyákra, a múlt emlékeire. De felfedezheti az új, épülőfélben lévő házakat is, az ország jövőjét, amelyet oly sok vágy és remény emel a magasba. Annak ellenére, hogy országok tűnnek el és születnek, évszázadok és nemzedékek váltakoznak, függetlenül attól, hogy éppen milyen nyelvűek az utcatáblák vagy a cégérek, hogy sötét van-e vagy világos, január vagy június, a dánok és németek emelte észt főváros tornyai ma is az égbe törnek.

Ez a Tallinn vagy Reval nevű város sok egyéb mellett szorosan kapcsolódik Werner von Bergengruen német író életművéhez, olyannyira, hogy *Der Tod von Reval* című regényét a német irodalom egyik jeles alkotásaként tartják számon.

Meg kell mondanom, hogy Bergengruen találó címet adott művének. Tallinn valóban olyan város, amely telis-tele van elfeledett sírokkal, amelyekről ma már alig tud valaki – és a sok, világból kitörölt sír helyét házak és utcák foglalják el. De Tallinn régi temetői is tele vannak elfelejtett sírokkal, német, észt, orosz, lengyel, svéd és zsidó családok gazzal benőtt temetkezési helyeivel és földbe süppedt sírköveivel.

A háborúk és a történelmi fordulatok kisöpörték eltűnt hozzátartozóikat Észtországból, és szétszórták őket a nagyvilágban. És a rokonság a legjobb akarata ellenére sem kereshette föl az elmúlt ötven évben ezeket a sírokat, mert Észtország el volt vágva a kül-

világtól, és elevenjeivel és holtjaival együtt a vasfüggöny mögött maradt.

Csakhogy Tallinn, a régi Reval tornyai ezekben az évtizedekben is messzire elláttak a vasfüggöny felett a Balti-tengerre, mint valami mészköből és felhőből teremtett álom, a halottak ifjúkori emlékezete.

A város mögött azonban ott áll az ország, Észtország, amelynek történelme háborúk, boszorkányüldözések, tengernyi halál és mértéktelen életerő sorozata. Történelemkönyveink tanúsága szerint az ország lakosságának nagyobbik hányada háromszáz évente éhen halt, vagy idegen zsoldosok áldozatául esett. A félig elnéptelenedett földön tömegesen telepedtek le az észak- és nyugat-európai népek fiai, elsajátították az észt nyelvet és kultúrát, és ma leszármazottaik alkotják e föld lakosságának zömét.

Az is tény, hogy a körülmények nyomására a nép legéletrevalóbb és legtehetségesebb fiai folyamatosan olvadtak bele az idegen népcsoportokba, bizonyították tudásukat és szellemi kvalitásaikat, de már németként, oroszként vagy svédként.

Észtország, ez a térképen ismét felbukkant ország, nagyon közel esik Közép- és Nyugat-Euróához, ott lapul mintegy Stockholm és Hamburg hóna alatt. Persze közben mérhetetlenül távol is van tőlük, szinte már egy másik világ, amelynek megértéséhez és pontos megítéléséhez azt is tudni és érteni kell, hogy mi történt a második világháború előtti Nyugat-Európával, és mi a második világháború utáni Kelet-Európában.

Az utóbbi időben sokat cikkeztünk róla, mennyiben okozója Nyugat-Európa a kontinens keleti fele (és benne természetesen Észtország) problémáinak. Ezzel kapcsolatban bátran idézhetjük Otto von Bismarck mondását: „Jó volna a szocializmust a gyakorlatban kipróbálni, ha volna nép, amelyért nem kár.”

Mára a Nyugat-Európában született elméletet a gyakorlatban is kipróbálták. És ennek következtében tett szert Európa egy része olyan tapasztalatokra, amelyek a felszínes szemlélő szemében elvlasztják Nyugat-Európától. Ezek persze nem is lehetnek mások, mint a rémuralmakkal és az erőszakkal kapcsolatos ősi tapasztalatok, amelyek kihatottak csaknem az egész békebeli és háborús Európára.

Úgy tűnik, hogy miközben Kelet- és Nyugat-Európa, valamint a balti országok háborús tapasztalatai 1992-ben még élő és friss sebek voltak, a hétköznapok és a jelen részei, másutt már csak megfakult emlékek.

Az írás eredeti címe és forrása: *Kui kaugel on Eesti?* (Pildi ilu rikumise paratamatus, EKSA, 2017). – Első változata egy előadás volt, amely a svájci solothurni irodalmi napokon, 1992 júniusában hangzott el. (A fordító megjegyzése)

Az, ami egy középkorú vagy fiatal francia vagy olasz számára ködbe vesző múlt, ami neki a nagymama fotóalbumát és a nagypapa háborús emlékeit jelenti, az egy vele egykorú észt, lett vagy cseh számára jelen idő. És higgyék el, elképzelhetetlenül komikus és abszurd saját nagymamánknak vagy saját nagypapánknak lenni! Ehhez hozzájárul még a tapasztalatok időbeli eltérése, amely két csoportra osztja az egyazon nemzedékhez tartozókat, akik ennek folytán másképp látják a világot, és akikben a kölcsönös értetlenség idegenkedést kelt.

Ne csodálkozzanak tehát azon, hogy az észtek jelen ideje a nyugatiak szemében érthetetlen és komikus, valahogy úgy, ahogy a nagymamák Berlin romjairól, a fogolytáborokról, a besúgókról, a vérebekről, a stopolt harisnyákról és a cukorhiányról szóló történetei. „De könyörgöm, mi köze van mindennek a ma embe-rének életéhez?” – kiált fel az ifjú nyugat-európai.

Nem is volna, ha mindez nem lenne Európa jelené-nek a része. A jelennek, amely maga a realitás, és amely hatalmas területeket ölel magába az Északi-Jeges-tengertől a Dunáig és az Urál hegységtől a Balti-tengerig. Ennek a jelennek a része a jelenlegi Észtország is. Ma még senki nem tudhatja, hogy Észtországban, Keleten mihez kezdünk különleges tapasztalatainkkal, még azt sem tudjuk, hogy biztosan részei-e ezek egész Európa fogalomrendszerének.

Miután Kelet-Európa előtt minden lehetőség nyitva van, és minden kiszámíthatatlan, mint a holnapi nap, vagy mint a holnapi világ, nem kizárt, hogy a holnapi világ arculatát épp a mai tapasztalatok fogják alakítani.

Az észtek vérében nagyon sok európai nép vére keveredik. Valahányszor Észtországra pillantanak a térképen, gondoljanak arra, hogy ennek a kis országnak a földjében esetleg ott porladoznak az önök őseinek csontjai is. Ha pedig mindezt továbbgondolják, mindjárt nem tűnik olyan távolinak és patetikusnak ez a mondat: „Ami a földön történik, mindenkit érint, aki ennek a földnek a lakója”.

Mindezt azért mondtam el, hogy jobban el tudják képzelni azt a világot, ahonnan jöttem, és amely megtanított rá, hogy felfedezzem a történelem ironiáját és a történelem ijesztő szépségét is.

Legutóbbi regényemnek nem véletlenül adtam *A történelem szépsége* címet.¹ A könyv egyszerre jelent meg Észtországban és Finnországban.

1 *A történelem szépsége* magyarul is megjelent, Bereczki Gábor fordításában és az Osiris Kiadó gondozásában, 1998-ban. (A fordító megjegyzése)

Ebben a regényben meg akartam mutatni, mennyire tehetetlen az erőszak, ha a reménnyel és a nevetéssel kerül szembe. Az észt kritika a könyvet végte-lenül ellenségesen fogadta, írásomat erkölcstelennek és kegyetlennek bélyegezték. Persze meglehet, hogy a nevetés és a remény Kelet-Európában ma még szokatlan, mert az erőszak bosszúvágyat ébreszt, és a bosszút szomjazó ember szemében minden bizonynyal Isten a legerkölcstelenebb, mert megengedi, hogy a nap ugyanúgy süssön a gyomra, a bűnökre és a bűnösökre, mint a rózsákra, az elnökökre és az ártatlan újszülöttekre.

A szóban forgó könyv írása rám az írás – mint mágikus és megmagyarázhatatlan tevékenység – tapasztalatával hatott. Amiről írtam, azonnal működni kezdett. Amikor írni kezdtem a könyvet, amely az 1968-as évben játszódik, pontosan akkor, amikor a szovjet tankok Prágához közeledtek, még nem sejt-hettem, mi fog történni 1991-ben a Baltikumban.

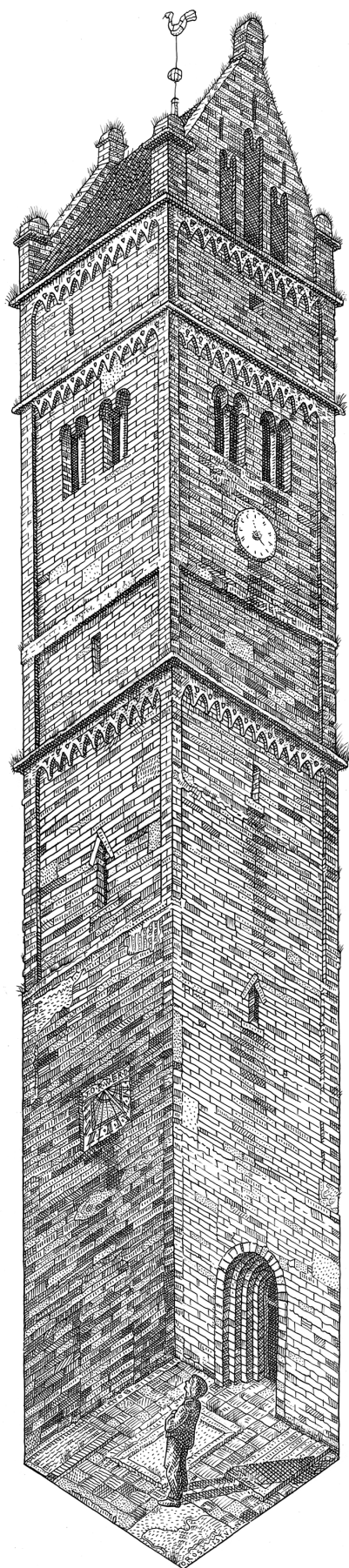
Épp végeztem azzal a fejezettel, amely az 1968-as baltikumi titkos mozgósításról és a katonaköteles fiatal emberek felkutatásáról szólt, amikor beköszöntött az 1990-ik év decembere, és az észt rádió hírül adta, hogy szovjet deszant-alakulatok érkeznek a balti országokba, hogy összefogdossák a katonai szolgálat elől bujkálókat. Itt meg kell jegyezni, hogy 1968-ban feltűnően sok balti fiatalot küldtek Prágába cseh vért ontani. Aki a parancsot megtagadta, halálbüntetésre számíthatott.

Most mindez megisméltódott, azzal a különbséggel, hogy ezúttal máshova küldték volna a balti fiúkat vért ontani.

Körülbelül tíz nap telt el, én szépen haladtam *A történelem szépsége* írásával, de zajlottak a történelmi események is. Egy januári éjszakán, néhány nappal az öbölháború nyitánya előtt, megjelentek Vilniusban a szovjet tankok – és belegázoltak az utcákon tüntető tömegbe. A litvánok segélykiáltásai 1991 januárjában elvegyültek a csehek 1968-as segélykiáltásaival.

Én úgy fogtam bele az írásba, hogy nem tudtam, érdekelnek-e még bárkit ezek a régi prágai események. Holott a jelen ugyanabból a múltbeli eseményből nőtt ki.

A szöveg felét sikerült a finn fordítómnak elküldeni. Fogalmam sem volt, hogy be tudom-e fejezni a könyvet, és ha igen, ki tudom-e juttatni az utolsó fejezeteket is Észtországból. Félő volt ugyanis, hogy lezárják a határt, és a vámhatóság totális ellenőrzést vezet be.

Jorwerti torony (2008, rézkarc)

Mint bizonyára tudják, a szovjet hatóságok valósággal rettegetek a könyvektől, különösen a kéziratoktól, és azok forgalmát szigorúan ellenőrizték.

Újabb napok teltek el, és a tankok már Rigában voltak. Senki sem tudta, mikor szabadul el Tallinnban a pokol. Miután a férjem az észti parlament tagja volt, és sejteni lehetett, hogy először a parlament épületét fogják megtámadni, úgy, ahogyan Litvániában, ezért minden eshetőségre készen minden reggel búcsút vettünk egymástól, és megtapasztaltuk, mit jelent a végleges búcsú a valóságban. Addig ilyesmit csak regényekben olvastunk, vagy a tévében láttunk.

Furcsa érzés volt a történelmi események középpontjában lenni. Az idő elvesztette emberileg fölfogható, hétköznapi méreteit, és a történelem és Isten idejévé alakult át. Azokban az esztelen napokban én mindvégig *A történelem szépségét* írtam. Észtországban szerencsére nem csordult ki egyetlen csepp vér sem. Megérkezett a tavasz. *A történelem szépsége* elkészült, már csak a cím hiányzott.

1991 augusztusában a könyv még nyomdában volt mind Helsinkiben, mind Tallinnban. Egy időben kaptam meg a finn és az észti nyelvű levonatokat. Aztán az egyik reggel a rádió bejelentette, hogy Moszkvában államcsíny történt. Még aznap reggel lezárták a tallinni kikötőt. Mindaz, ami augusztusban történt, sokkal vészjóslóbb volt, mint a januári események.

Jómagam mindenképpen Észtországban akartam maradni, látni akartam és meg akartam tapasztalni mindent. Életem végéig emlékezni fogok rá, milyen félelmetesek lettek hirtelen a tallinni utcák, egyszerre milyen távolinak tűnt a normális, hétköznapi életét élő világ. Jóllehet, Tallinnt tengeri úton mindössze nyolcvan kilométer választja el Helsinkitől, a finn főváros mégis mérhetetlenül távolinak tűnt, mintha

egy másik bolygón lett volna. Az a három augusztusi nap olyan volt, mint egy rossz álom.

Azt a három napot minden porciakámmal átéltem, egész testemben éreztem minden óráját és minden percét. Nem félelem volt ez, hanem a csontok és a hús tiltakozása a bennünket körülvevő valóság ellen. Egyértelmű volt, hogy bármikor elkezdődhetnek a letartóztatások, emberek tűnhetnek el rejtélyes körülmények között, másokat meggyilkolhatnak. Erre azonban nem került sor. 1968. augusztus 21-én érkeztek a szovjet tankok Prágába, és 1991. augusztus 22-én hagyták el Tallinnt. Kivonulásukat a házuk erkélyéről néztük, és megtapasztaltuk, milyen patetikus és milyen gúnyos lehet a történelem.

Nekem, mint írónak, a három augusztusi nap legnagyobb meglepetése az volt, hogy az észti rádió szinte szó szerinti pontossággal osztotta meg a lakossággal azokat a figyelmeztetéseket és tiltásokat, amelyek már regényem kéziratában jelen voltak. Valahogy így: „Idegennek ne nyissunk ajtót! A lakásban maradjunk csendben, hogy senki ne tudhassa, otthon van-e valaki! Telefonon kizárólag tolvajnyelven és álnevek használatával kommunikáljunk!”

Olyan volt ez, mintha egy filmforgatáson lettünk volna. Azzal a különbséggel, hogy a filmet nem egy ember, hanem valaki más, talán a történelem angyala forgatta.

Elmondtam tehát, hogyan és milyen körülmények között írtam meg új regényemet, de arról nem szóltam még, hogy miért írtam meg.

Azért írtam meg, hogy elmondjam: nincs nevetségesebb, mint a bosszúállók erőszaka. És nincs a világon komolyabb dolog, mint a nevetés. A nevetés az ember egyetlen védekezése a félelem és az erőszak ellen. Az ember nevet. Az állatok komolyak.

Jávorszky Béla fordítása

JUKKA KOSKELAINEN

A képről

*Összpontosíts a falombra, arra, ahogy
képét visszaveri a víz, hisz képeket akarsz,
fénylő, reszketeg képeket,
hallható, csillámló, kéklő
képeket akarsz, akarok, képek tarka menetét.*

*Összpontosíts a víz felszínére, csobbanásaira,
meglátod őket, feltéve, hogy nem engeded
látásod túlcsoobbanni rajtuk, ha egy kicsit
összpontosítasz. Látod a képet és a képen túl
a szikla repedéseit, a rozsdás tavakat,
az elferdült gyertyatartót és a gobelint.*

*Szép szalagokat látsz a levegőben, szüksége van rájuk az égnek,
hogy befejezd a világfának szánt vázlatot,
nekem pedig vázlatokra, gyors levonatokra van szükségem,
sokra egymás után, mivel képeket akarok,
töredező, sárguló, remegő képeket,
melyek áradnak, csillognak, kioltják egymást.*

*Szükségem van háttérnek a vízre, a sima vízhátakra,
azt akarom, hogy egymásba csússzanak,
összpontosíts, akkor meglátod őket,
legalább egy percre központosíts,
és látod, amit látsz, egyik képből látod a másikat.*

*A kép mellé látsz, a keret fölé,
egyik képből a másikba látsz, a kép mögé látsz,
ahol fölfedezheted önmagad.*

A Magyar Napló Kiadó gondozásában szeptemberben lát napvilágot az *Örökség* című, tíz kortárs finn költő verseit tartalmazó antológia, Jávorszky Béla válogatásában és fordításában. Itt olvasható összeállításunkban ebből a könyvújdon-ságból válogattunk.

OLLI HEIKKONEN

Ez tehát Tomszk

*Ez tehát Tomszk,
ez a hóba fült város,
ezek az égbe csavarodó szűk sikátorok.
Már nem illatozik a borókafenyő, és nem illatoznak a kertek.
A fehérnépben nem lehet megbízni:
kiporolják a szőnyeget, kiverik belőlük a színes csíkokat,
a láthatár sárga és türkiz,
a tetők alatt körmök: a fagy fehér karmai
szaggatják le a tapétákat.*

*Ez tehát Tomszk,
ahol az utcán Volgák suhannak végig.
Beszállok, és a hátsó ülés máris megtelt.
Párát lehel a száj. Kettéhasad a nejlon. A nők
unos-untalan rúzsozzák magukat.*

Tiszteld a berkenyét

*Tiszteld a berkenyét. Az alatt temették el
fivéredet. Csontjai a föld
mélyén feketednek, a fű bokádig ér.
Tiszteld a berkenyét, bőrszínű kérgét, a törzselágazás
göbére kötött gyászszalagot. Tiszteld a lomb lángját.
Ágai keresztülnőnek fivéred mellén.
Ágai keresztülnőnek fivéred homlokán.
A berkenye tele van hangokkal, melyek tavasszal
kileveleznek.*

Amikor az este éjszakába megy át

*Amikor az este éjszakába megy át,
a burját lerázza kucsmájáról a havat.
Hógörgeteg zúdul lefelé a lejtőn, füst száll
és lövés dörren. Amikor az este éjszakába
megy át, árnyak suhannak a piactér sátrai alatt.
Lányok izzanak, magukba szippantják a füstöt.
Mekkora a csend, mielőtt a körgyűrűk kettéhasadnának,
a szervizutak pedig eltűnnének a térképről, micsoda csend,
mielőtt a bányákat elöntené a víz,
elárasztva az alagutakat.
Ó, mekkora csend üli meg ekkor az ágyamat!*

TOMI KONTIO

Azt hiszem, élek...

*Azt hiszem, élek, pedig tudom, hogy halott vagyok,
lassanként megtanultam, hogy a kövek,
a csendjük, az arcuk,*

*az ég és az úr egy és ugyanaz,
itt a közelben és itt ebben a kőben.*

*De a kövek szép lassan fölkerekednek,
és a virágok és a szél megérint kőidőben,
hogy mondhassuk, valami van.*

Együtt, négy szemmel

*Együtt, négy szemmel bámulni
egyazon világot,
nézni az öböl felett örvénylő ködöt,
a lélegző párát,
az elnémult nádakat.*

*Az ébredő madarak hangja,
mint a testünkre fonódó
gyapjúfonál,
a hajnalsillag vándorló tükörképe
a vízen.*

Barátaidnak mondtad a fákat

*Barátaidnak mondtad a fákat,
és most a sötét fenyők úgy állnak, mint a bírák,
nem beszélnek rólad, barátjukról,
nem árulják el, mi van az égben,
melyet pedig ághegyeikkel karistolnak.
Múlt éjszaka fellőttek egy baglyot
a gyökerekkel benőtt ösvények fölé,
én pedig láttam a szemét, a tekintetét.
Az erdei egér úgy suhant, akár egy sóhaj
a fenyők mögé, nem tudtam kivenni
üzenetét, mely ebből a világból
ama másikba röppent, ahova eltűntél te is,
oda, ahol nem vagy.*

JYRKI KIISKINEN

Nem egyformák a tükrök...

*Nem egyformák a tükrök, az egyik által visszavert kép
homályos, a másik éles,
a harmadik távlatot teremt, a negyedikben úgy mozgunk,
mint kísértetek,*

*mit akarhat tőlem, honnan tudja, mire vagyok képes
ez előtt a tükör előtt, kit hívnak meg, kit löknek tömegsírba,*

*a tükör mélyére, hogy ott várja a föltámadást,
nagy ott a forgalom,
nagyobb, mint itt, ahol eleven lényekként jövünk-megyünk.*

Egy szürke vasajtót találtam...

*Egy szürke vasajtót találtam a sikátorban, ornamentuma mögött
fekete üveg csillogott, a közepén*

*egy férfi mellképe virágzott, mintha sugárzott volna –
alighanem azt akarta kifejezni, hogy ragyog, akár a Nap.*

*Az ajtó belső felén ugyanez az arc kőbe vésve még
az ajtó előtti időből, fején egy költő kalapja félrecsapva,*

*ha létezik még ma is ilyen divatos bajusz, talán
ötszáz évvel ezelőtt létezett. Jó néhányszor*

*visszatérek az ajtóhoz. Ki lehetett ő, a fiú, akinek mellképét
lávakőbe vésték? Arisztokrata? Félelmet keltő?*

*Az ajtó zárva. Kinyitom, megcsikordul a zsanér,
behunyt szemmel csodálkozom az ágyban, hogy az ajtó*

*a fennsíkot borító rétre néz, alatta egy kék völgy terpeszkedik,
vagy a jeges pokolra, vagy a nyirkos, fehérre meszelt*

*lakásra, vagy egy közönséges ház lépcsőházára,
melynek illatát csak azután érzem, hogy az ajtó kinyílt.*

FERDINANDY GYÖRGY

Forgácsok III.**(Mégiscsak?..)**

Megyünk hazafelé az éjjeli járaton. Nem szokásunk éjszakázni, most is csak amerikai barátainkat vittük moziba. Velük sétáltunk keresztül a Krisztinavárosra, amíg valahol a Márvány utca sarkán találtunk egy ilyen járatot.

Felszálltunk, beálltunk a helyre, ahol napközben a kismamák parkolják a babakocsikat. Éjjel egészen mások a buszok. Bulizó fiatalok kiabálnak, hol leülnek, hol meg felugranak. Félig üresek az ilyen éjszakai járatok.

Valahol a vasúti felüljárónál történt: hirtelen a nyakamba szökött egy fiatal lány:

– Ma van a születnapom! – sírta a fülemben.

Hogy mit mondott még, nem emlékszem pontosan. Talán, hogy a kedvenc írója vagyok. (Az ilyesmit megjegyzem magamnak fényes nappal is. Hát még egy ilyen égből pottyant éjszakai járaton!)

– És most? – kérdeztem. Az amerikaiak fényképeztek, feleségem jegyzetelt. Emil-címet cserélt: az ő korában mindenre gondolnak az asszonyok.

Én csak azt láttam, hogy csorog a könny annak a lánynak az arcán. Az egész alig tartott néhány pillanatig. Valahol – a szobor –, a Szarvassá vált fiúk közelében kiürült az utastér. Magamra maradtam a sarokban, a babakocsik számára fenntartott helyen.

Az amerikaiak álmélkodva veregették a vállamat:

– Nem raboltak ki! – gratuláltak. – *Birthday gift* voltál! Születésnap ajándék! Happy birthday too you! – énekelték. – Boldog születnapot!

Fáradt voltam, hamar elaludtam. Hajnalban jutott csak eszembe, hogy az a zokogó fiatal nő egyedül utazott. És akkor, hajnalban, valami más is eszembe jutott. Mégiscsak! Azt mondta: mégiscsak szép lett a születésnapom!

Hajnalban mindent jobban lát az ember. Történt azzal a lánnyal valami. Valami végzetes dolog.

– Elküldöm neki a képeket! – mondta a reggelineél feleségem.

– Hogy hívták? – kérdeztem.

– Ritának.

Bólintottam, felírtam magamnak. Ez lesz a címe. Még ma reggel megírom. De hogy elküldeni? Hiszen Rita már nem él! Biztos voltam benne, hogy este, a százötösön, nemcsak tőlem búcsúzott.

(A felelősségről..)

Dés Mihályról, a barcelonai Lateral szerkesztőjéről argentin barátom, Barsy Kálmán beszélt először nekem. Dés akkor már közel húsz éve vitte ezt a spanyol folyóiratot, irodalmunknak az ibér világra nyíló ablakát.

Átestünk a rendszerváltáson, aki tehette, hazatért, megszűnt az úgynevezett nyugati magyar irodalom. Dés Mihállyal itthon találkoztam. Spanyol környezetben szocializálódott írók voltunk, a közös múlt hamar összehozott.

De a közös múltnál is inkább összehozott minket a jelen. Az, hogy nem találtuk itthon a helyünket. Egy idegenbeszakadtból visszidenssé vedlett íróféleségnek kánonba kerülni itt, nálunk nem egyszerű dolog.

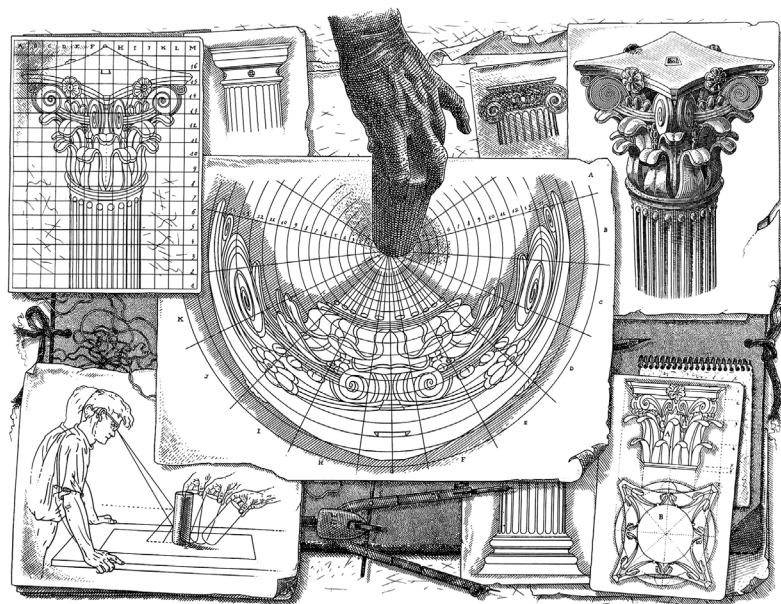
Misa nagyregénnyel próbált „Dévénynél betörni”. Én meg írtam róla az ismertetéseket. Számomra a *Pesti barokk* érdekes kísérlet volt. Egy modern „licsnij cselovjek” útkeresése. A hazai olvasó számára azonban – úgy tűnt – idegen ez a hang. Az ironia és az önironia, egyszóval a szellem, amit Dés Mihály magával hozott.

Tény, hogy a Szépirók Társasága még Esterházy Péter javaslatára sem fogadta be őt. A tagság egyik fele tartózkodott a szavazástól, a másik ellene szavazott. Még maga Esterházy is némán hallgatott. Ketten próbáltunk szót emelni mellette, Barna Imre és jómagam. Ügyetlenül én is: nem mondtam el mindazt, amit a barcelonai Lateral-ról tudok. Dadogtam csak, és nálam jobb érvekkel Barna Imre sem rukkolt elő.

A szégyenletes esemény utóhangjáról nem sokat tudok. Ledolgoztam egy karibi előadókörutat. Amikor ismét hazakerültem és viszontláttam őt, Misa már nem volt a régi. Mesekönyveket írt, anekdotagyűjteményeket. Nem érdekelte már, amire annak idején, Barcelonában feltette az életét. Ha megszólalt, feleségem főztjét dicsérte. Azután tovább hallgatott.

Most pedig ő is magunkra hagyott. Visszament oda, ahol még hinni, reménykedni tudott. Katalóniában végzett vele nemzedékünk tömeggyilkosa. „Azt hiszem, többek felelőssége, hogy nem sikerült őt igazán a valódi helyén értékelni” – írja róla óvatossággal egy napilap.

Ez így igaz. És az egyik felelős – a többi között – én, a vadnyugati sors- és pályatárs vagyok.

Anamorfózis oszlopfővel I. (1994, rézkarc)

(Ipi-apacsok...)

A Napút folyóirat XIX/4. számában a szabadkai Sikoly írói vendégeskednek. Tucatnyi költő és prózaíró, akire érdemes figyelnünk. Ennek a vajdasági irodalomnak tétje, közölnivalója van. A Napút vállalkozása követendő példa lehet.

De most nem erről szeretnék beszélni. A folyóirat XIX/4. számában ugyanis vékonyka, 32 oldalas melléklet lapul, Stanczik-Starecz Ervin *Indiánkocsmá* című összeállítása. Versek és novellák, válogatás a chilei Mapuche-irodalomból.

Ennek a félmillió lélekszámú andesi népnek spanyol nyelven is több mint száz éve hozzáférhető irodalma van. Magyarul azonban most olvasok róluk először. Hiányt pótol tehát a magyar etnográfus gyűjteménye, aki elbeszélése szerint néhány hónapig a Mapucok földjén, Temuco katolikus egyetemén tanított.

A szerző lelkesedése dicséretes. A baj máshol van. Ezt az anyagot ugyanis meg kellett volna írni. Írni pedig – a mi szép nyelvünkön – nem képes ez a derék világotudós. Fordításai kétségbeesítőek, még a nagyszerű költő, Nicanor Parra versei is élvezhetetlenek. „Húszéves koromban – írja – az öreg komcsi »nagyírók« terpeszkedő pofázása ette a májamat. Régen is köptem rájuk, ma is...” Hát ez bizony nagy kár. Szerzőnk húszas évei 1970-re, a magyar irodalom fénykorára estek. Jobb lett volna tanulni kortárs nagyjainktól, köpködés helyett!

De ne vicceljük el egy messziről jött ember mádlátta kenyerét! Nem hiányzik itt végül más, csak

az alázat. Az, hogy a hazatérő vándor egy szakembernek adja át az irodalmat, amit magával hozott. Az alázat azonban – a jelek szerint – a Mapucok országában maradt.

(Recenzió helyett...)

Véget ért az Ünnepi Könyvhét, és nekem huszonkét (igen, huszonkét!) dedikált ajándékkötet tornyosul az asztalomon. (Makula)degenerált vagyok, átrágni magam ezen a huszonkét mocsingon barátok között is eltartana karácsonyig.

Feleségem szerint bele se vágjak. Az én koromban tornászni kell, úszni, gyalogolni. Az íróasztal előtt ücsörögve meg sem érem az ünnepeket. Egyszóval: élnem kell, ha írni és olvasni akarok.

Értek a szóból. Elhatározom, hogy huszonkét recenzió helyett egyetlen könyvheti beszámolót írok. Felsorolom a huszonkét szerzőt, aki megajándékozott. Tarján Tamás módszerével valamennyiről írok egy-egy mondatot. Öt hónap helyett öt nap alatt.

Mégsem nyugtat meg ez a ravaszkodás. Van három könyv, ami újra meg újra a kezembe kerül. Az itt következőkben erről a három szerzőről írok három mondatot.

*

Zsebők Csaba versesfüzetét a Püski adta ki, és Máté Imre, a száműzött költő írta hozzá az ajánlást. Barátom, Imre már régen nem él. A versek egyike-másika Nyugaton jelent meg. Vajon mikor vesz róluk tudomást a szülőháza? „A népdal és a szürrealista képalkotás közötti térben” kószáló költészetével Zsebők Csabának itthon is helye van.

A másik kötet szerzője a szegedi Radnai István. Az ő versei is megérdemelnék, hogy a szószékesfővárosban is felfigyeljen rájuk az olvasó. Ami engem illet, ezt a már nem egészen fiatal költőt immár húszéves évek óta elszoruló szívvel figyelem.

Harmadik inspiránsom, Terék Anna a változatlanul izgalmas vajdasági irodalomból érkezett. *A Halott nők* másfélszáz oldalas versfolyama halálsikoly: egy macsóvilág vádirata. Ami engem illet, ilyen gyomorba markoló monológot keveset ismerek. Gazdagodhatna – ha tudomást venne róla – a gyakran mondanivaló nélküli pesti irodalom.

(Brazília...)

Van egy új magyar film, ahol cigányok és magyarok csapnak össze. Persze, csak a pályán, és egy kis faluban. Jó forgatókönyv, nem részrehajló, a romák sem rokonszenvesebbek, mint a magyarok.

Tízen ülünk a díszteremben, az új magyar filmnek kevés rajongója van.

– Mi az, te sírtál? – kérdi tőlem az amerikai asszony.

Kifújom az orrom. Ritkán járok moziba. Csak kint az utcán jut eszembe, hogy én végig a cigányoknak szorítottam. Ők voltak az én trópusi népem. Akik legyőzték az északiakat.

Az, hogy jenki, vagy hogy gádzsó, az én fejemben rokon értelmű szavak. Ilyen fura állapotot produkál a kettős (a hármas) tudat. Az identitás! – magyarázzák, akiknek nem jutott.

Gondoltam, hozzábiggyesztek valamit a szakvéleményhez. Végül is ezt tanítottam félévszázadon át a rabszolgák unokáinak.

Íme, mi minden jut az ember eszébe Pesten, az Uránia moziban.

(Három kérdés...)

...amire az interjúalanyunk nem árt felkészülnie. Az első, hogy miről szól a könyv, amit bemutat. Ez a legnehezebb: ötszáz oldalt öt perc alatt elmesélni.

Másrészt azt, hogy mit írt össze – hogy merre vitte el a téma –, gyakran már nem is tudja a riportalany.

Ami engem illet, ilyenkor mellébeszélék. Elmondom, hogy próbálok rendet tenni a dolgaiban. Lezárni az olyan elcsépett tárgykoröket, mint a kalandozás és az idegen asszonyok – egyszóval mindazt, ami éveken át foglalkoztatott.

Helyüket a hazatérés veszi át. Hogy lehetséges-e? És hogy mit talál, aki hazatér. Hogy milyen a légüres tér.

Ide tartozik az ingázás dicsérete. A nagy előny, hogy mindent messziről lát az ember. És a hátrány, hogy az ingázó – sehová sem tartozik. Ha bajba jut, menthetetlenül magára marad. A kétlakiság – bárki bármit mond – nem természetes állapot.

Ennyi. Lenne persze még néhány apróság, amit elmondanék, ha kegyesek hozzám az égiek. Például, hogy mit gondolok a műfordításról. Hogy mit kellene lefordítanunk. Ebben a felsorolásban a mai prózánk állapotáról alkotott véleményem is benne van.

Bátrabb perceimben néha nagyobb dolgokba is belevágnék. Megírnám például 1956 (szerintem) igaz történetét. Vagy nagynéném, Bernovits Vilma életét, akit 1944 karácsonyán, negyvenegy évesen lőttek bele a Dunába a nyilasok.

De hát ezek csak álmódosások. A harmadik kérdésre, arra, hogy min dolgozom, könnyű a válasz. Ezen, ni! Ezen a szösszeneten.

Anamorfózis oszlopfővel II. (1994, rézkarc)

CSONTOS JÁNOS

Illuzionizmus

*A fő, hogy léteznek illúziók.
Történetek a szétfolyó időben.
A lélek többé nem lesz már erőtlén,
mert behálózzák ő scenáriók.*

*A mítosz akár egy segédvonal,
mi átlendít az élet buktatóin.
Míg kisgyermekként ugráltál a Zsórin,
már megfogant a szívedben a dal.*

*S a színhelyek – mind-mind önkényes Éden –
úgy kaptak ellenpontot fenn az égen,
hogy csillagász sem köthetett bele.*

*S bár elpusztíthatatlan lett a suskus,
az életmentő illuzionizmus
a létezésednek jobbik fele.*

Négy évszak

*Bágyadt, füstszagú őszi versek
Barna Bakák, bíbor Budák
Fogaim alatt körte herseg
Nézem a sompolygó Dunát*

*Támad a tél elégiákkal
Súlyos Pilinszkyk, Rónayk
Az élet megadásról tárgyal
Ugyan ki bírna szóra itt*

*Rügyet pattint a tavasztündér
Vidor Utassyk, Péntekék
Kínálnak végleg odatüntér'
Sárga szirmot és kék eget*

*Aratáskor a bandagazda
Dévaj Faludy, dús Weöres
Elhullott mag a hanga-gazba'
Poézisunk is körkörös*

Megkésett koccintás

Zsille Gábornak

*Elszerződöttetett magyar falvak
a polák Tátra két oldalán:
nevek, mik elhomályosultak,
s kompenzációként talán
e kéttucat helységért cserébe
fénylik Kisárva temploma,
magyar szenteknek menedéke,
megfakult álmoknak hona.*

*Nevezd bátran Galiciának:
Kis lengyelországból nem ért
sem a jókedély, sem a bánat;
nem adnád úgysem semmiért,
hogyha gurálok adomáznak
kamasz Dunajec tutaján,
mint lagziban a botos násznagy,
tobzódasz szabadon és buján.*

*S járod soktornyú magyar Krakkót,
hol otthon van a szerelem,
s hol a barátság mindig megvolt
rokon-barázdált szíveken,
s ma is kerülhet még tolvajkulcs
strófák és ideák között,
s mielőtt végképp holtra halkulsz,
más álmokhoz is lesz közöd.*

*Késhetnek gyönyörök és díjak,
zsendülnek a bölényfüvek,
vodkában ázik kedv és írmag,
örvendezni nem kortünet,
mégis ha koccintásra lódul
két versviselt írói kéz,
alkohol zsibbaszt nyugtatóul,
s megvillan részben az egész.*

Mások helyett bátor

Beszélgetés Csontos János József Attila-díjas költővel újságírásról és szépirodalomról, filmezésről és építészetről, földi létről és túlvilágról

– *Ötvenöt éves vagy. Emlékszem, öt évvel ezelőtt, ötvenedik születésnapod idején azt mondtad nekem egy beszélgetésünk során, hogy számvetést készítettél. Mik voltak az akkori leltár fő eredményei, „tétélei”? És az elmúlt öt évben hogyan változott ez a leltár?*

– Kiugrott matematikusként, pontosabban matfizesként sosem akartam érintetlen maradni a szám-misztikától, sem a kerek évfordulóktól. Az első gyűjteményes verseskötetemet is negyvenéves koromban jelentettem meg, a két- vagy háromfedelű *XL* címmel. A következő illet, a *Delelőt* egy évvel úgymond „elsiettem”: akkor negyvenkilenc voltam. Mentségemre szolgáljon, akkor terápiás célja is volt a szerkesztgetésnek: valamiképpen fel kellett dolgoznom a Nagyítás című kulturális heftilap sikerét és kudarcát. A számvetés persze ettől függetlenül is elkövetkezett volna. Negyvenévesen az ember még szívesen viseli a Marcus Aurelius-i maszkot: tudja, vagy inkább sejti és reméli, hogy a nagy sötétlő erdőből kifelé vezető út minden bizonnyal legalább olyan hosszú, mint az, ami befelé vezetett. Ötvenévesen már nem a fehér foltok meghódítása a fő cél, hanem a visszaszámlálás. Mire van még, mire lehet még idő? Az íróember meg különösképpen hajlik a pánikra: hátha végképp benne reked, ami lehetőségként benne volt – és ez soha nem derül majd ki... E tekintetben egyszerűen vagyok fatalista és lá-

zadó. Egyfelől végtelenül bízom a Gondviselésben, hogy az Úr tudja odafenn, mit és miért csinál; másfelől – az istenkáromlást sürölva – időről időre fel kell tennem a kérdést: bizonyos, hogy az Atyának mindig jó és csalhatatlan az ízlése? Ebben persze benne van a talán megalapozatlan „társteremtői” gőg is; elvégre – ha egyoldalú egyezséggel is – mintha arról lett volna szó, hogy részfeladatot kaphatunk a Teremtésben.

Annak a bizonyos leltárnak a tétélei amúgy öt év után is nagyjából helytállóak. Már a *Delelő* után is éreztem úgy átmenetileg, hogy lírai szempontból mintha kiürülnek, mintha mindent megírtam volna, amire születtem. Aztán folyvást adódtak új helyzetek, keletkeztek új ciklusok, amelyek egyben-másban talán hozzátettek az addigiakhoz. A versírásban nálam mindig nagy áradások és aszályok voltak: én nem vagyok folyamatosan, minden percemben költő. Az egész amolyan bűvópatakhoz hasonlít, és többnyire nem tudom szabályozni. Könnyen el tudom képzelni, hogy egyszer csak nem bukkan ki többé a föld alól – de azt is, hogy ez a csiki-csuki már életem végéig így lesz.

– *Gondolom, ezt a kiürülésképzetet befolyásolja néhány körülmény...*

– Két tényező mindenképpen. Az egyik a reménytelenül konzervatív alkatom, a formák iránti nem csillapodó vonzalmam, amely valamiképp összefügg a felszedett

matematikai kultúrával, valamint az ösztönös irtózásom az avantgárdtól. Kassákat például magamban azzal mentem, hogy ő is klasszikus volt, csak a modorosság divatjától vezetettve erősen megjátszotta magát. A „maradiság” azonban – felmondva a romantika által meghonosított eredetiségkényszert – mintha valahogy véges volna. Holott persze nem az: József Attilát, Babitsot, Kosztolányit, Weörest olvasva meggyőződik az ember e mentalitás végtelen voltáról. De őket fellapozva egyúttal szerénységet is tanul, mert rádöbben, hol a helye: talán a kemencepadkán, vagy még ott sem. Mindez persze nem jelenti azt, hogy az utód ne kereshetne akár személyes vagy „szakmai” kapcsolódási pontokat is a nagy elődökkel, a hajdnavolt mesterekkel. A másik tényező, ami a lírai üresség képzetét erősíti, a próza csábítása. Mondták, mondogatták az öreg költőbarátaim, hogy ez egy napon majd be fog következni.

– *Valóban, idősebb lengyel költőtársaim annak idején arra intettek, hogy harmincas fejjel minden költőnek írnia kell egy regényt...*

– Én azt tapasztaltam, hogy a próza felbukkanásába az embernek nincs beleszólása. De én valahogy évtizedeken át immunis voltam a fenyegető kórral szemben: a prózaírói vénát naponta megcsapolta a publicisztikai praxis. Per-

sze ez azért volt lehetséges, mert a publicisztikát kezdettől némiképp megemeltem, irodalmi elemekkel telítettem, így az íróembernek is nap mint nap kielégülést hozott. Ez a technikai rutin karbantartási igényének messzemenően megfelelt, ugyanakkor óhatatlanul rontja a prózastílust. Ezt tapasztalom a saját bőrömön is. A modor a közírásban áldás, a szépírásban átok. Ha tehát arra a kiinduló kérdésre próbálok válaszolni, hogy az utóbbi öt évben miként változott a leltár, akkor a legnagyobb újdonság (Vitéz Ferenc rólam írt monográfiáját nem számítva), hogy megírtam és megjelentettem az első regényt, az *Angyaldekameront*.

– *Nem rosszmájúan, csak csodálkozva kérdezem: az egy regény?*

– Na igen. Lehet vitatkozni rajta, hogy ez regény-e egyáltalán, de manapság hovatovább minden lektűrön túli nagyprózán lehet. Amelyiken mégsem, az gyanús. Persze nem is én lennék, ha kezdeként nem rögtön trilógiában gondolkodtam volna. Az *Angyaldekameron* e regénytriptichon egyik elképzelt mellékoltára, és teljesítette a vállalt matematikai programot: száz fejezet, mind-egyik tízezer betűhely, összesen tehát egymillió leütés. Nekiduráltam magam a másik mellékoltárnak, az *Ezeregy nappalnak* is, de a betegség hirtelen letaglózott. Rádöbentem, hogy fizikailag képtelen vagyok jó színvonalon megcsinálni. „Lekenni” viszont nem akartam: a meghosszabbított határidő lejártával kényszerűségből kamatostul visszafizettem az NKA-nak az alkotói ösztöndíjat. Ennél a műnél az egy híján egymillió betű három „szent” számnak: a 77-nek, a 13-nak és a 999-nek a szorzatából jött volna ki. Így, hogy gyöngé-

testi állapotom és változó állóképességem miatt csúful megfutamodtam, a tervezett ezeregy darab, egyenként 999 leütésből álló miniprózából megmaradt torzóban az a hatvanhat (sátáni szám), ami elkészült. A címet átmentettem az új verseskötet borítójára, a 77×13-as szerkezetet pedig az *Ezeregy mondat* című kompozíció számára. Mert – ha megérem – mégis lesz prózatriptichon, és lesz másik, átelleni mellékoltár is, még ha a szerkezet mechanikailag erősen el is billen majd. Egyúttal feladtam azt is, hogy a főoltár, a *Napregény* egymillió betűs legyen. Ez túlzott megkötés volna. Itt lényegesebb szemponttá vált, hogy lehetőség szerint ez legyen majd a legartisztikusabb, legkiérleltebb szövegem, amit valaha írtam vagy írok. Egy másik, szakrális minőség. Főmű. Egyelőre csak az a biztos, hogy – korokon átindázva, de szülőhelyemhez, Ózdhoz hűnek maradván – maga is hármasszoros lesz: háromszor három fejezetből fog állni.

– *Hát igen, csakugyan a matematikai szabályosság varázskörében élsz... Verseidet olvasva, illetve olykor szerkesztve az a benyomás támad, hogy jó értelemben „könnyen” írsz verset, vagyis nem nyűglódsz (túl) sokat az ihletért. Igaz ez?*

– Igaz is, meg nem is. A versesköteteken nem látszanak az olykor több hónapos, féléves szünetek. Ha a versírás penzumszerű volna, akár az újságírás, igen nagy bajba kerülne. Bár kétségbe azért nem esnék. Előfordult, hogy verses alkalmi köszöntőt kértek tőlem valami kerek évfordulóra készülő meglepetéskötetbe, de nem és nem jött az ihlet – jobb híján megoldotam hát a dolgot publicisztikával,

amit álmomból felkeltve is képes vagyok produkálni. Amit „könnyűségként” érzékelsz, az nem annyira mennyiségi, mint minőségi kérdés. Noha többek szerint máris túl vaskos a lírai életművem, vannak nálam sokkal szószátyárabbak is a szakmában. Én például soha nem tudnék tizenöt-husz szonettet megírni egy nap, mint Tandori Dezső.

– *Szerintem tudnál, csak persze nem biztos, hogy érdemes lenne...*

– Na jó, tudnék – de nem akarnék. A „könnyűség” azért minőségi kérdés, mert igen hamar kialakult bennem az igény, hogy addig kell dolgoznom egy versen, amíg kellően gördülékeny nem lesz. Ez nyilván a közírásból átszármazó kíváncsi: ha már megtisztel az olvasó a figyelmével, ne fárasszam kényszerű rejtvényfejtéssel, ne hozzam szükségtelenül zavarba, ne alázzam meg, ne kívánjak meg tőle különösebb elismeretet. Másfelől – az elmaradt izgalmakért cserébe – szolgálnom kell valami egyébvel. Ez az a pihe-szerű könnyedség, amit segít létrejönni a végtelenségig csiszolt vers- vagy gondolatritmus, illetve a szerkezet olykor matematikai tisztaságú szépsége. Publicisztikában ez úgy hat a befogadóra, hogy „én is éppen így gondolom” – holott olvasás előtt dehogy gondolta; költészetben pedig úgy, hogy „ha kicsit összekapnám magam, én is tudnék ilyet írni.” Holott...

Nagyobb tömegben – mondjuk ciklusba vagy kötetbe szerkesztve – ez a gördülékenység hathat úgy, hogy ezek itt sorjázó bagatellek, kisujjból kirázva. Ráadásul az ihlet is sokszor eltérő nálam, mint másnál. A legkritikábban ülök le úgy, hogy most erről vagy arról fogok írni, eltekintve persze az

előre kimódolt ciklusoktól, a kötetértékü kompozícióktól, de azoknál jobbára a forma az elsődleges. Előfordul, hogy egy ritmust álmoldok meg, mint a *Szonettregény* esetében történt, vagy egy szokatlan rímpár kezd el motozni az agyamban. Tudom, hogy ez komolytalannak tűnhet így, de legalább enyhít valamicskét azon a pátoszon, ami a költészetet még mindig, annyi tudatos és eltökélt mítoszrombolás után is körülveszi, és amitől gyakorta szépelgő sznobériát szimatolok.

– *Költőként vonzódsz a kötött formákhoz. Konzervatív, klasszicizáló embernek tartod magad? Tudatosan próbálsz kozmoszt teremteni magad körül a mindenféle kavargó káoszról?*

– Két különböző dolgot kérdezel. Az egyik a költői alkatra vonatkozik. Igen, világnézetileg konzervatív vagyok – ez mindent összevéve roppant forradalmi hitvallás manapság, mondhatni a XXI. századi avantgárd –, költőnek pedig többnyire klasszicizáló. A mai poétamezőnyt tekintve igazán nem vagyok rossz társaságban – és ez a mentalitás jószerivel független a világlátástól és a politikai nézetektől. Hogy csak a mesterségbe-lileg hozzám többé-kevésbé közel álló, igen heterogén hadat említsem: többek között Ágh István, Babics Imre, Báger Gusztáv, Bertók László, Buda Ferenc, Falusi Márton, Farkas Árpád, Fekete Vince, Karácsonyi Zsolt, Kányádi Sándor, Kiss Anna, Kiss Benedek, Kodolányi Gyula, Kovács András Ferenc, Lackfi János, Léka Géza, Markó Béla, Makkai Ádám, Mezey Katalin, Nagy Gábor, Nádasdy Ádám, Parti Nagy Lajos, Rózsássy Barbara, Orbán János Dénes, Serfőző Simon, Szentmár-

toni János, Szöcs Géza, Térey János, Tornai József, Tóth Erzsébet, Tóth Krisztina, Varró Dániel, Vári Fábrián László, Vitéz Ferenc is részben vagy egészen ide tartozik.

Amikor tizenévesen elkezdtem a versírást, nagyjából fele-fele arányban szerepelt a kísérleteim között a szabad- és a kötött vers. Egyenrangúnak éreztem a kétféle poétikai hagyományt, de csöppet sem gondoltam úgy, hogy a rím és a ritmus mellőzése bármit is szétzúzott vagy meghaladott volna. Pláne nem hittem azt, hogy a szabadvers valóban szabadabb vagy akár szabadelvűbb lenne, mint amelyik „gúzsba kötve táncol”. Az meg szóba sem került, hogy „haladó” módon minőségi különbséget tegyek az avantgárd javára. Könnyű belátni, hogy egy közepes szabadvers nem írhatja felül definíció szerint mondjuk Vörösmartyt vagy Aranyt. Később nemcsak az idő kiterjesztésének vágya miatt billentem el a klasszicizáló gyakorlat felé. Az irodalmi idő nemcsak a jövő, hanem a múlt felé is tetszőlegesen hódítható, s olykor a hagyomány a legbátrabb újítás. Más is vezérelt: azt láttam, hogy a csakis szabadverseket író kollégák művei között sok a lufi, az alibi, a blöff. Meglehet, halálukig elműködnek, de amúgy valószínűleg megbuknának a verstani alapvizsgán. Ezt a gondolatot még Rózsa Endre, az első verseskötetem valódi szerkesztője ültette belém, és az e tekintetben pardont nem ismerő Utassy József erősítette meg. Még náluk is radikálisabb volt Marsall László, aki azt mondta nekem: „Ha a szabadverset folyószöveggé alakítod, és úgy működik, mint a próza, akkor az nem vers, hanem próza.” Létezik persze prózavers és verspróza,

azonkívül makáma is – Toót-Holló Tamás barátom egész regénytrilógiákat ír belőle. Ám ahogyan öregszem, mindinkább hajlok a marsalli szigorúság felé. Aligha véletlen, hogy a szabadverssel korábban rengeteget kísérletező Oláh János is kötött formában írta meg összegző, elmélyült, máris klaszszikusnak számító őszikéit.

– *És mi a helyzet a kozmosz utáni vággyal a káosz ellenében?*

– A kozmosz teremtése nálam nem alkati, hanem ars poetica-jellegű: nem adottság, hanem vállaldolga. Pontosítok: nem annyira kozmoszt akarok teremteni a verseimben, hanem rendet. Egy rendpárti költő, hm... Bennem is annyi a rendtelenség meg a világban is, hogy kell valamiféle ellentét. Persze, ha a rend egyúttal kozmoszá áll össze, az igen megtisztelő, elvégre József Attila emberi rendet álmodó kozmosza is annak ellenére jött létre, hogy Ady már megállapította: „Minden Egész eltörött”. De a modernizmus csúfos kudarcára nem a posztmodern relativizálás, a cinikus dekonstruktivizmus a válasz, hanem a rombolás helyett az újraépítés. Ami persze nem újjáépítés, hiszen nem lehet nem tudomást venni mindarról, ami közben történt. Alföldy Jenő csodálkozott rá egyszer arra, hogy az évszázados-évezredes formákat, poétikai kliséket olykor tüntetően XX-XXI. századi tartalommal töltöm meg. Ha becsületes akarok lenni és a korom gyermeke maradni, akkor ugyan mi mással tehetném?

– *Megkockázatom: kortárs költészetünkben a Te életművedben található a legtöbb ajánlott vers. Egyszer érdemes lenne névsorba szedni, ki mindenkinek a nevét írtad oda kurzívval egy-egy versed címe alá.*

Fontos számodra a közösség, az irodalom közösségi jellege?

– A minap magam is rácsodálkoztam, hogy például a *Delelő* című gyűjteményes kötet dugig van ajánlásokkal. Nem mondom azt, hogy boldog-boldogtalannak verset ajánlottam – nemegyszer mindössze két- vagy háromsorosat! –, de valóban keletkezhet az olvasónak egy olyan felületes benyomása, hogy itt valamiféle inflációs jelenségről van szó. Előtte és utána már nagyságrenddel kevesebb az ajánlás, de még mindig elég sok. Olykor az ajánlás megszemenően indokolt, mert a téma szorosan kötődik a címzethez, sőt kifejezetten az illető az ihlető. Máskor viszont nagyon nem indokolt. Ebből az következik, hogy ha lesznek „abszolút” összegyűjtött versek, mondjuk a hatvanadik születésnapomra, akkor ezeket az ajánlásokat talán egy picit meg kellene rostálni. E seregszemle létrejöttének az oka amúgy meglehetősen egyértelmű: az önterápia. Hogy egy bizonytalan, elanyátlanodott lelki helyzetben az ember saját magának is bizonyítsa, mennyi mindenkire van köze, mennyire nincs egyedül a nagy Mindenségben. Csakhogy ezzel az „inflációs” dömpinggel némiképp valóban leértékelődnek az igazi barátok, mesterek és tanítványok. Ám ez külsődleges jegy: remélem, a verstesthez nincs komoly köze.

Kérdésed másik fele az irodalom közösségi jellegéről szólt, s az a válaszom: igen, ez fontos számomra. S mindjárt sorolom is, mit nem értek közösségi jellegen. Nem értem rajta az úgynevezett irodalmi életet: ez jó és hasznos lehet például a szabadidő színvonalas eltöltése, az irodalmi barátságok ápolása, az információcseré és a

Versfelvétel a Magyar Rádióban

szakmai érdekérvényesítés szempontjából, de vajmi kevés köze van az alkotáshoz. Nem értem rajta az irányzatos sorsirodalmat: azt az irányultságot, hogy bármit is az írónak kellene elrendeznie az alkalmatlan és léha politikusok vagy vízügyesek helyett. Mindeközben azt vallom: nem létezik irodalomidegen téma – beleértve a politikát és a vízügyeket is. De a szerepzavar mindig kínos.

– *Nem érzed magad magányosnak írás közben? Hiszen olyankor egy szerzetesi cellában ülünk.*

– Minden látszat ellenére az ember messze nincs egyedül, amikor ír. Merthogy egy kulturális közegben alkot. Ez ugyan ellentmond a minőségi irodalom arisztokratikus voltáról vallott közkeletű nézeteknek: magam is szoktam hangoztatni, hogy ez egyfajta szellemi lovagrend... Ám nincs összeütközésben azzal, hogy a művészet alapvetően nem demokratikus képződmény. Az égiek által eltérően adagolt tehetség, képesség, lehetőség minden, csak nem demokrácia. Utóbbi egyértelműen politikai, s nem esztétikai kategória. Az íróember nincs egyedül: nemcsak az elképzelt vagy valós

olvasók miatt, hanem azért sem, mert a klub, amelynek a tagjává vált, időben és térben úgyszólván határtalan. Így lesz kortársa Janus Pannonius és Csokonai, honfitársa Villon, Tolsztoj vagy éppen Günter Grass. A világirodalom nem felületes szépségverseny, ahol kebleket, vádlikat, bőrt és frizurát díjaz az elképzelt zsűri. Ha belegondolunk: miközben azt mondjuk, „szeretem Marquezt, Hemingwayt vagy Bulgakovot”, voltaképpen halott agytekervényeknek teszünk forró szerelmi vallomást. Ez egyszerre felkavaró és megnyugtató, ha arra gondolunk: a művészet képes áthágni a halandóság emberi korlátait. Legfeljebb az a boszszantó, hogy az időegyenestúlsó felén nincs hatalma. Lehet, hogy ötven év múlva megszületik a legnagyobb magyar poéta, aki Radnóti szorozva Tóth Árpáddal, és én nem ismerhetem, nem élvezhetem, nem ízlelhetem.

– *Új, kora ősszel a Magyar Napló Kiadónál megjelenő versesköteted címe Ezeregy nappal...*

– Ez a kötet szűk három év lírai termését gyűjti össze. Lehetne akár *Tíz év 2. is* a címe. Amiben szerkezetileg mégis különbözik az

elődjétől, az az, hogy itt vannak ciklusok. Túl heterogén, hangulatilag szélsőséges volt ugyanis az anyag ahhoz, hogy a tisztán kronológiai megoldás – mint legutóbb – ezúttal ne egy szatírcsokból kínálatát idézze. Van itt minden, a legvidorabb bökversektől a szemérmes halálversekig. Csupán három olyan ciklus van, ami annak is íródott: egy hosszúvers, egy parafrázisfüzér, illetve a *Bédekker*. Úgy adódott, hogy egy éven belül „bejártam a világot”, a Karib-tengertől Ázsián át Óceániáig, s ezeknek az utaknak változó formájú verslenyomatuk is maradt – mielőtt még az égiek megálljt parancsoltak volna a maródi életmódra kárhóztató betegséggel. Odafent nagy mesterei az időzítésnek...

– *Maradjunk még az új műveknél! Egyidejűleg lát napvilágot az Írókorzó és az Építészkorzó című köteted is – mindkettőnek az alapja egy filmsorozat. Mennyire szerves része alkotói életednek a mozgókép?*

– A dokumentumfilmzés igen későn, úgy negyvenéves koromban úszott be az életembe, s az azóta megszületett több száz produkció, tucatnyi sorozat is beillik már egy külön életműnek. A témérdek forgatás egyfajta szabadságérzetet ad, s át is alakítja az ember mentális térképét: amit egyszer filmre vett, az elkerülhetetlenül megragad benne. Nekem emiatt aztán egészen más a Magyarország- és Kárpát-medence-képem, mint a legtöbb kamerátlan embernek. Az *Írókorzó* és az *Építészkorzó* olyan ikersorozat, ahol a kamera mellől magam is a kamera elé álltam: a monológot dialógus váltotta fel. Tisztában vagyok azazal, hogy nem vagyok született,

vérbeli riporter, viszont a „korzózás” során – az építész és író helyszínről helyszínre követve – hitelesen képviselhetem a kívülálló nézőt, akinek minden epizódban remélhetőleg egyfajta beavatásban van része. Az ikersorozatból pedig most ikerkönyv készült. Furcsa ez, hiszen egy fiatalabb műfaj, a mozgókép lett visszafordítva egy öregebbe, a nyomtatásba. Talán nem függetlenül attól a víziómtól, hogy egy esetleges, mindent letörölő „digitális világvége” után a jó öreg könyvekből menthetjük majd vissza a kollektív tudást.

Az *Építészkorzó*ból négy évad során harmincöt adás készült, az *Írókorzó* könyvváltozatában húsz irodalmi séta szerepel. S a két beszélgetőkötet alkalmat adott arra is, hogy az emlékezet mélyéről előássam az előszó számára mindazokat a produkciókat, amelyeknek kollégáimmal a részesei lehettünk az elmúlt bő másfél évtizedben.

– *A filmzésen belül is sajátos kapcsolat fűz az építészethez. Ez korántsem magától értetődő...*

– Sokáig valóban egyeduralkodó volt számomra a filmzésben az építészeti téma, és az irodalom csak kullogott utána. Ám az utóbbi években szépen felzárkózott. Húgom építész, egy közeli barátom urbanista – mindez azonban önmagában nem indokolná ezt a szokatlan szellemi vonzalmat. Talán a vér nem válik vízzé, és a családi legendárium szerint a felmenőim között olasz építőmesterek is előfordultak. Az építészeti kétségkívül filmbarát: háromdimenziós művészet, az épületek körbejárhatók, eleve „eladják magukat”. Az építészek pedig kifejezetten megszerettek, méltányolnak, díjakkal halmoztak el, sőt tiszteletbeli építésznek tartanak. Las-

san annyit filmeztem már velük, mint Oskó Judit és Ráday Mihály együttvéve. Ez a bensőséges viszony talán annak is tulajdonítható, hogy véletlenül sem „problémariportokat” gyártok: nem a hibákat, hanem az értékeket keresem, utóbbiakat irányoktól és irányoktól függetlenül.

– *Csoóri Sándor írja Önarckép, egyetlen tollvonással című versében: „Magam sem értem: sokszor ott álltam én, / ahová már csak egy madár / mert volna leszállni gyanútlanul.” Ez rólad is elmondható. Utólag hogyan látod: melyek voltak a legveszélyesebb helyek, ahol álltál? Egyáltalán: hogyan kerültél oda? Mi készítetett arra, hogy közéleti és kultúrpolitikai harcokat vívj?*

– Az úgy volt, hogy harminc-két évesen, amikor az Esti Hírlap általam vezetett kulturális rovatát egyik napról a másikra beolvasztották a belpolitikai rovatba, és hirtelen felszabadultam a beosztottaim iránt érzett felelősség terhe alól, elérkezettnek láttam az időt arra, hogy a bulvár szeszélyes hullámain odahagyva a polgári sajtó nyugodalmasabb felségvizeire evezek. A Magyar Nemzetnél azonban – némi személyes ellenszenv okán – nem volt helyem a kulturális rovatban. Utolért hát a sorsom: a belpolitikai rovathoz, a közélet mélyvizébe kerültem. Éles választási kampány zajlott éppen, nem volt próbaidő vagy kímélet. Az első időkben kegyetlenül szenvedtem, mert a rendszer nem tudott magához idomítani, de aztán rájöttem: ha másképp nem megy, nekem kell magamhoz idomítanom a rendszert. Lélekben ki-neveztem magam főmunkatársnak (később valóban az is lettem), és igyekeztem teleírni a patinás lap

különböző sarkait. Hamar felfedezték, hogy meglehetősen könnyen és gyorsan tudok tárcát és publicisztikát írni, mégpedig jolly jokerként, szabadon választott témában és terjedelemben. Ez persze korántsem valamiféle velem született tehetség volt, hanem szívs munkával megszerzett rutin, amit a meglévő íráskészségre alapozva alakítottam ki, már a hetvenes években az egy példányos Hanta Hírlapban, majd a nyolcvanas években az egyetemi és megyei sajtóban. A rendszerváltozás küszöbén már egyfajta zsurnalisztaszta sztárnak számítottam Debrecenben: minden alakuló párt hozsannázott nekem, kivéve, amikor éppen konkrétan őket tűztem a tollam hegyére nagy pártatlanságomban. Megtapasztaltam, milyen zsongító a hirtelen jött közéleti népszerűség, és azt is, hogy ez mennyire romlandó portéka. Mindehhez persze a stílusérzék mellett kétségkívül némi politikai érzék is szükségeltetett. E tekintetben azonban arra jutottam: ha a józan polgári ész útját követem, túl nagyot nem tévedhetek. Persze tévedtem, és nem is keveset.

Később is ahhoz tartottam magam, hogy olyat nem vetek papírra, amivel nem értek egyet. Az íratlan alku valahogy úgy szólt: az olvasók rajongásáért cserébe vállalom, hogy helyettük leszek bátor. Később, amikor egyesek erre már afféle kötelező szolgáltatásként tekintettek, amit gombnyomásra igénybe vehetnek, egyoldalúan felmondtam az egyezséget, és ez kiváltott némi morcoságot. Az alakuló Pesti Hírlapba a rendszerváltozás után már vezércikkeket írtam, és egy kisebb bulváros vargabetűt követően immár a Magyar Nemzetbe is, apró kiha-

Csontos Györgyvel és a közös Ezüst Ácsceruzával

gyásokkal bő két évtizeden át. Jelenleg, a széljárás ismételt fordulásával, belső meggyőződésből a Magyar Idők csapatát erősítem. Ifjúkori fogadalmamhoz tartva magamat, soha nem léptem be semmilyen pártba, de jó néhány mozgalmas kampányidőszakot végigcsináltam a világnézeti hitvallásom szerint és a választott politikus mellett korteskedve. Volt egy pár esztendő időszerűsége, amikor a „név” híréhez az „arc” híre is társult: rendszeres szereplője lettem televíziós közéleti vitaműsoroknak. Szerte a Kárpát-medencében számomra ismeretlen emberek a nevemen szólítottak. Ha átvonultam a családdal pünkösdi szombatján a csíksomlyói nyergen, tapsot kaptam. De emlékeztem korábbról: bár ez itt és most kétségtelen a jelen, azért amilyen talmi, éppen olyan mulandó. És így is lett. Egy évtized után oda jutottunk, hogy velem találkozáskor sokan kutatnak az emlékezetükben, honnan is ismerhetjük egymást – és nem mindig segítem ki őket, hogy bizonyára a képernyőről.

– *Bizony, a jelenlegi művészeti „korzózásod” nagyságrenddel ke-*

vesebb emberhez jut el, mint a politika. És ez utóbbi elég sok bajt is hozott rád...

– A markáns publicisztikák és a keresetlen politikai tévészereplések azzal is együtt jártak, hogy megosztó személyiség lettem. Ez már egy másik, szűkebb körű literátor klub, bár itt is elég sokan vannak, Mikszáth Kálmántól Krúdy Gyuláig, Szabó Dezsőtől Petri Györgyig... A világhálón önfeledten szidnak a nevüket nem vállaló kommenthúzókat, és néha ledorongoló vezércikket írnak elvetemült személyemről az ellenérdekű lapok. Olykor megpróbálnak rávaszul miniszterhez, miniszterelnökhöz kötni, ki mindenkinek az „embere” vagyok, hátha e szégyellni való kapcsolat lejáratja, megsemmisíti a rajtam keresztül célbavett politikusokat. Mindezt a macerát elfogadtam a közszereplés elkerülhetetlen velejárójának – kivéve az irodalmi életben, ahol szerintem nincsen helye: ott végtelenül kicsinyesnek és méltatlannak tartom, ha azért hallgatják el még a pusztán létezőmet is, mert a politikai hitvallásom ellentétes az övékkel, és ezt nem is rej-

tem véka alá. Ez a sunnyogás nem demokrata tempó. Működik persze itt is a „mások helyett bátor” ethosz: te csak harcolj értünk, vívd meg a kultúrpolitikai küzdelmeket, kapard ki nekünk a gesztenyét, aztán – talán, esetleg – mi is emberszámba veszünk téged. De értsd meg: mi művészek vagyunk, családunk van, nem avatkozhatunk a politikába, nem vihetjük vásárra a drága és érzékeny bőrünket... Mi tagadás, ötven fölött elegendő lett belőle, hogy kizárólag másokat szolgáljak, és elkezdtem tudatosan a saját gyönyörűségemre működni. Ha pedig szolgálak valakit, akkor a barátaimat.

Visszakanyarodva a Csoóri Sándorral megtámogatott kérdésedre, hogy miként keveredtem én ebbe az egészbe, azt mondhatom: nem, én nem voltam gyanútlan madár. Egyébiránt Csoóri sem. A Nagyítás hetilap kapcsán volt szerencsém alaposabban megismerni a személyiségét: csupán ő maga szerette magáról lombosítani a naivitás mítoszát... A véletlenek összjátéka során kiderült, hogy az én írói-költői alkatom olyasféle (elnézést a szerénytelen párhuzamért), mint Ady Endréé: nemcsak a politikai érdeklődés buzog bennem, de az írásaimban együtt vannak jelen a közéleti és a szépirodalmi attitűdök. Az egyértelmű kategóriákat kedvelő kanonizálók az ilyesmit nem igazán szívelik: ilyen alapon, ha tehetnék, legszívesebben a fél magyar irodalmat kiközösítenék, kiirtanák, Balassitól Petőfin át egészen Nagy Lászlóig.

– És melyek voltak a legveszélyesebb helyek, ahol álltál?

– Mindig azok az eszmei barrikádok, ahol a valódi európai, keresztény alapértékeket kellett

védelmet, nemegyszer reménytelennek tetsző helyzetekben, olykor elképesztő túlerőben lévő, pitiáner, alpári támadások ellenében. Először ott, ahol a hazug diktatúrát kellett aláásni, majd romba dönteni, nem törődve azzal, mi jön majd utána. Csakis jobb jöhet – gondoltam naivan... Azután meg ott, ahol az örökös, professzionista tabusértők a maguk tabuit kívánták ráerőltetni mindenki másra. Ott, ahol az erőszakos jogkiterjesztés már nem csupán a józan ész, hanem a természetjogot is kikezdté. Ott, ahol előbb Istent nem ismertek, aztán ennek következtében már embert sem. Ott, ahol rutinszerűen kettős mércével mértek, s ezt olyannyira magától értetődőnek tekintették, hogy már nem is érzékelték. Ott, ahol nagyüzemi módon hazát árultak. Ott, ahol a régi kipróbált káderek csuklás nélkül behelyettesítették Moszkvát Brüsszellel. Ott, ahol az embert alávaló módon, ok nélkül lerasszisztázták és leantiszemitázták, de soha nem kértek bocsánatot. Ott, ahol zúg az a négy folyó. Persze, ez csak afféle papírmásé értelmiségi hadszíntér, helyenként és időnként kedvezőtlen egzisztenciális következményekkel – de egy demokráciában, hosszabb távon alapjában veszélytelen. Veszélyessé akkor válik, amikor este a vonalas telefonon – felugrasztva a vacsoraasztaltól – felszörgette az embert egy-egy névtelen jóakaró, hogy inkább ne menjen haza másnap egyedül a gyerek az iskolából, mert könnyen baja eshet. Olyankor gondolkodás nélkül, torkom szakadtából szitkozódni és káromkodni kellett, hetedizigleni vérbosszúval fenyegetőzve: eszébe ne jusson a derék pártaktivistának a gyakorlatba is áttenni a poli-

tikai kampánystábnak ezt a lélektani hadviselésnek szánt, kiváló gerillaharcos ötletét.

– Megítélésed szerint a több évtizedes publicisztikai tevékenységed korlátozta vagy serkentette a költői szemléleted, munkásságod?

– Korlátozta és serkentette. Az a sok ezer cikk nyilvánvalóan számottevő energiákat vont el az irodalmi tevékenységtől, ugyanakkor a közírás ihletforrásként sem utolsó. Most az első gondolatom az volt, hogy nem zavarták egymás köreit a diszjunkt halmazok, vagy (beljebb hatolva a matematikai képzavarba) a pályájuk párhuzamosan fut – ám ez nem volna pontos. Inkább összesodródta, már-már szétszalazhatatlanul. Janus-arcú alkotó vagyok: boldogtalan lennék, ha egyiket vagy másikat nem csinálhatnám.

– Kétszer is említetted a Nagyítást, amelynek főszerkesztőjeként végül méltatlan karaktergyilkossági kísérletet kellett elszenvedned. Hogyan emlékszel vissza erre a hét-nyolc évvel korábbi zaklatott időszakra?

– Vegyes érzelmekkel. Ma is azt mondom, hogy a Nagyítást meg kellett csinálni, mert előtte húsz éven át mindenkitől csak a sopánkodást lehetett hallani, hogy kellene egy irodalmi-kulturális hetilap, ami nem az Élet és Irodalom. Sok tekintetben én voltam a közös nevező, aki a zsurnaliszta és a literátor szempontokat egyesíthette. Annak ellenére is bele kellett vágnom, hogy tudtam: a szponzoráló politika a széljárás fordulásával elveszítheti érdeklődését a vállalkozás iránt. Egyébként ez is történt: a 2010-es kétharmados választási győzelem afféle erős mágnesként a kultúrpolitika erővonalait is alapjaiban átrendezte.

A József Attila-díj átvételén Hoppál Péterrel és Balog Zoltánnal

Azzal ellenben nem számoltam, hogy munkanapjaim nagy részét politikai bozótharccal, főszerkesztői fogadóórára beeső komplett örültekkel és a legközönségesebb bürokráciával kell majd töltenem, nem pedig az örömteli szerkesztéssel. Ez utóbbi feladat jobbára a helyetteseimre maradt.

Az általad említett karaktergyilkossági kísérleteknek két nagy szakaszuk volt. Az első az, amikor egyes ellendrukkerek rádöbentek, hogy az elvárásolt Csonotos és csipet csapata mégis megvalósítja a lehetetlent. Sokan úgy gondolták: ha már kikapartam, ezt a pénzt ők sokkal jobban el tudták volna költeni. Csurka István legalább kolumnás vezércikkben fejtette ki mindezt – mások, kisebb kaliberek viszont sumák módon, „fű alatt” dolgoztak. Nem fogták fel, hogy ez a kihasított összeg korábban nem létezett, így formálisan át sem csoportosítható. Mindenesetre megrágmalmaztak, mert abból nem lehet baj: Isztambul-

ban dőzsöl a szerkesztőség (Kós Károly építészeti nyomait kutattam ott egy szem operátorral, saját költségen), a miniszterénél magasabb csillagászati fizetések vannak, és mindent azonnal ellopunk. Senkinek semmi köze nem volt hozzá, de az ilyesféle célzott szövebeszédnek nem tesznek jót egy évtizedeken át féltve óvott karakternek sem. Egy év múlva, amikor a pénzügyi összeomlás után átvilágítást kértem magam ellen, a pénzügyi szakemberek csodálkoztak a legjobban, hogy egy árva fillért sem sikkasztottam el, holott sokáig egyedüli személyi pénzügyi felelősként havonta tízmilliókkal zsonglörködtem. Volt is egy olyan kétértelmű mondat a jelentésben, amely az életteremtlenre vonatkozott.

– *Vagyis a felkért számvizsgálók szerint voltaképpen balek vagy, mert nem loptál a rád bízott pénzből... Bezzeg más megtette volna... Ez is egyfajta bizonyítvány a korunkról.*

– A jobb sorsra érdemes vállalkozás akkorra már dörzsölt kultúrgengszterek markába került, akik Csoóri Sándor vélt vagy valós naivitásának védősánca mögé húzódtak. Mivel Csoóri kiadóként a negyvenedik lapszám után – a finanszírozás teljes elakadásával – nem adott már utasítást a lap további nyomdába adására, a Nagyítás de facto megszűnt létezni. Innentől a bőromet, vagy inkább a becsületemet kellett mentenem, hogy sanda lelkű háttéremberek ne „hátékázzák” rám orvul a széles kiadói döntések folytán felhalmozódott honorárium-adóságokat. Pedig az átadás-átvételkor ezek teljes mértékben kifizethetők lettek volna, ha talányos „tartalékképzés” címén – amely a lap állítólagos újraindítását szolgálta – ezeket más célokra, alkalmi „segélyekre” el nem költik, amelyekre már nem volt rálátásom és befolyásom. A bekötött csonka évfolyamot fellapozva ma is úgy gondolom: a minőséget tekintve

Építészekkel és filmesekkel Tokióban

a Nagyítás miatt nem kell szégyenkezni. Ha kapunk még egy-másfél évet, nagy bajba kerülhetett volna a konkurencia. Nyitottak voltunk, a szerkesztésbe kívülről nem szóltak bele. Ha a hasábjain megjelent a politikum, az főként az én kettős természetből adódott.

Az agónia heteiben érkezett a karaktergyilkossági kísérletek második szakasza. Miközben a személyes túlélésemért küzdöttem, és az erkölcsi csapdahelyzetből nemigen látva kiutat, testileg és idegileg leépültem, ismeretlen eredetű összeesküvés-elméletek kaptak lábra, hogy én ki mindenkivel szövetkeztem a hetilap bedöntésére. A rövid emlékezet azt már elfeledte, hogy a Nagyítás voltaképpen az én gyermekem is, és szerető, felelősségteljes apaként ugyan mi indítana arra, hogy eltegyem láb alól... Emiatt még a helyetteseimmel is megromlott a személyes viszony, pedig ők a barátaim és szövetségeseim voltak.

– *Néhány kérdéssel ezelőtt már utaltál súlyos betegségedre. Ez nyilván befolyásolja a művek meg-*

születését vagy meg nem születését. Mennyire alakította át a kór-ság az életedet?

– Nyirokbetegség, ahogy látom, a lehető legritkább fajtából. Úgy érzékelem, az orvosok is csak rögtönöznek a terápiát illetően, mint a rabbi a libákkal. Kétség és remény közt élek. A családom mindenben mellettem van, de időnként mintha elfáradnának. A hitvesem estelente a vállamba és a hasamba adja az injekciókat. Nem fáj semmi, de zibbadnak a végtagjaim, s néha két zokniban is fázik a lábam. Ha egyáltalán nem kezelnék, akkor is volna az embernek úgy két-három aktív éve; lezárhatná a nyitva maradt dolgait. Ám ha kezelik, lehet akár húsharminc is. Persze ez nem biztos, most például úgy ötévnyi feltételezett haladékért folyik a küzdelem. Aztán fejlődik majd a terápia, és lehet akármi. A kúra fölöttébb emberpróbáló: a kemoterápiától többé-kevésbé elmegy az ember szőre, szemöldöke és haja, néha ijesztő kiütések borítják el a testét, erőtlenséggel és étvágytalansággal küzd, lefogy

tizenöt kilót, s a tükörbe nézve jószérivel nem ismer magára. Hiúságok hiúsága, de ha lehet, ehhez az interjúhoz se az új, megviselt fizimiskámat társítsátok, hanem azt a régi elfogadhatót... Mostanság végezzük a tavaly forgatott „korzózó” filmek utómunkálatait, és találgatom: ki lehet ott az a pocakos, joviális figura, akinek néha a szemébe lóg a haja, és kétségkívül az én fakó hangomon beszél? Most olykor az embernek az egyik combja a duplájára dagad; és előfordul, hogy huszonnégy órán át a nyakába ultrahanggal beépített csövön át csepeg a gyógyméreg, aztán még tizenkét óráig, és még az illemhelyre is csak egy minden hirtelen mozdulatra beriadó elektromos állvánnyal képes kilátogatni. Persze, mi ez ahhoz képest, amikor néhány évvel ezelőtt kereken száz napig voltam mozdulatlanul ágyhoz kötve egy makacs gerincbántalom miatt?

Feleségem, Zita azt mondja, hogy tetszelgek a betegségben, pedig csak igyekszem tárgyilagos lenni. Az ember eredendően háritaná a témát, de nem lehet. Szeretnék tisztában lenni a valószínű kimenetellel. Azzal, hogy mi fér még bele, és mi nem. Csudajó életem volt eddig is: szerető családom, remekbeszabott három gyermekem – de azért gyarló módon szeretnék az unokáimmal is focizni. Azt kell mondanom: még életem fő ellensége, akit nem én választottam, is minőségi volt. Találkoztam életem szerelmével, életem hivatásával, három ember helyett dolgozhattam, temérdek könyvem és filmem van, rengeteget kalandoztam, a riportutaknak és forgatásoknak köszönhetően beutaztam négy földrészt. Még a kór kiderülése előtt is úgy adódott, hogy egy

hónapon belül jártam meg Puerto Ricót és Ausztráliát, egy évvel korábban pedig Kínát. Ez most nincs: a már leszervezett barbadosi filmforgatást vagy a római Quasimodo-ünnepséget le kellett mondani.

– *Betegséged hónapjaiban három-négy hetente érintkezünk egymással, és mindig újabb irodalmi ügyekről számolsz be. A munkaterápiát választottad?*

– Igen, nyáron sokat dolgoztam, és úgy tűnik, az agyamnak egyelőre semmi baja. Csinálgattam az *Írókorzó* és az *Építészkorzó* sorozatok könyvváltozatát, és megállíthatatlanul, minden előzetes tervtől függetlenül körvonalazódik egy három részből álló kispróza-füzér is, melynek munkacíme: *Három tenger mossa*. A cím a Fekete-tengerre, az Adriára és a Balti-tengerre utal; az egyes fejezetek címe: *Delta*, *Lungomáre* és *Exklávé*. Utóbbinak a helyszíne a németeknek a szovjetek általi elűzését követően Kalinyingráddá változtatott Königsberg, ihletője pedig Szöcs Géza emlékezetes, romantikus kiáltványa, hogy Brüsszel és Moszkva idilli egyetértésben, farkas és gödölye módjára igazgassa a kanti városállamot. Megszoktam már, hogy bizonyos helyzetekben nem az születik meg, amiért eredetileg leültem a laptop elé: valami egészen más akarja megírni magát. Mindig jelen volt bennem a szellemi szabadságharc, a lázadozás a kötetmek ellen. Ez az élmény most azonban az eddigiekhez képest is frenetikus: az íróember annyira nem ura a saját akarátának, hogy az már maga a tőle független szabadság.

– *Bocsánat az intim kérdésért: betegséged során szereztél lelki, transzcendens felismeréseket? Megerősödött az istenkapcsolatod?*

Lillafüredi beszéd a Költészet Napján, az Óda szülőhelyén

– Az ember javíthatatlanul halandó lény, még ha reménytelenül kacérkodik is a halhatatlansággal. Ilyennek teremtette az Isten. Mindig kételyek töltenek el, hogy vajon elég mély-e az én hitem – de hát a fuldoklónak, aki megtanult vagy éppen nem tanult meg úszni, teljesen mindegy, hogy három- vagy háromszáz méternyi víztömeg hömpölyög-e alatta. Születésünktől halálra vagyunk ítélve, de ifjan még látszólag messze a végpont. Még mesterhármast rúgunk, nyolcszáz méteren hétszáznál hajrát nyitunk, és nem marad előttünk várrom megmászatlanul, szép nő meghódítatlanul, jó könyv kiolvasatlanul. Ebbe a másik cél-egyenesbe fordulva viszont minden nyilallás, sajdulás, roppanás a vég előszobájának tetszik. Persze, fiatalon is igen könnyen meg lehet halni – néhányszor nekem is majdnem sikerült. Ha az Úr komolyan gondolja, különösebb indoklás nélkül már öt-, tizenöt vagy huszonöt évesen elvehetett volna, még a dolgok elbonyolódása előtt.

Lehetett valami terv, mert akkor nem vándoroltatta volna északra állítólagos talján anyai őseimet, és nem vándoroltatta volna délre

állítólagos ruszin apai őseimet, hogy félúton összetalálkozzanak a Kárpát-medencében, és én e társ-talan nyelv gyönyörű nyúgében tölthessem el az életemet. Nehéz eldönteni: az Isten akkor kegyesebb-e hozzánk, ha hirtelen, váratlanul szólít el, vagy ha módot és időt ad a felkészülésre, a megbánásra, a dolgaink elrendezésére? Akkor sújt-e, ha igazán szeret? Ez utóbbi változat amúgy valószínűleg több szenvedéssel jár, de például azzal a felismeréssel is, hogy a szerelem nem korfüggő. A hit, a remény, a szeretet sem az. A lélek nem feltétlenül vénül a testtel, vagy legalábbis idebentről így érezni. Az élemedett embert olykor kifejezetten kamaszos dühök, indulatok, méltatlankodások feszítik. Így aztán ezek, amiket mostanság megélek, nem annyira transzcendens, mint evilági tapasztalatok. Istenkapcsolat? Mintha a temérdek háborgás után némiképp megbékéltünk volna egymással. Mintha egyértelművé vált volna, hogy a halál, a túlvilág is a terv része. Ülünk egymás mellett, és nagyokat hallgatunk. Van idő bőséggel. Csakis idő van.

Zsille Gábor

A világ lelkiismerete *Zieleni się drzewo pokoju – The Tree of Peace Turns Green*, Sulechów – Zielona Góra, 2016.

A közelmúltban megrendítően fiatalon, negyvenegy évesen elhunyt Dukay Nagy Ádám 2008-ban, egy pesti irodalmi esten azt mondta: azokat a költőket kedveli leginkább, akik „az irodalomról európai összefüggésekben gondolkodnak”. Olyan szellemi törekvést fogalmazott meg szabatosan, amit magam is évtizedek óta fontosnak tartok. A nemzeti irodalmak élnek a saját életüket, de könnyen terméketlenné, korszerűtlenné válhatnak, ha nem érintkeznek más népek szellemi áramlataival, ha a barátkozás és mások olvasása helyett csak a saját belső köreikkel foglalkoznak. Az áramlatok importálásának, a líra frissítésének, megtermékenyítésének alighanem legbiztosabb módja a műfordítás.

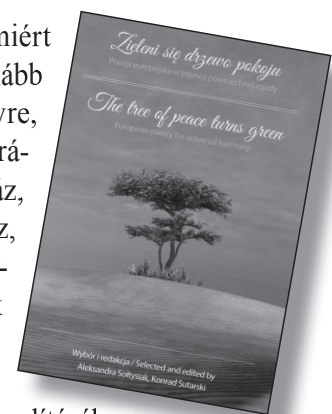
E szempontok mentén különös örömmel fogadjuk azt a soknyelvű, kortárs alkotásokat bemutató európai versantológiát, amely tavaly látott napvilágot két lengyelországi település, Sulechów és Zielona Góra jóvoltából, magánszemélyek adományainak köszönhetően, Aleksandra Sołtysiak és Konrad Sutarski szerkesztésében. A borítón szereplő lengyel, illetve angol címét úgy fordíthatjuk: *A béke fája kizöldül*. Alcíme pedig azt hirdeti: *Európai költészet a világ harmóniájáért*.

Ez bizony nem szerény kiadói célkitűzés. Ám semmiképpen se a naiv idealizmus felől ragadjuk meg, olyan közhelyekbe csomagolva, mint például „bár csak minden ágyú virág volna”. Nincs szó pacifista kiáltványról, lázas programbeszédről, politikai tüntetésekről. Ennél sokkal nemesebb (és fontosabb) dolog történik: az irodalom nevű köztársaság hatvan polgárra testvéri kórusban szól hozzánk 280 oldalon. A hatvan költő huszonhárom országot képvisel – a teljes listától most terjedelmi okokból tekintsünk el. Szintén mellőznünk kell a fordítók névsorát, amely még hosszabb, hiszen az antológia az eredeti művekből, valamint azok lengyel és angol nyelvű változataiból áll össze, országok szerinti ciklusokban.

Minden válogatáskötet vitatható, hiszen szükségszerűen szubjektív. Egy tisztán magyar költészeti antológia, például *Az év versei* is rengeteg ponton támadható (személyes tapasztalat) – miért éppen az

a száz költő szerepel benne, miért nem száz másik? Sokkal inkább érvényes ez egy olyan könyvre, amely a teljes kortárs európai lírából merít, vagyis nem néhány száz, de sok ezer költő tengeréből. Igaz, a hatvan költőre szorító szerkesztést ezúttal meghatározták a vezérlő fogalmak: harmónia, megbékélés, kiengesztelődés, nyitottság, megértés. Ezek előmozdításában a költőkre, általában a művészekre fontos szerep hárul – ki másra is hárulhatna, ha a nagypolitika rendre méltatlanná válik a maga voltaképpeni hivatására. A könyvhöz írt előszóban a két szerkesztő, Sołtysiak és Sutarski ezzel kapcsolatban Immanuel Kantot idézi, aki szerint a politikának térdre kell hullania az erkölcsösség előtt. És igen, jogosnak érezzük az előszó címét: „A költészet a világ lelkiismerete”. Mindez azért is fontos, mert napjaink politikai, gazdasági, társadalmi eseményei nem adnak okot különösebb derűlátásra.

A költők kiválasztásához a két szerkesztő főként a személyes kapcsolatrendszerére támaszkodott. Nem elvitatva Aleksandra Sołtysiak jártosságát, bizonyosra vehetjük, hogy ebben Konrad Sutarski vitte a prímet, az irodalmi pályán töltött hat évtizede birtokában. Persze, két ember nem lehet otthonos minden európai ország költészetében, ezért a szerkesztők szakértő segítséget, tanácsokat is igénybe vettek – magyar részről Lackfi János, Csicsery-Rónay Erzsébet, Gömöri György és Lovétei Lázár László járult hozzá a válogatáshoz. A fordított költők mezőnye így igazán rangos lett, olyan, nemzetközileg jegyzett nagyságokkal, mint a belga Guy Goffette és a román Mircea Dinescu. Egyes szerzők gyaníthatóan a magyar kapcsolódásaik miatt kerültek az antológia látóterébe, például az orosz Leonyid Volodarszkij és az angol Clive Wilmer. A lengyel lírát hét alkotó képviseli, közülük Urszula Koziol és Krzysztof Karasek a legszűkebb élvonalhoz tartozik, akárcsak a '68-as nemzedék tagja, Bohdan Zadura, aki több szálon kötődik a magyar kultúrához. A magyar lírát pedig öten jelenítik meg: Csoóri Sándor és Juhász Ferenc mellett három élő költő, Mezey Katalin, Kányádi Sándor és Gömöri György. Utóbbi meglepő beválogatását feltételezhetően a polonista életműve indokolja.

Zsille Gábor

Levert fészkek között Nagy Zsuka: *küllők, sávok*, Orpheusz Kiadó, 2017.

Már semmi sem ugyanaz. Szinte fáj ez az örökös változás. Ám szerencsére még itt toporognak körülötünk – és bennünk – az emlékek, az alig halványuló képek, még képesek vagyunk őrizni az őrizhetőt, ami a miénk, kizárólag a miénk. S ez igazán nem sok. Egyetlen bicikkel bejárható az egész világunk. Ezt teszi Nagy Zsuka is, aki nagyon is célzatosan választotta verseskötete címéül a *küllőket* és a *sávokat*. A küllők – karcsúságuk ellenére – hatalmas erejük, és jelentős teher cipelésére alkalmasak. (Ami szükséges, mert az emlékeknek is komoly súlyuk van.) Ugyanakkor összetartják, összefogják az összetartozót. A sávok elsősorban a választható utat jelentik.

Az út kijelölése saját döntés – akkor is, ha a körülményektől sohasem tekinthetünk el. Ahogy az is, hogy miként járjuk be a választott utat, hol, hányzor fordulunk meg, térünk vissza, vagy jutunk éppen zsákutcába, illetve másokat előzve igyekszünk-e célba érni, vagy csapatban haladunk, vagy teljesen önálló útvonalterv alapján mindenkitől függetlenül közlekedünk – netán a véletlenre bízunk az iránymutatást. Költőnk bizonyítottan és vállaltan a saját útját járja: „mindig megszegem a kreszt / nemcsak a sárga csíkok közt tekerek / [...] padkázok ugratok balról jobbra megyek / sötétben fényvisszaverek” (*tájkamera*).

Nagy Zsuka nem veszi fel azt a gyilkos tempót, amit a környezet diktál, nem célja eszeveszetten száguldozni, mert nem akar az idő foglyává válni, inkább lassítja a rohanást, és komoly szerepet szán a figyelemnek. A biciklis tempó ugyanis alkalmas a báméskodásra, a meditálásra. És olyan utakat is bejárhat, ahol az elegáns verdákkal lehetetlen közlekedni. Ezért többet láthat. Olykor a forgalommal szemben is haladhat. És nem kell benzinkutakat útba ejtenie, a dugókat is elkerülheti laza szlalomokkal, ám bármelyik kocsmánál leparkolhat. Így válik a kerékpár egyúttal a szabadság jelképévé is.

Persze kevesen képesek – vagy kevesen akarnak – ebben a tempóban élni. Sokakat elragad a hév, sietni vágnak, s csak magukért élni, magukkal törődni. „Gyomorhajos világ ez” – állapítja meg keserűen a költő (*Secondhandword*). Az örökös változás – még

ha némelyek fejlődésként címkézik is – gyötrő eredményeket hoz: „a törzsvendégek meghaltak / megint / üres a hodály / a szív a gyomor a máj / csak kísértetek vannak” (*Fehér egér*). Ijesztő, ahogy saját környezetében is magára marad az ember: „mindenhol / otthon vagy és sehol sem keresnek” (*Kis nyíri*).

De mi is az otthon? Van, akinek igazi szeretetvárat jelent: „az otthon az ahol enni kapok és inni / ahol kicserélik a sebemen a kötést / ahol sokáig lehet aludni ahol el lehet bújni / a világ elől ahol anya van meg apa / ahol kitakar egy rossz álom és anya betakar” (*kötés*). Másoknak „az otthon levert fészkek” (*kötés kettő*), mert a hiányokat és a fájdalmakat szaporítja („az otthon az ahol nem tudsz gyermeket nemzeni / nekem és én nem tudlak minket kihordani a szívem alatt / csak az szívemben az otthon ahol örökbe fogadtuk / a meddőséget...”). És akadnak, akik számára az otthon kényszerlakhely: „az otthon az ahová betettek amikor megszületted / mert az anyád lemondott rólad / [...] az otthon az ahonnan / szabadulnál egy családba ahol van saját gyerekkorod” (*kötés hat*). Ugyanaz – és mégsem ugyanolyan.

A költő tágabb otthona a Nyírség. A civilizáció persze már kikezdte ezt a tájat is, de alkalmanként még felbukkan valamikori jellegzetességeiből egy-egy parányi morzsa. Mint például a pásztor, akinek „szemében zöldes kék a pusztaság / összeragadt puliszőr a szemefehérje ugat a nyájra a botjára támaszkodva nézi / hogy teszi tönkre a földet a civilizáció” (*tájember*).

Szociografikus pontosságú a leírás, amellyel Nagy Zsuka a megmaradást jellemzi: „berögzült mozdulatokkal él a vidék ugyanazzal segít amivel öl egy szál / kolbászért kalácsért néha nem kérnek hanem ölnek és a vének holtan is / gereblyézik a földet tépik a dudvát tanulni küldik a házat és az utcát” (*bicikliút kettő*).

A harmadik megtartó erő a szerelem. Szerelem csak egyféle van: észvesztő és elementáris erejű. Nagy Zsuka ezt a mindent elsöprő erejű érzelmet tökéletes pontossággal vetíti elénk a hétköznapok példáival körülírva: „mióta szeretlek / tele van a hűtőm mint a szívem / kevesebb vitamint szedek / leviszem reggel a szemetet / mióta szeretlek nem nézek / a lábam elé borul a bicajom / [...] mióta szeretlek nincs

másom / csak a te időd senkim sincs / csak te vagy” (m3). Az „egyek vagyunk”, az „én te vagyok” gondolata fogalmazódik meg az m6 alábbi soraiban: „mióta szeretlek... / nem takar ki éjjel a magány / egy szoba egy stég egy vers vagyunk”.

Az út azonban (miként azt a címbeli „sávok” is jelzik) sohasem egyenes vonalú. Törések, elágazások tarkítják. Mint ismeretes, a szerelmi lángolás sem tart örökké. A legmagasabb hőfok pillanataiban jobbra az elvakítottság dominál. Később már árnyaltabbá válnak az érzések. Ahogy a szerelmi nyarat felváltja az ősz, szembetűnőkké válnak olyan elemek is, amelyek korábban árnyékban maradtak: „még sohasem kaptam szeretkezés előtt virágot / engedem csinálja ahogy tanulta előttem / vágyakozó nőktől érzem felesége gyönyörét / tudom ő hogyan szerette” (ősz).

A kérdés csak az, hogy marad-e még idő, erő és akarat egy új tavaszra, vagy az árnyék véglegesen elhatalmasodik: „ejtettük egymással szemben a vádakat / egymás leszerelését indítványoztuk / [...] kapargatjuk egymást le mint a sörösüvegekről a címkéket / mindig ott marad egy kicsi de azt már úgy hagyjuk örökre” (szobanyár – 10. kaparás).

Az élet (akármelyik sávot használjuk is) alapvetően a pusztulás felé vezet, s ezzel a gondolattal – bármilyen nehéz is elfogadni – meg kell barátkozni. A veszteségek számbavétele is része a mindennapjainknak: „hová lesznek a kendős nénik a buszról / a vonatról a piacról” (néni a buszon). Mégis nehéz szembesülni azzal, hogy előbb vagy utóbb a legközvetlenebb hozzátartozóinkat is elveszithetjük: „anyát kipakolták azt mondta ő már nem is nő / csak orvosi protokoll / [...] apa egyszer fellökte anyát sírt és én is / lent ültünk a ház előtt mert apa nem engedett / be” (anya és a negyven év).

A betegségekkel és leépüléssel együtt járó öregedés okozza a legnagyobb fájdalmat: „idegen kezek / tisztába tesznek / retardált szégyen // a kórterem katarzisa / hogy vannak még álmaid / arról hogy hazáérsz / hogy járni tudsz újra // ez a hazugság katarzisa // a szívé pedig mikor a fiad / kiveszi a protézised és megtisztítja / megtöröl felöltötet betakar // ránézel és mint akit sosem láttál / megkérdezed tőle maga kicsoda” (katarzisa). Persze van egy másik fájdalom is, ami abból az emberi kényszerből fakad, hogy mindig

mindent összevet, összehasonlít, és nehezen viseli a méltánytalanságot. Márpedig a méltánytalanság is része az életünknek. Ahogy a hazugság is: „azt szeretik aki sosem segít semmit sem / aki hazudni tudja hogy jön de sosem indul el / aki tudja hogy van mit számon kérni és / nem bocsát meg soha elfordul ha sír az anyja / leszidja hogyha már nem szobatiszta” (azt). De része az életünknek a könyörület és a megbocsátás is. Így kalauzol vissza bennünket a költő a szeretetvárbá – ahonnan elindultunk.

A szeretet a legerősebb kapaszkodó. Minden küllőszál ebből ered. De akad hely, ahová nem jutnak el a szeretet morzsái. Nagy Zsuka megfesti ezt a pólust is – és lássuk be, tényleg „szörnyű lehet mikor / egy gázrózsa az egyetlen virág” (hommage). E ponton nagyon is helyénvaló a tragikus sorsú költőtársat, Borbély Szilárdot megidéző vers felszisszenése: „a világ nincs a helyén. / kérdezném tőletek. hol a helye” (táv-iratok). Emellett több, főhajtás értékű tisztelgő írás található a gyűjtemény végén. Ilyen például a Nyíregyházán annyira otthonos rádiós-újságíróra, Antall Istvánra emlékező költemény is: „meggondolta magát az Isten és hátrafelé mászik az / útján az ember mint a rák a múltban keresi kincseit” (dúcok).

A leltárihiány persze folyton nő. Csak a tárgyak maradnak. Használóik, viselőik már egy másik dimenzióból figyelik tétova gesztusainkat: „tárgyak van bűvkörük ha nem akarjuk akkor is / nagy ebből ivott utoljára felöltöttem elment pisilni / megfésülködött ezt csinálta utoljára otthon / [...] milyen nagyvonalú az élet egy utolsó fésülködés / és megyünk a halálba” (csésze).

Az utolsó szakasz írásai között – Juhász Gyula, Kosztolányi vagy éppen Bródy János szövegére alapozva – néhány kitűnő parafrázis is fellelhető, amelyek a Kállói úti fáktól egészen a laza álmok közt tengődő Krúdyig kalauzolják az olvasót.

Nagy Zsuka értő gondossággal építette fel kötetét. A ciklusok szinte egymásba kapaszkodnak – csupán egy-egy kép választja el (köti össze) őket. Fekete József Jofó remek illusztrációi az adott szakaszban megfogalmazott versgondolatok képi összefoglalói. Az írások pedig döccenők nélkül vezetnek át bennünket az életszakasz-sávok között.

Oláh András

„Ott állunk az örök élet kapujában” Csernák Árpád: *A doboz*, Stádium Kiadó, 2014.

Csernák Árpád kötete míves külsejű „könyvmű”, amelyet a szöveget illusztráló Orosz István remek grafikai díszítenek a borítón és a hátlapon is. Túlzás nélkül állítható, hogy kép és szöveg tökéletes összhangja valósul meg itt.

A kötet egy tisztelgő verssel indul, valószínűleg az idős költő, író és kiadó, Kárpáti Kamil iránt tanúsított gesztusként. A *Nyolcvanöt szótag* című alkotás egyúttal Csernák Árpád költői habitusát is remekül jellemzi – ilyen háromsorosokkal: „Én már föld-nám / de fény villan a szárnyon / nem rajtam múlik...” A prózakötet szerves része ez a költemény – mindekelőtt azért, mert a könyv egészében az alkotás folyamata áll a középpontban, annak minden felemelő és tragikus összetevőjével együtt.

A doboz szerkezete egyszerre hordozza a megszakítottság és a folyamatosság jegyeit: harminchét fejezetből áll, amelyek önálló alkotásként is felfoghatók, ugyanakkor szervesen egymásra épülnek. Így a novellafűzér kisregényként is értelmezhető.

A nyitóképből egy súlyos fizikai fájdalommal küzdő, ám rendkívüli szellemi frissességnek örvendő író áll előttünk, aki rettenetes harcot folytat saját betegségével. Gondolatvilágát az elbeszélő helyenként intellektualizált, esszéisztikus nyelven tárja elénk.

A könyv egyik legfontosabb tárgyi szimbóluma a könyvlépcső, amely – Kárpáti Kamil szerint – „egyszerre utal [...] Szókratész lépcsőjére – ami tudjuk, az Istenig visz [...] és Karinthy Frigyes *Cirkuszának* asztal-szék-létra építményére, melynek nyaktörő magasába” feljutva a művész megvalósíthatja önnön valódi hivatását. Csakhogy a mű állhatatos hősenek már arra is alig van ereje, hogy az ősi könyvespolc tezején meghúzódó titokzatos dobozt elérje és levegye. Küzdelme így emberfelettivé válik, egyúttal jelképes tartalmakat hordoz; a titkok és rejtelmek elérhetlenségét sugallja. Maga a – címben is szereplő – doboz egyfajta bezártságot képvisel, azt, hogy az ember lehetőségei erősen korlátozottak – legalábbis a földi lét keretei között.

A műben ugyanakkor fontos szerep jut a misztikus, transzcendens tartalmaknak. A hős megszólítja a fényt, a tüzet, a szelet, az Atyát, a Fiút és a Szentlelket. Majd megfogalmazza reményét: „Újra-

kezdhetem életben maradásom kísérleteit.”

Azután éles váltásokkal előtornak emlékképek, különféle élet-események, az intellektuális alkotó ember sok-sok próbatétele. Közben a „létezés tövéig” nyúl le egy-egy sorsábrázolás.

Két szenvedő ember áll a középpontban: az öreg író és egy fiatal nő, Rika. Hangsúlyos mozzanat, hogy az előbbi szeretettel és irgalommal közeledik az izomsorvadásban szenvedő, mozgássérült Rika felé.

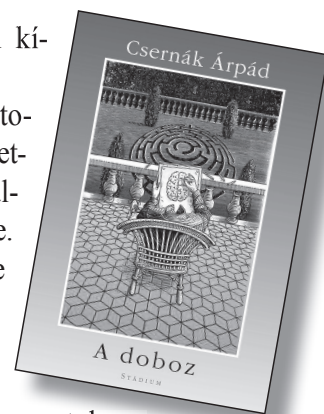
A szenvedés természetesen az individuális szintnél tágabb értelemben: történelmi összefüggésben is megjelenik a műben. Az író nemcsak egy-egy szubjektum testi, lelki kínjait, hanem egy nemzedék megpróbáltatásait is bemutatja. A kisregény középpontjában az a nemzedék áll, amely számára 1956 alapvető történelmi élményt jelentett. A kisregény apák és fiúk egymáshoz fűződő viszonyát is érinti. A Gulagról megjött apa rezignált bölcsessége éppúgy jelen van itt, mint a fiú traumatikus tapasztalata az ávós terror idején.

A doboz narrációjában nagy jelentőséghez jutnak a lírával átítatott drámai monológok. A szöveg gyakran szinte áradó szabadverssé alakul át, s így plasztikusabban jelenítheti meg az emberi sors mélységeit. Az időbeli hullámvás, a különös képzettársítások, a groteszk, szürreális elemek továbbgazdagítják a fordulatos cselekményt. Ízig-vérig modern próza ez, korunk hű lenyomata.

A műben vissza-visszatérnek az irodalmi létformával kapcsolatos eszmefuttatások, amelyekben a hős például „a valóságot semmibe vevő irodalmárról” elmélkedik, illetve vele vitázik. És fontos téma az istenhit is, összefüggésben az etikum és az esztétikum örök kérdéseivel: „Ott állunk az örök élet kapujában, és egyszerre értelmet nyernek életünk eddigi megmagyarázhatatlan, apró eseményei, eddig hiábavalóságnak tűnő történései, és akkor..., de csak akkor: »színről-színre«, »szemtől-szembe«... Isten. Az ima abban segít, hogy eljussunk odáig...”

Az idézett szövegrész rejtett önreflexiónak tekinthető, amennyiben a mű alapintenciója is az, hogy hidat képezzen az egymástól végletesen elkülönülni látszó immanens és a transzcendens létszint között.

Bakonyi István

Suhanna, Urbán Péter: *Kóborlók*,
visszaszállna Aegis Kultúráért és Művészetért
 Alapítvány, Magyar Napló
 Kiadó, 2017.

Ki a bárány? Urbán Péter első regénye, amely az ábrahám-i zsákai kérdéskör, az apák és a fiúk, a bűn és az áldozat főbb problémái köré szerveződik, már címlapján fölveti ezt a kérdést. A közelebbről meg nem határozott időszakban – a mohácsi vész után mintegy száz esztendővel, az Erdélyi Fejedelemség korában – játszódó regény borítóját, mint előző köteténél, a szerző illusztrálta. A birkafejet ábrázoló tanulmány Caravaggio *Izsák feláldozása* című, 1605-ös festménye alapján készült.

A „történelmi” – vagy inkább kereteként bizonyos történelmi háttérrel felhasználó, talán a fikció, a látomás és a valós történelmi múlt határvonalán egyensúlyozó – mű középponti problémája az áldozathozatal. Az apa ott áll az oltár előtt, készen arra, hogy akár a fiát is feláldozza. Ám az angyal lefogja a kezét, és mint a Caravaggio által két verzióban is megfestett kép első változatában, a fiú helyett a bárányra mutat. Telitalálat, hogy Caravaggio éppen a regény cselekményének korszakában festi meg azt a képet, amelynek tanulmányrészlete a borítóra került.

Kora újkori pikareszk? Urbán regényének – néha az *Egri csillagok* világát idéző – szereplői egyfolytában utaznak, hiszen „kóborlók”. Mint azt Prohászka Lajos *A vándor és a bujdosó* című tanulmánya is kifejti, ebben az időszakban eleink kettős emigrációba kényszerülnek. A középkor utáni Európában a saját hazájában bujdosó, befelé forduló, a valóság elől a képzelet világába menekülő magyar archetípust kitűnően jeleníti meg a szerző, maga is egyensúlyozva a legendák és a történelem, az álom és a valóság határán: „A város zaja elhalt mögöttük, ahogy a porosz-ló imbolygó lámpafénye mellett a mélybe tartottak. Nem volt hűvös, de a kislány megint vacogott. Nem vezetett lefelé sok lépcső, hamarosan egy nagyobb cellában találták magukat.” Néha nehéz követni a kóborlók nyomát, hiszen például a fentebb idézett részt nem előzi meg semmilyen város, pusztán egy kisebb vár vagy erőd leírása.

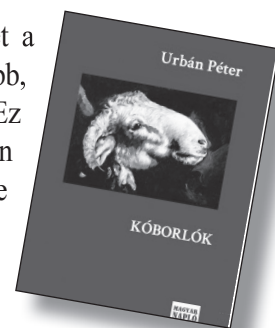
A regény cselekményét többször is mesék, betéttörténetek szakítják félbe (*A három bolond*, *A bagdadi tolvaj*). Ezzel az eszközzel a szerző csak a regény első felében él, érezhető cezúra választja ketté a tör-

ténet első, kissé álomszerű részét a „kardozós változattól”, az élénkebb, csatajelenetekkel tűzdelt résztől. Ez a stiláris váltás kissé meglepő, talán a cselekmény dinamikája követelte meg.

A korszak kiválasztása, a szereplők személye szervesen illeszkedik Urbán korábbi – *Paradicsommadár* című kötetében is megjelent – novelláinak egyre inkább a magyar kora újkor felé forduló világába. A kézzelfogható történelmi vonatkozások mellőzése talán azért nem tűnik fel azonnal, mert a szerző szerencsésen ragadja meg a korszak hangulatát: „A szürkületben varjúforma árnyék távolodott a falutól. A kutyák nem ugattak, a szél nem zúgott utána.” Figyelemre méltó a második, fent idézet mondat zeneisége – mintha egy ballada részletét olvasnánk. A történelem ködéből előlépő alakok hol homályosabb, hol határozottabb körvonalai ismerősként köszönnek vissza a korábbi írásokból. A regény mintegy összegzi és továbbgondolja azt, amit a szerző eddigi – a török kori Magyarországon és Erdélyben játszódó – elbeszéléseiben megjelenített.

A műre jellemző „balladai homály” tudomásul vétele mellett is adja magát a kérdés: mikor és hol játszódik a regény cselekménye? A szerző műves munkával, nagyfokú precizitással járt utána, miféle kelmék, korszok, szabályok „népesítették be” a kor vitézeinek sátrait és kastélyait: „Odabent aztán csodavilág várta a belépőt”. Csakhogy nem tudjuk meg, melyik esztendőben ragyogott ez a csodavilág, melyik szultán alattvalói nyújtóztak a kényelmes sátorban, melyik erdélyi fejedelem uralma idején küzdöttek életre-halálra az eredendően rokonszenves, megragadó egyéniségű, ám idővel hátborzongató, csendes gyilkosmesterré váló, lógó bajszú, sebhelyes arcú vitézek. Nem olvasható a regényben egyetlen történelmi személy neve sem (ahogy egyetlen létező erdélyi vagy hódolt-sági város neve sem bukkan fel benne). A szereplők mindössze egyetlen megnevezett, ám fiktív településen (Szerencsefalván) fordulnak meg. A voltaképpeni történetiség hiánya teszi látomásossá, mesészerűvé a művet.

A regényt különös időbelisége, vagy inkább időn kívülisége a kortárs epikának a hagyományos történelmi regény meghatározó sajátosságaival szakító, kísérletező irányzatához sorolja. Ilyen értelemben előzményének tekinthető Darvasi László *A könny-*

mutatványosok legendája című, 1999-es, a török időkben játszódó, erőteljesen fikciós jellegű regénye, bár még ott is szerepelnek létező települések, ismert történelmi események.

Jóval élesebb kontúrt kapnak a szereplők rokoni, családi kapcsolatai. Bonyolult meseszöveg írja le az apák és fiúk különös viszonyát: egy török aknaásónak álcázott erdélyi magyar vitéz, aki a fejedelem embere és bérgyilkosa, hazaviszi Erdélybe a fiát, aki török. A fiút rögtön ezután egy idegennel Sztambulba küldi. A regény egyik szereplője gyenge pillanatában elhagyja családját, így – akaratán kívül – felesége és fia vesztét okozza.

A múlt ködéből élesen rajzolódik ki a szereplők jellemrajza, cselekedeteik motiváltsága, életútjuk ábrázolása. Mi más, ha nem ez teheti indokolttá a korszak és a teljes történelmi háttér „tükör által homályosan” történő bemutatását. A regény főbb alakjai élettel teli, jellemükkel, betegségükkel, feladatukkal vagy örökségükkel küzdő, sorsuk által többnyire meghatározott figurák. Megragadó Hideg Máté betegségének leírása, küzdelme az emberi léten túli erővel, vagy a „minden lében kanál”, bár a történet logikai rendszerébe nehezen illeszthető török kisfiú, Alibaz ábrázolása.

Urbán főszereplőinek neve, sőt, nem egyszer az általuk megfogalmazott mondatként elhangzó verssorok mind-mind Cseh Tamás világát idézik. Ecsédi, Novák és Vízy Cseh albumairól ismerős családnevek, a regény által idézett történelmi látomás pedig összefonódik az *Utóirat* című album részét képező, *Suhannak, visszaszállnak* című dal víziójával. Nem egy szereplő szó szerinti Cseh–Bereményi idézetet „mormol bajsza alatt”. Így fejezetcímként és a szereplők mondataiban is felbukkannak Bereményi Géza sorai. Hiányolható, hogy a regény nem jelöli meg explicit módon ezt a kontextus szempontjából meghatározó forrást. Szerepel ugyan, s talán épp emiatt, egy *cseh vitéz* a regényben, de nem biztos, hogy ez az egyébként szellemes, nabokovi logikai játék elegendő egy szó szerint idézett, mi több, a főszereplők „ke-

resztapjaként” is azonosítható énekes kilétének felfedéséhez.

A regény nyelvezete sok helyütt autentikusan illeszkedik az adott korba; rendkívül találó a „Kegdet” és az „In segedelmével” rövidítések használata. Urbán gyakran színes, friss fordulatokkal („Hajnalban esett a negyven vitéz a községre”) festi alá a dinamikus csatajeleneteket. Nehezen megválaszolható ugyanakkor, hogy a műben miért a latin betűkkel írt, mai török szóalak (Ayasofya) jeleníti meg a híres „sztambuli” Haghia Sophiát, ráadásul miért kötőjellel („Aya-sofya”). Szerencsésebb a török szereplők névadása: itt markáns, magyarra fordított alakokkal („Disznóevő”) és részben eredeti névalakkal („Arab Ihsan”) egyaránt találkozunk. A jól megválasztott neveken túl a metaforikus eszközökkel elővarázsolt színek, érzéki hatások, sőt, még az egyes epizódokban megjelenő képzeletbeli lények is élővé, átélhetővé teszik a cselekményt: „Érezte hasában a pókot, és a tudat rosszabb volt, mint maga a tény, az elképesztő faktum: a gyomrában pók fészkel”. „A hadnagy érkezett először, tajtékot vetett hátasa, mint ziháló, fújtató sárkány vágódott ki a szűkülő tisztásra.”

Különös, hogy az adott korszakban, amikor tízezerrel estek áldozatul egész városok, falvak, országrészek lakosai a másfél évszázados, véres élet-halálharcnak, amikor Török Bálintok kerültek a Héttoronyba, és Zrínyi Miklósok, Balassi Bálintok maradtak a csatamezőn, főszereplőink sértetlenül küzdik át magukat csatákon és – az akkori török fővárost is érintő – „kalandozásokon”, és csak egymás kardjának eshetnek áldozatul: „A hajdúk a fal alá, a kapukhoz szorultak. Török annyi, mint holló a mezőn csata után. [...] Hiába volt sok a török, a hajdúknak a sötétben nem tudott ellenállni.”

A mű kétségtelenül egyedi élményt nyújt: az olvasó közeli tanúja lehet annak, hogyan helyezi a legenda és a képregény-alakokhoz illő szerencse földöntúli létrégiókba a régi magyarság kóborló hőseit.

Udvardy Zoltán

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► www.magyarnaplo.hu

Bakonyi István (1952, Székesfehérvár) irodalomtörténész. A Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-angol szakán, majd az ELTE kiegészítő magyar szakán végzett. 2004-ben szerzett PhD-fokozatot. A kortárs magyar irodalom kutatója, a székesfehérvári Vörösmarty Társaság elnökségi tagja. Iszkaszentgyörgyön él. Legutóbbi kötete: *Irodalmunk színei – tanulmányok, recenziók, interjúk* (2016).

Csapody Miklós (1955, Sopron) irodalomtörténész, történész, szerkesztő, politikus. 1979-ben szerzett diplomát a szegedi József Attila Tudományegyetemen magyar nyelv és irodalom, történelem és XX. századi magyar irodalom szakon. Végzése után a Művelődési Minisztérium Irodalmi Főosztályának előadója, illetve főelőadója, majd az OSZK munkatársa volt. 1990 és 2010 között országgyűlési képviselő (MDF). Jelenleg a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Molnár Tamás Kutató Központjának munkatársa. Kutatási területe: erdélyi magyar irodalom-, eszme- és politikatörténet a XX. században; Bálint Sándor munkássága. Legutóbbi kötete: *Bánffy Miklós kettős küldetése* (2015).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Ezeregy nappal* (versek, 2017). Tavaly jelent meg róla Vitéz Ferenc monográfiája *Csontos János, az ezredváltó magyar Dante* címmel.

Falusi Márton (1983, Budapest) József Attila-, Gérecz Attila- és Junior Prima-díjas költő, szerkesztő. 2007-ben végzett az ELTE jogi karán. A Hítel szerkesztője, 2009-től 2013-ig a Könyves Szövetség elnöke. Az MMA MMKI tudományos munkatársa. Legutóbbi kötete: *Albérleti fordulónap* (versek, 2013).

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. József Attila- (2000), MAOE Életmű- (2006) és Arany János-díjas (2015). 2011-ben kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével. Legutóbbi kötete: *Az ingázás dicsérete* (novellák, 2017).

Győri László (1942, Orosháza) József Attila- és Radnóti-díjas költő a Kilencek tagjaként indult. Az ELTE magyar-könyvtár szakán végzett. A salgótarjáni, a kaposvári és a tatabányai megyei könyvtárban, majd Budapesten, az 1956-os kutatóintézet könyvtárában dolgozott. Legutóbbi kötete: *Fordított pohár* (versek, 2016).

Olli Heikkinen (1965, Kontiolahti) finn költő. Karélia hagyományos paraszti világából származik, a sámánizmus őrzője. Eddigi legfontosabb kötetei: *Jakutian aurinko* (*Jakutföldi Nap*, 2000), *Kuinka maa muuttui musiikkiksi* (*Hogyan változott zenévé a föld*, 2003) és *Jäätikön ääri* (*A jégmező pereme*, 2007).

Jávorszky Béla (1940, Budapest) író, műfordító, diplomata. Finn, svéd és észt irodalmat fordít. magyar klasszikusok műveit fordította finn és svéd nyelvre. Finn állami irodalmi díjas (1976), Füst Milán- (1998), József Attila- (2002), Magyar PEN Club Janus Pannonius Műfordítói díjas (2013) és Tóth Árpád Műfordítói díjas (2017). Legutóbbi kötetei: *Örökség – Kortárs finn költők* (műfordítás, 2017), Viivi Luik: *Árnyékszínház* (esszéregény, 2017).

Kalász Márton (1934, Somberek) Kossuth-, József Attila-, Radnóti-, Weöres Sándor-, Prima- és Stephanus-díjas, Gundel-életműdíjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, író, műfordító. A Nemzet Művésze (2016). A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Az Új Írás szerkesztője, 1991–1995 között a Stuttgarti Magyar Kulturális Tájékoztatási Központ igazgatója. 2002–2007 között a Magyar Írószövetség elnöke. A Károli Gáspár Református Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *Kikap számárkenyeret?* (gyermekversek, 2016).

Kántor Zsolt (1958, Debrecen) költő, író, szerkesztő, pedagógus. A debreceni Tanítóképző Főiskola ének-könyvtár szakán szerzett diplomát. 1992-től a Sodrás szerkesztője, 1993-tól a Tevan Kiadó Kft. igazgatóhelyettese. A Bárka folyóirat alapító-főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Az idő szaván fogja a nyelvet* (versek és novellák, 2016).

Jyrki Kiiskinen (1963, Helsinki) finn költő, prózaíró, műfordító. Egy ideig szerkesztette a Nuori Voima, illetve a Books from Finland című folyóiratot. Fontos kötetei: *Jos minulla ei olisi rakkautta* (*Ha nem lenne bennem szerelem*, 2003), *Menopaluu* (*Oda-vissza*, 2006) és *Onnenpyörä* (*Szerencsekerék*, 2009).

Király Farkas (1971, Kolozsvár) költő, író, műfordító, szerkesztő. 2002 óta él Budapesten. 2004–2011 között a Napút és a Napkút Könyvkiadó szerkesztője. 2010 óta az Ambroozia műfordításrovatának szerkesztője. Bella István-díjas. Legutóbbi kötete: *Szét, nem össze* (versek, 2013).

Kiss Benedek (1943, Akasztó) kétszeres József Attila-, Péterfi Vilmos- és Babérkoszorú-díjas, Quasimodo-életműdíjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, műfordító. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. A Kilencek tagjaként indult. A bolgár irodalom fordítója. Legutóbbi kötete: *Lombjukat a fák elejtik* (versek, 2014).

Tomi Kontio (1966, Helsinki) finn költő, író. 2003-ban Finlandia Junior-díjat kapott. Fontosabb kötetei: *Delta* (2008), *Viidakon kutsu* (*A vadon hívása*, 2009), *Ilman minua olisit valoa* (*Nélkülem fény volnál*, 2009) és *Runot 1993–2011* (*Össze gyűjtött versek*, 2014).

Jukka Koskelainen (1961, Helsinki) finn költő, műfordító. Többek között Paul Celan, Octavio Paz és Georg Trakl verseinek finn fordítója. Eddig öt verses- és három esszékötetet publikált. Fontos kötetei: *Niin lavastetaan lännen taivas* (*Így rendezik be a nyugati eget*, 2001), *Omegan jälkeen* (*Az Omega után*, 2013), *Idän ympäriajo* (*A Kelet körbeutazása*, 2016).

Lajos Nóra (1977, Püspökladány) tanár, irodalomtörténész, költő, író, kritikus, szerkesztő. 1999 óta Debrecenben él. A Nyíregyházi Főiskola magyar-ének-zene (zongoraoktató), a Debreceni Egyetem magyar szakán végzett. Doktori (PhD) fokozatot 2013-ban szerzett. Fő kutatási területe Sánta Ferenc rövidprózája. Tudományos és szépirodalmi írásai többek között az Itk-ban, a Hítelben, a Forrásban, a Magyar Naplóban, a Szépirodalmi Figyelőben, az Agriában, a Partiumban jelentek meg. Legutóbbi kötete: *Sorsszimfóniák* (versek, 2015).

László Balázs (1975, Szolnok) költő, színművész. 1997-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. 2000-ben Fulbright-ösztöndíjasként Kaliforniában tanult. Legutóbbi kötete: *Maszkaland* (tanulmány, 2016).

Viivi Luik (1946, Tānassilma) észt, költő, író, publicista. Versei magyarul is olvashatók különféle antológiákban. Két nemzetközi sikert aratott regénye: *A béke hetedik tavasza* és *A történelem szépsége* közül az utóbbi 1998-ban magyarul is megjelent. *Árnyékszínház* című esszéregénye kiadónk gondozásában idén látott napvilágot.

Mórocz Gábor (1981, Hódmezővásárhely) bölcsész-tanár, szerkesztő, doktorjelölt. Kutatási területe: a magyar esszé és esszéisztikus széppróza története a XIX. század második felében és a XX. század elején. 2015 óta a Magyar Napló kritika és tanulmány rovatának szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Túl a diszharmonian. Az esztétikai létmód problémája Péterfy, Asbóth, Justh és Gozdsu esszéisztikus írásaiban* (2016).

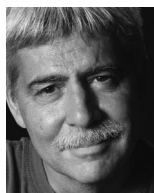
Oláh András (1959, Hajdúnánás) Bánkuti Miklós- és Ratkó József-díjas (2016) költő, drámaíró. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett. Jelenleg Mátészalkán él, a Partium szerkesztője. Legutóbbi kötete: *április boldjai* (versek, 2017).

Oláh Katalin Kinga (1974, Budapest) szobrászművész. A Magyar Képzőművészeti Egyetemen végzett 2004-ben. Munkáival sokféle szerepelt kiállításokon, Aachenben, Genovában, Rómában, Budapesten, Szentendrén, Csöngén, és több helyen helyezték el már szobraikat, domborműveit, Budapesten, Beregszászban, Zsámbékon, Biatorbágyon, Tokajban, Vecsésen, Budakeszin. Legutóbbi kötete: *23 '56-os* (művészeti album Kiss Adéllal és Oláh Mátyás Lászlóval közösen, 2017).

Oravecz Péter (1977, Budapest) Gérecz Attila-díjas, a Tokaji Író-tábor díjával kitüntetett költő, műfordító, zenész. Pályáját a Stádium Fiatal Írók Körében kezdte. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar szakán végzett. Legutóbbi kötete: *Tigrisfogat* (versek, 2015).

Orosz István, Utisz (1951, Kecskemét) grafikus, filmrendező, író. 1975-ben diplomázott a Magyar Iparművészeti Főiskola grafika szakán, azóta önálló alkotó tevékenységet folytat. Tagjai közé választotta az Alliance Graphique Internationale és mindkét magyarországi művészeti akadémia. Szépirodalommal is foglalkozik, verses és prózaköttei, illetve esszéi jelentek meg. Többek között Balázs Béla- (1991), Munkácsy Mihály-díjas (1993), Erdemes Művész (2005) és Kossuth-díjas (2011) Legutóbbi kötete: *Szent Rinocérosz gyermekei* (2017).

Petőcz András (1959, Budapest) József Attila-, Kassák Lajos-, Graves-, Arany János-, Márai Sándor- és Babérkoszorú-díjas költő, író. A Jelenlét és a Magyar Műhely szerkesztője. 2002-től a Magyar PEN Club alelnöke, 2009-től a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Szépirói Tagozatának elnöke. Legutóbbi kötete: *A megvénhedt Isten* (versek, 2016).

Salamon Konrád (1941, Pécs) történész, az MTA doktora. A népi falukutató mozgalmat, illetve az I. világháború és a trianoni béke közötti időszakot kutatja. Legújabb kötete: *Harag és elfogultság nélkül. Irodalmi és történelmi tanulmányok* (2017).

Udvardy Zoltán (1964, Budapest) évtizedekig dolgozott újságíróként különböző sajtóorgánumoknál. Emellett az SBS ausztrál közszolgálati rádió magyar nyelvű adásának egyik budapesti tudósítója is volt. 2011 óta pártfogó felügyelőként dolgozik. Legutóbbi kötete: *12 elgépelt oldal* (novellák, 2015).

Vincze Ferenc (1979, Marosvásárhely) író, irodalomtörténész, műfordító. Magyar, német és orosz-szehasonlító irodalomtörténet szakokon végzett az ELTE-n. Jelenleg az ELTE BTK oktatója, a Szépirodalmi Figyelő főszerkesztője. 2008-ban Junior Prima-díjban részesült Magyar irodalom kategóriában. Legutóbbi kötete: *Desertum* (regény, 2014).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Lengyel kultúrkincsek. Fejezetek a lengyel-magyar barátság évezredéből* (esszék, 2016).